

Maud Michal Beerová
CO OHENĚ NESPÁLIL

CO OHEŇ NESPÁLIL
MAUD MICHAL BEEROVÁ

Maud Michal Beerová

CO OHENĚ NESPÁLIL

Maud Michal Beerová

PROSTĚJOV / 2005

*Poděkování patří všem, bez jejichž účinné pomoci, bohatých zkušeností
a praktických rad by mé vzpomínky zůstaly pouze rodinnou památkou:
řediteli Muzea Prostějovska v Prostějově panu Václavu Hruškovi;
paní PhDr. Marii Dokoupilové; paní Mgr. Evě Strnadlové; paní Leně Makarové.*

**Kniha vyšla díky finanční podpoře Městského úřadu v Prostějově
a Nadace židovské obce v Praze.**

© Maud Michal Beerová 2005
ISBN 80-86276-18-X

VĚNOVÁNO V UPOMÍNKU
MÝM DRAHÝM ZAHYNULÝM,
TATÍNKOVI, BABIČCE, DĚDEČKOVI,
PŘÍBUZNÝM, MÝM KAMARÁDŮM
A ČLENŮM BÝVALÉ
ŽIDOVSKÉ NÁBOŽENSKÉ OBCE
V PROSTĚJOVĚ

O AUTORCE

MAUD MICHAL BEEROVÁ / CO OHEŇ NESPÁLIL

Když jsem sbíral materiál pro knihu *Kolik naděje má smrt o židovských dětech, které prošly jako já nacistickými koncentračními tábory a po druhé světové válce strávily jistý, pro jejich život významný čas v ozdravovnách křesťanského humanisty Přemysla Pittra*, seznámil jsem se v roce 1999 v Izraeli s řadou mužů a žen podobného osudu. Maud Michal Beerová patřila k těm nejzajímavějším: ne pro své zážitky z dětství a z dospělosti, které se nevyomykaly tomu, co prožili její druhové a družky, ale pro to, jak barvitě o nich dovedla vyprávět a s jakým rozhledem a s jakou vnitřní opravdovostí a upřímností je hodnotila. Vlastně je měla už dávno předtím, než k našemu rozhovoru o jejím životě došlo, zpracované, promyšlené a sepsané. A jistě ne náhodou se pak právě slova z jejího mnou převyprávěného životopisu objevila několikrát jako citace něčeho pro celou tuto dějinnou oblast platného a typického v recenzích českého i německého vydání této knížky. Maudka měla ve svém líčení akcenty a detaily, které – ač na hranici otřelosti a banality – působily svou reálnou obrazností velice silně. Snad i právě pro tu svou běžnost a obyčejnost, dokládajících, že banalita a hrůza mohou být za jistých okolností jen různými stranami téže mince. Její osmiletá sestřička Karmela, kráčející do transportu s oblíbenou panenkou v náručí a s nočníčkem přišněrovaným na ruksáčku, letní jízda vlakem do Terezína kolem „normálních“ *árijských*¹ dětí koupajících se v řece a celá ta její předčasná dívčí láska k mladému dospělému muži, která směla po krátkém prostějovském přerušení pokračovat v Terezíně a byla jeho dobrovolným odjezdem do Treblinky kruté, ale vzhledem k situaci zcela příznačně a tragicky ukončena – jaká to témata! Pro dívčí románek

¹ *Árijci* – podle nacistické teorie příslušníci tzv. vyšší rasy, nezemitské.

stejně jako pro „literaturu faktu“ z oblasti, nad kterou se svírá srdce a zůstává rozum stát. A mohl bych upozornit i na další objevné faktograficko-poetické prvky jejího vyprávění, svědčící o schopnosti vidět svět vlastníma očima, ale nechám to být. Řeknu jen ještě, že tato malá žena zřejmě vždycky překypovala mohutnou energií, která jí pomáhala překonávat jak fyzické, tak zejména duchovní překážky, jichž bylo nadbytek. A co navíc: dovedla si zřejmě nejen ve vynuceném, ale i dobrovolném kolektivu zachovat svou osobnost, nezávislost... a osamělost. Osamělost, bez které se zřejmě neobejde ani ten největší lidumil a ctitel života.

PAVEL KOHN, TRIFTERN, 3. KVĚTNA 2004^{II}

Maud žije v centru Tel Avivu, vedle Rabinova náměstí. Když jsme se seznámily, Rabin^{III} ještě žil a náměstí se jmenovalo jinak.

V té době jsem hledala zprávy o dětech, které se v Terezíně učily kreslit u Friedl. V soupisu 600 jmen se jméno Maud Stecklmacherové nevyskytovalo. Hodiny kreslení nenavštěvovala. Ale souhlasila, že mi pomůže. Na první straně seznamu bylo jméno, které znala: Abelová Gerti. „Znám! Naši otcové byli bratřenci. Gerti žila s otcem v Olomouci, matka jí zemřela, když byla malá. Byla jedináček, vysoká, černovlasá, zelenooká, hezká...“

Režisér Semjon Vinokur natočil o Maud podle mého scénáře dokumentární film. V hebrejštině se jmenuje „Nipageš“, tj. „Setkáme se“. Postava Maud, historie její lásky dojaly mnoho diváků, mezi nimi i berlínskou spisovatelku Ericu Fischer.

Maud se často ptá sama sebe, proč ona zůstala naživu, a jako upřímný člověk se domnívá, že si ničím nezasloužila takovou výsadu. Ale kdyby zde Maud nezůstala, zapadla by do propasti času vzpomínka na znamenité lidi. Díky Maud se stali i částí mého života. Kudrnatá hubená Vlastička – pět týdnů žila bez chleba, aby mohla darovat bratrovi Rudimu k narozeninám pomeranč; učitelka němčiny Loli, „modrá punčocha“, a jak se chystala do transportu s nadějí, že se

^{II} Pavel Kohn (nar. 1929 v Praze) přežil Terezín, Osvětim a Buchenwald. Po válce zůstal v Československu, vystudoval dramaturgii na Akademii múzických umění, působil v divadle, pak jako publicista. Roku 1967 emigroval do Německa, kde byl do roku 1990 redaktorem rozhlasu Svobodná Evropa a kde stále žije. Je autorem knih: Můj život nepatří mně. Praha 1995; Kolik naděje má smrt. Brno 2000.

^{III} Jicchak Rabin (1922–1995), izraelský voják a politik, od roku 1992 předseda vlády a ministr obrany, nositel Nobelovy ceny míru (1994). Zavražděn židovským extrémistou.

tam seznámí se zajímavým člověkem, který možná zkrášlí její jednotvárný život; obchodník pan Samet, nakupující grepfruity v Palestině, a nikdo v Prostějově nevěděl, jak je zbavit hořké příchuti... Lidé zabydlující Maudinu paměť se mi stali blízkými. Doufám, že tento pocit vznikne i u čtenářů této knihy.

JELENA MAKAROVA, JERUZALÉM, 1. KVĚTNA 2004^{IV}

Když moje přítelkyně novinářka slyšela, že mám v úmyslu psát „Židovské milostné povídky“, radila mi, abych se obrátila na Michal Beerovou. Příběh, jak se sotva třináctiletá Maud Stecklmacherová z Prostějova zamilovala do skoro dvakrát staršího Hermanna Tandlera a jak jim tato láska ozářila koncentrační tábor Terezín, se mne hned citově dotkl.

V červenci 1999 k tomu došlo. Bydlela jsem v Jeruzalémě; zajela jsem autobusem do Tel Avivu, abych se s Michal Beerovou seznámila. Když jsem k poledni zaklepala na její dveře, byla ulice Shmuel Hanagid ponořena do vůně oleandrů a ibišků, které stíní tuto tichou postranní ulici. Malá osoba s teplými hnědými očima a s vlasy sčesanými z obličejů mi byla okamžitě sympatická. Bez okolků šla k věci: Musíme nejdříve zajít do banky Leumi a vybrat její poklad ze sejfu.

Kráčela velikými kroky, sluncem opálené nohy ve zdravotních sandálech, hlavu při chůzi lehce nakloněnou dopředu, jako by byla stále připravena na útok. Do zšeřelého bytu jsme se vrátily s plným sáčkem. Tam jsme nejdříve obědvali, zeleninovou polévku, řízek a bramborový salát. Středoevropský oběd. Tehdy ještě žil její muž Šimon. Bavit se s oběma bylo pro mne velkým potěšením. Jejich starorakouský přízvuk, kterým čeští Židé v dětství mluvili, je v Rakousku už sotva slyšet. Ztracený čas, konzervovaný ve vedru Izraele.

Potom Michal rozložila svoje po všechna ta léta starostlivě uschované poklady: školní sešity, vysvědčení, pracovní průkazy, hlášení o onemocnění její mladší sestry Karmy spálou, album s fotografiemi, hnědou koženou taštičku a v ní složené dopisy na tenoučkém papíru, vstupenku do terezínské „kavárny“. Památky z jejího bezstarostného dětství v Prostějově a z doby její první lásky v Terezíně. Z té doby také pochází modrý hadřík, na který Maud vyšíla dvě čísla: AAm 693 / AAg 620 – transportní čísla Maud a Hermanna.

^{IV} Jelena Makarova (nar. 1951 v Baku), žila v Baku v Azerbajdžánu, v Moskvě a od roku 1990 v Jeruzalémě. Vystudovala literaturu a literární kritiku, sochařství a grafický design, publikovala přes 80 titulů ve 12 jazycích, z toho 27 knih, především o holocaustu. Píše filmové scénáře, povídky, hry.

Tyto předměty a několik vlastních textů jsou hmatatelným důkazem jejího smutného milostného příběhu, který záhy skončil Hermannovou deportací do Treblinky. Bez váhání mi svěřila vše, co jsem chtěla vědět. Těm, kteří přežili, bývá často těžko, když mají o svých vzpomínkách mluvit a někdy nemohou pochopit, proč bych o nich chtěla psát. Michal Beerová si je vědoma, jak důležité je zachovat její hořké životní zkušenosti pro další pokolení.

Později v Berlíně jsem sepsala její příběh a zůstala s ní ve spojení. Michal nepřistoupila ani na nejmenší nepřesnost, muselo to být správné a pravdivé, zas a zas mi posílala korektury. Tak se povídka, kterou jsem nazvala „Rozloučení v Terezíně“, stala jednou z nejpěknějších a nejsmutnějších v mé knize. Když jsem ji jednou při výročí osvobození Osvětimi předčítala v Berlíně, v malém kostelíku bylo naprosté ticho. I já jsem měla při poslední větě hrdlo stažené.

Několikrát jsem jela z Jeruzaléma do Tel Avivu, až jsem si byla jistá, že jsem všemu porozuměla. Tím jsme si na sebe zvykly, procházely jsme se spolu, plavaly také v blízkém moři. Později jsme se ještě několikrát setkaly: v Prostějově, v Českém Krumlově, v Praze. A já musím konstatovat – jakmile je Michal ve své staré vlasti, je opět Češkou. Desetiletí prožitá v Izraeli jsou sotva patrná.

Nestává se často, že moji „protagonisté“ zůstanou se mnou ve styku i po uveřejnění knihy. Někdy se polekají, když uvidí svůj příběh v tisku, někdy nesouhlasí s mou interpretací. S Michal byla mezi námi od počátku vzájemná důvěra, která takovému nedorozumění nedala vůbec možnost vzniknout. Z protagonistky se stala mou přítelkyní.

Nějakou dobu uvažuji o tom, že zajedu do Treblinky v Polsku, na místo, kde byli můj dědeček a babička zavražděni. Jestli to udělám, budu tam také hledat jméno Hermanna Tandlera.

ERICA FISCHER, BERLÍN, 3. KVĚTNA 2004^v

Kdyby všichni byli jako Maudka, klesla by produkce automobilů o 99 %, televize by se zapínaly leda tak kvůli zprávám a módní firmy by zkrachovaly. Zato by se výrazně zvýšily obraty na knižním trhu, více by se cestovalo vlakem a lidé by se o všem dohodli po dobrém...

^v Erica Fischer (nar. 1943 v Anglii), novinářka, spisovatelka, překladatelka, v letech 1948–1988 žila ve Vídni, od roku 1994 žije v Berlíně. Napsala dokumentární román *Aimee&Jaguár*, přeložený do 13 jazyků a zfilmovaný. Roku 2000 vyšla v Berlíně její kniha *Die Liebe der Lena Goldnadel. Jüdische Geschichten*, která obsahuje také příběh Maud Steckmacherové.

Kdysi jsme si v Prostějově hrály spolu na hřišti *Makabi* – na to si hlavně pamatuje Maudka, protože má fenomenální paměť. Nikdy však nezapomenu, jak jsme po návratu z Terezína spolu tři měsíce „studovaly“ v kvartě prostějovského gymnázia a pokoušely vracet se do normálního života. Šlo to ztuha... Hlavně jsme se však dlouhé hodiny vzájemně doprovázely domů a povídaly a povídaly...

Pak se mi nadlouho ztratila: z Maud Stecklmacherové se v Zaslíbené zemi stala Michal Beer... A přece jsem ji zase našla!

EVA HERRMANNOVÁ, PRAHA, 4. ČERVNA 2004^{VI}

^{VI} Eva Herrmannová (nar. 1929 ve Vídni), s rodiči žili v Opavě, po obsazení Sudet přišli do Prostějova. Po válce vystudovala hudební vědu na Karlově univerzitě (1957) a operní režii na Akademii múzických umění (1958). Byla odborně činná v oboru opery a encyklopedie, členka Operní poroty Thálie, Tereziánské iniciativy, dříve vedoucí operního souboru Národního divadla v Praze.

ÚVOD

Maud Michal Beerová / CO OHEŇ NESPÁLIL

*Znala jsem bládnou
znala jsem zimu
znala jsem smrt,
bezmocnost a bezmezný bol.
Vyhnali mne z domova
ztratila jsem rodinu
všechny své přátele.
Jsem vděčná za každý dobrý den,
že spím ve své posteli,
že mám dobré jídlo a jsem sytá;
že jsem svobodným člověkem ve své vlasti.
Moře - tak nádherné - vzduch je tak lahodný!
Škoda mi každé promarněné kapky drahocenné vody.
S bolestí vidím špínu na ulici
s bolestí jsem svědkem hrubosti a nedostatku soucitu.
A bojím se, že ztratíme to, co pro naše
děti a vnuky je tak samozřejmé.*

Maud

Od praotce Abrahama po stát Izrael

Počátek židovských dějin sahá do dávné minulosti. Náš praotec Abraham žil přibližně před 4000 lety. Pocházel z města Ur v Babylonu (dnešní Irák). Putoval coby kočovník s příbuznými a se stády do zaslíbené země Kanaan – nyníššího Izraele. Rodiny našich praotců Abrahama, Izáka, Jákoba se během staletí rozmnožily – bylo jich dvanáct kmenů. V Bibli, ve Starém zákoně je moc pěkně a dramaticky líčeno, jak Židé odešli do Egypta, když nastala sucha. V Egyptě byli otroky, pracovali při stavbě měst a pyramid, které stavěli faraonové (Pitom a Ramses). V porobě pobýli několik pokolení, až Mojžíš vyvedl Izraelity z Egypta do jejich staré vlasti Kanaan. Putovali čtyřicet let po poušti. Na hoře Sinaj převzal Mojžíš od Hospodina Desatero zákonů pro svůj lid.

Mojžíš do zaslíbené země nevstoupil. Vedení převzal Josue (Jehošua) a ten přivedl Izraelity do země Kanaan, země oplývající medem a mlékem. Na začátku vládli národu soudcové. Prvním králem byl Saul, druhý král David sjednotil kmeny v království. Hlavním městem se stal Jeruzalém.

Syn Davidův, král Šalamoun začal roku 965 před Kristem se stavbou chrámu v Jeruzalémě na pahorku Sion. Schránku úmluvy, kterou Izraelité nesli s sebou po celou dobu putování, uložili ve svatostánku. Král Šalamoun byl proslulý svou moudrostí. Po jeho smrti se království rozdělilo na severní Izrael s hlavním městem Samarií a na jižní Judeu s hlavním městem Jeruzalémem. Severní království, ve kterém žilo deset kmenů, zaniklo po dobytí Asyřany. V Judeji žily jen dva kmeny, Jehuda a Levi. Babylonský král Nebuchadnezar se zmocnil jižního království a obyvatelé byli zavlčeni do Babylonu. V roce 539 před Kristem dobyl Babylon perský král Kýros. Židům (Hebrejcům) povolil návrat do Judeje.

Po návratu do vlasti postavili Židé druhý chrám na místě prvního, který byl zbořen. Chrám byl vysvěcen v roce 516 před Kristem. V té době bojovali o nadvládu na Středním východě mezi sebou Řekové a Peršané. Makedonský Alexandr Veliký porazil roku 332 před Kristem Perskou říši. Na Středním východě vládli nyní Řekové. Židé se bránili přijmout helénskou kulturu a nadvládu. Vzbouření proti Řekům (166–160 před Kristem) vedl Juda (Jehuda) Makabejský. Kraj začali obsazovat Římané. Židé se bouřili proti římské nadvládě; vzpoura pod vedením Šimona bar Kochby trvala čtyři roky a skončila porážkou. Římské legie zpusťily Judeu. V roce 70 před Kristem Římané zničili druhý chrám. Zboření prvního a druhého chrámu s odstupem 656 let se událo podle židovského kalendáře téhož dne – devátého dne měsíce Av. Dodnes je devátý Av dnem postním, v synagogách se předčítá „Jeremiášův nářek“. Od roku 70 před Kristem

zůstal chrám v rozvalinách, zachovala se jen západní zeď zvaná Zeď nářků, dodnes se u ní Židé modlí.

Po obsazení Judeje Římany nastalo vyhnanství – dlouhá doba rozptýlení židovského národa po celém světě. Jsme snad jediným národem, který – přestože po 2000 let neměl svou vlast – si udržel svou identitu, náboženství, národnost. Jedna z našich modliteb končí přáním: „Příští rok v Jeruzalémě“.

V posledním století jsme se vrátili do své staré vlasti, obnovili hebrejštinu, která patřila mezi „mrtvé“ jazyky. Stát Izrael^{VII} existuje nyní přes 50 let, byl nám umožněn po hrůzyplném holocaustu, ve kterém bylo krutě vyhubeno 6 milionů evropských Židů. Radila bych čtenářům, aby četli Bibli. Starý zákon náleží jak Židům, tak křesťanům a muslimům. Bible je klasické dílo, psané životem samotným, zajímavé, napínavé jako nejlepší román.

Má čeština je docela dobrá

Cítím potřebu vyjádřit se k choulostivému tématu. V Čechách a na Moravě byl antisemitismus – nenávisť vůči Židům – poměrně mírný. Přestože Židé měli velký podíl na hospodářském vývoji Prostějova, tak jako vlastně všech míst, kde žili, byli naši spoluobčané docela rádi, že se nás zbavili, byť sami na tom neměli podíl. Kromě toho, že jsme byli cizí, měli jsme odlišné návyky, odlišné náboženství a snad jsme i jinak vypadali, vede se stále debata o tom, že naši předkové před dvěma tisíci lety ukřižovali Ježíše, zatímco je jasné, že křižování nebylo židovským způsobem. Římané byli ti, kteří ukřižováním zabíjeli své nepřátele nebo odpůrce. Židé trestali tím, že posílali do pouště – kamenovali.

Přenocovala jsem několikrát v klášteře, na zdi mého pokoje visel ukřižovaný Ježíš. Mám ho ráda, je mým bratrem, jsem přesvědčená, že je mi bližší než některým křesťanům. Vždyt se narodil a žil tady v Nazaretu, skok od vesnice, ve které jsem žila mnoho let, ve které se narodily mé děti, ze svého okna jsem Nazaret ležící na vyvýšenině viděla. Ježíš zemřel v Jeruzalémě, kde žije rodina mého syna se třemi mými vnoučaty a kam často jezdívám. Víím, že dalším důvodem nenávisťi vůči nám bylo, že Židé v ČSR měli německá jména. Ve středověku používali Židé jména bez příjmení založená na hebrejských, např. ve tvaru Jaakov ben Avraham (Jakub syn Abrahamův). Císařský patent Josefa II. z roku 1787 nařizoval Židům užívání stálých, neměnných německých rodných jmen a příjmení.

^{VII} Stát Izrael – vyhlášen 15. 5. 1948.

Generace našich rodičů neměla ten silný popud přejít z německé kultury na českou jako Češi a Moraváci. Má generace, tedy ti, kteří se narodili po 1. světové válce již v ČSR, měli úplně jiný postoj; a každý z nás, ať je z Čech či z Moravy, vám poví, že jako dítě, mladý člověk, odpovídal na německé otázky rodičů česky a o češtinu vysloveně bojoval. Také já ovládám češtinu lépe než němčinu a doufám, že uznáte, že poté, co mi bylo umožněno chodit jen pět let do obecné školy, je má čeština docela dobrá, byť snad nemoderní; během 56 let, ve kterých jsem v ČR nežila, se řeč vyvinula a změnila.

Život plný dramatických událostí

Uplynulo mnoho let, stárnu. Nyní v roce 2005 je mi 76 let. Mohla bych své vzpomínky vzít s sebou do hrobu – se sušenými květinami, dopisy, fotografiemi. Jako každý člověk i já si přeji trochu věčnosti pro sebe, pro své drahé... Pro lidi mně drahé a blízké, o kterých jsem psala do zásuvky, pro mou rodinu, přátele, lidi z mé *kehily*, kteří byli zahubeni a již dávno nejsou. Nebylo lehké ze všech jednotlivých zápisků, které vznikaly v průběhu třiceti let, vytvořit souvislou knihu.

Váhala jsem, život mě však naučil, že kdo si netroufá, ten ztratí, kdo si troufne, má aspoň trochu naděje. V mém případě, že se trochu věčnosti dostane mým drahým i mně.

Mám velice dobrou, téměř fotografickou paměť a mnohé z toho, čeho jsem byla svědkem, je v ní zaznamenáno. Podnětem přenést mé vzpomínky na papír bylo zpočátku to, že jsem se v roce 1977 měla stát poprvé babičkou. Začala jsem tehdy psát, samozřejmě hebrejsky. Mé děti a vnoučata česky neumějí, přestože jsem s manželem, maminkou, sestrou a švagrovými mluvila česky. Po mnoha letech, až po otevření hranic, jsem své psaní přeložila postupně do češtiny a také do angličtiny a němčiny. Čím starší jsem byla, tím důležitější pro mne bylo vzpomínky zaznamenávat – podnětem se často stalo důležité datum jako narozeniny, svátky aj. Psala jsem hlavně o době nacistické perzekuce, která naše životy úplně změnila, ovlivnila, poznamenala. Náhodou, zázrakem jsme se z koncentračního tábora vrátily maminka, má mladší sestra Karmela a já. My dvě jsme vlastně jediné židovské děti z prostějovské náboženské obce a narozené v Prostějově, které přežily. Samozřejmě, že děti – míšenci také přežili, protože pro ně platily jiné zákony než pro nás. My tři jsme zůstaly až do konce války

Od raného dětství jsem věděla, že má prababička, matka dědečka Maxe Steinera, byla rozená Husserlová^{VIII}. Bohužel jsem ji nepoznala. V padesátých letech minulého století přijela z Ameriky na návštěvu naše daleká příbuzná, která jako většina Husserlů žila před válkou ve Vídni. Vyhledala maminku – setkaly se v Tel Avivu. Nechaly se vyfotografovat, obě světlolasé, modrooké – široké slovanské líce, které mám také já. Tato paní, provdaná Starková, dala mamince rodokmen a vyprávěla, že husité v době náboženských válek v Čechách, aby zachránili životy svých dětí, je někdy dávali do židovských rodin. Takové dítě se někdy nazývalo Husserle. Přestože se toto stalo před několika stoletími, vět-

Charlotta Steinerová (1843-1917), roz. Husserlová, matka dědečka Maxe

^{VIII} Charlotta Husserlová, dcera Mosese Husserla, narozená 15. 11. 1843, sestřenice filozofa Edmunda Husserla, se za Jakoba Steinera provdala 28. 5. 1871 v Prostějově.

šina mých vnoučat má a v dětství všichni měli světlé vlasy, někteří mají velice světlou pleť, které se na izraelském slunci nedaří dobře. Má sestra je světlovlasá a modrooká, i její děti a jedna vnučka. Dvě její vnoučata, jejichž maminka pochází z Persie, zase blond nejsou. Filozof Edmund Husserl^{IX} z Prostějova s největší pravděpodobností patřil k našemu příbuzenstvu. Nikdy jsem o něm doma neslyšela. Soudím, že se o něm nemluvílo, protože se nechal pokřtít.

Rodiče mě pojmenovali Maud. Zvolili anglické jméno – v dnešním Izraeli tehdy byl britský mandát – přáli si a tušili, že budu žít tam. Nebyla jsem s volbou rodičů spokojená, nerada vynikám, nerada se liším. V roce 1949 jsem přijela do Izraele; když mě zapisovali, ptali se mě na hebrejské jméno. Věděla jsem, že se hebrejsky jmenuji Sara; zdálo se mi to však starodávné – chtěla jsem začít nový život se jménem, které se mi líbí, je mladistvé. Zvolila jsem Michal (ve Starém zákoně dcera krále Saula). Pro příbuzné a ty, kteří mě znali ještě „doma“ v Prostějově, pro ty jsem Maud; pro ty, kteří mě poznali v Izraeli, jsem Michal.

Cvičení

Poklusem – učitelka: Dýchejte zhluboka, dýchejte zhluboka – a já se vidím v plynové komoře a zdá se mi, že místo vzduchu vdechuji plyn.^X

Jednou se mi zdálo, že jsme stáli v řadě v selekci před Mengelem.^{XI} Měla jsem hrozný strach a pak se mi ulevilo, že Chanan (můj syn narozený v Izraeli) přece může říct, že je elektrikářem, vždyť umí všechno udělat a spravit – a Mengele ho pošle do práce a ne do plynu. Ápropos – v té době Chanan už byl doktorem chemie.

Mé krédo

Místo toho, abych každý týden seděla pod fénem u holičky, ležela na gauči u kosmetičky, jezdila všude autem – cvičím, plavu, chodím.

^{IX} Edmund Husserl (1859–1938), filozof světového významu, narozený v Prostějově. Většinu života strávil v Německu, je tvůrcem fenomenologie.

^X Plynové komory – zařízení v nacistických vyhlazovacích koncentračních táborech určená k rychlé likvidaci obětí současně.

^{XI} Josef Mengele (1911–1978?), osvětimský lékař, známý pseudolékařskými pokusy na lidech, třídil příjízďící vězně na práci a na smrt. Po válce zmizel v Argentině, pak v Paraguai.

Rodiče Maud

Snažím se jíst zdravou stravu. Spím, kolik potřebuji. Pečuji o zdraví. Dodnes nemám ani jeden falešný zub.

Chci být zdravá zevnitř, nevidím moc účelu v tom, mazat na sebe barvičky ze šuplíku – je to snad směšné, ale dodnes v tom vidím nepravdu. Myslím, že díky své životosprávě se cítím dobře a nic mě nebolí. Oděv není pro mne předně ozdobou. Oděv má chránit před zimou, horkem, sluncem, větrem, vodou. Má být pohodlný, umožnit volný pohyb. Mé boty jsou pohodlné, neničí nohy a záda, nepůsobí ztrátu rovnováhy. Snažím se nosit věci, jejichž barva a střih mi více méně sluší. Jenom proto, že kdosi v Hollywoodu či v Paříži rozhodl o nové módě, nezahodím oděv, na který jsem zvyklá a který mám ráda. Pohodlí je pro mě důležité, nechci být závislá na kadeřnici a na kosmetických prostředcích, bez kterých se mnohé ženy dnes nemohou hnout ani na krok. Nechtěla bych se dostat do stavu, že když jednou ony věci nebudu mít k dispozici, změním se tak, že nebudu k poznání. Jednou jsem se ptala svého muže, které šaty se mu lépe líbí. Řekl, že mě má nejraději bez šatů; větší kompliment nepotřebuji.

Bylo mi řečeno, že vnuci mě budou mít rádi, když budu našminkovaná a pěkně oblečená. To, že s vnoučaty plavu, šnorcluju, jezdím na klouzačce, plavím se na pneumatikách, je moc těší, asi víc, než kdybych seděla v plném přepychu a kráse a dávala pozor, aby se rtěnka nerozmazala a šaty nepomačkaly.

Knížky z knihovny

Když jsem byla malá a má sestřička byla ještě kojeneček, chodívali jsme s rodiči na procházky, většinou do parku, do Smetanových sadů nebo do nového parku. Tehdy byl skutečně úplně nový – byl tam jen trávník, květinové záhony a nizoučké stromky. Chodívali jsme ulicemi a náměstími a já zvědavá jsem se vyptávala, co je napsáno na návštěvích obchodů, krámů, bank. Tak jsem se naučila slabikovat – číst, ještě než jsem šla do školy. Čtení mne doprovází každodenně po celý můj dlouhý život. Doma jsem měla několik knížek, které jsem četla znova a znova, vypůjčovala jsem si knížky z knihovny. Jedna z mých prvních byla Divík z lesů, znala jsem dobře Káju Maříka a Zdeničku, kozla Bobeše, Marbulínka; od dvanácti let jsem četla knihy dospělých, některé, které četli v té době mí rodiče a byly tehdy v módě, jako Největší z pierotů, Cirkus Humberto, Sever proti Jihu aj. I v Terezíně jsem v nepříznivých podmínkách četla; čtyřia dvacet děvčat v jedné místnosti, nucené zhasínání v osm či devět hodin, hlad, odjezdy transportů. V Terezíně jsem četla Madam Curie, poznala Paula de

Kateřina, Karmela, babiĉka Štěpánka v prostějovském parku, 1935

Cruifa: Lovci mikrobů – o medicíně, která mě zajímá po celý život. Jelikož mám jen pět tříd obecných a půl kvarty, nemohla jsem dělat víc, než v 47 letech absolvovat kurz pro medicínské sekretářky, díky čemuž jsem několik let pracovala v nemocnici, což mne ohromně zajímalo.

Když jsem ve dvaceti letech přišla do Izraele, bylo otázkou, co budu číst. Snad jsem chybila, že jsem hebrejsky četla málo, většinou jen noviny a časopisy. Hebrejsky se píše bez samohlásek – dovedete si představit, jak těžké to je. Ale také úsporné; hebrejský text je vždy kratší než psaný latinkou. Čtu hebrejsky pomaleji a to mi vadí.

Českých knih bylo poskrovnu, každý si přivezl samozřejmě Čapky, které známe, milujeme a rádi čteme zas a zas. Německy jsem nikdy nečetla ráda, a to snad bylo moje štěstí; začala jsem číst anglicky, zpočátku se Šimonovou pomocí, ale za rok jsem už četla sama a bez slovníku. Tady byl tehdy velký výběr anglických a amerických „pocketbooks“ a byly laciné. Šimonova angličtina byla perfektní, jeho vkus vytříbený. Když jel někdy z vesnice do města, koupil pocketbook, často z druhé ruky, to byl náš jediný luxus. Díky tomu jsem po desetiletí četla ty nejlepší knihy anglické, americké, jihoafrické, australské literatury. To přispělo k mému vzdělání, kterého se mi formálně nedostalo.

PROSTĚJOV

MAUD MICHAL BEEROVÁ / CO OHEŇ NESPÁLIL

Hanácký Jeruzalém

Narodila jsem se v roce 1929 v Prostějově, kterému se říkalo „Hanácký Jeruzalém“.¹ Ve středu města byly „židovské uličky“, jak je tomu v mnohých evropských městech; je to znamení, že naši lidé žili ve městě od jeho počátků.²

Od raného dětství jsem si byla vědoma toho, že jsme Židé, byť má rodina nebyla pobožná. Naši byli sionisté; tatínek a dědeček byli členy sionistické organizace B'nai Brit, maminka a babička byly ve WIZO.³ Na židovské svátky si dobře pamatuji. Jedna z mých prvních knih byly „Biblické povídky“ od Joachima Prinze; proto jsem znala a prožívala Bibli a Izrael od nejtěplejšího dětství. Ve čtyřech letech jsem začala cvičit v židovské tělocvičné organizaci *Makabi*.

V dívčí obecné škole v Komenského ulici jsem byla jedinou Židovkou ve třídě. Lišila jsem se od svých spolužaček jménem a tím, že se u nás doma mluvilo také německy. Většina děvčat byla světlovlásá, já jsem byla tmavá. Paní učitelka první třídy Tihelková se asi divila, když na otázku čím chci být, až budu velká, jsem odpověděla: „Zahradnicí v Palestině“.⁴ Od sedmi let jsem byla členkou sionistického hnutí mládeže, tam jsem se setkávala s židovskými dětmi a většina mých kamarádů pocházela z jejich řad. V hnutí jsme se učili o Palestině, o dějinách židovského národa, učili jsme se hebrejštině, zpívali jsme hebrejské písně.

Ještě si dobře pamatuji onen den, 15. března 1939, kdy Němci obsadili Československo.⁵ V Prostějově bylo plno německých vojáků. Nyní to začalo: Židé

¹ Hanácký Jeruzalém – označení Prostějova v období, kdy zde žila početná židovská menšina. Nejvyšší absolutní počet byl zaznamenán k roku 1869, kdy dosáhl 1825 osob; v roce 1930 zde žilo 1 442 Židů z celkového počtu 33 481 obyvatel. Před 2. světovou válkou přibýlo množství uprchlíků z Rakouska, Polska, Německa a ze Sudet, takže roku 1939 se počet Židů v Prostějově odhaduje asi na 1 600.

² Židovské uličky – v Prostějově nebyli Židé usídleni od počátků města (městem od roku 1390), ale přibližně po polovině 15. století, když byli nařízením Ladislava Pohrobka vyháněni z královských měst a začali se usazovat se svolením příslušného panstva v poddanských městech, případně vesnicích.

³ Sionismus – židovské národní hnutí, usilující o obnovu židovského státu v Palestině. Vzniklo na popud Theodora Herzla. Roku 1897 byla v Basileji založena Světová sionistická organizace. B'nai Brit – organizace působící v sociální oblasti a bojující proti antisemitismu a rasismu. WIZO – Womens International Zionist Organization, Mezinárodní organizace sionistických žen.

⁴ Palestina – biblické označení země Bohem zaslíbené vyvolenému národu – Židům, se vznikem sionismu na přelomu 19. a 20. století označení území, kde se měl obnovit židovský stát, dnes Izrael.

⁵ Po mnichovské dohodě uzavřené 29. 9. 1938 Německem, Velkou Británií, Francií a Itálií bylo od Československé republiky odtrženo území Sudet, 14. 3. 1939 vyhlášen Slovenský štát. 15. 3. 1939 obsadila zbytek českých zemí německá vojska a vznikl Protektorát Čechy a Morava.

REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ

Politický okres: Prostějov. Číslo: 2.547/38

Matriční úřad Náboženské obce židovské v Prostějově.

RODNÝ LIST

svazek IV, strana 70, pořad. číslo 186

Jméno dítěte	<i>Amiel Štefáněk Suchbátka-Luchmacherská</i>	
Den, měsíc a rok narození <small>(řádkem a dary)</small>	<i>7. srpna 1939</i> <i>rodinného prostředí - pobyt v zahraničí</i>	
Místo narození	<i>Prostějov, Kravčinská náměstí 8</i>	
Pokřtěn	<i>Zanobí</i>	Lože <i>evangelická</i>
Otec, <small>jméno a místo</small>	<i>Bedřich Suchbátka, podnikatel v Prostějově</i> <i>nar. 7/10 1862, Prostějov</i>	
Matka, <small>jméno, příjmení, datum a místo narození, povolání, bydliště, rodná</small>	<i>Kateřina Suchbátka rož. Křížová</i> <i>nar. 26/10 1868, Prostějov</i>	
Přední mšeňka	<i>Regina Suchbátka, Prostějov</i>	
Poznámka	GHETTOISIERT am - 4. VII. 1942	

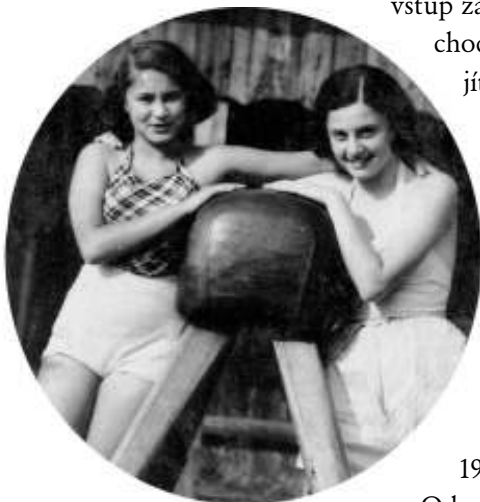
Matriční úřad Náboženské obce židovské v Prostějově.

dne *6. prosince* 19*38*

Rab. M. M. M. M.
Správní matriky

EPP 037

*Maud s Ruth Weiszovou
na hřišti Makabi, 1940*

nesmějí jít do parku. Pamatuji se, že u vchodu do Smetanových sadů bylo napsáno: „Židům a psům vstup zakázán“. Své dětství jsme prožívali v parku, chodili jsme tam skoro každý den! Teď jsme tam jít nesměli. Také do kina, divadla, kaváren, na koupaliště a pak ani bruslit jsme už nesměli.⁶ Naštěstí naše náboženská obec vlastnila hřiště *Makabi* na konci Kostelecké ulice, hned vedle Hloučely. Chodili jsme nebo jeli na kole na ono hřiště, tam náš život, naše dětství a mládí ještě pokračovaly. V zimě na tenisovém kurtu udělali kluziště. Fotka, kde jsme s mojí přítelkyní na bruslích, je z přelomu let 1940–1941 na hřišti *Makabi*.⁷

Od září 1940 jsme nesměli navštěvovat veřejné školy. Němci zabrali náš velký templ, vedlejší dvůr a tzv. *Bejt ha-am*, společenskou budovu. Nezbylo nám než se setkávat ve velice malé a staré budově naproti.⁸ Když byl můj dědeček Max Steiner ještě dítě, chodil tam do školy. Nyní jsme se tam učili i my, ale jen krátkou dobu. Němci nechtěli, aby nás bylo tolik pohromadě – asi se nás báli – a výuku ve staré škole zakázali. Tak jsme se začali učit v „kroužcích“ v domovech žáků. V kroužku nás nesmělo být víc než pět či šest. Naši učitelé byli výborní; vysoce vzdělaní lidé, právníci, lékaři, profesori, vysokoškoláci. Byla jim zakázána činnost v jejich oborech, díky tomu jsme měli tak úžasné učitele. Byl to požitek učit se takovým způsobem a vlastně poprvé v životě jsem opravdu ráda chodila do „školy“.

⁶ Protižidovské zákony – počátek je v tzv. norimberských zákonech z roku 1935, které určovaly, koho lze považovat za Žida. Od června 1939 byly uplatňovány i v protektorátu, kde začala omezení už od března 1939 – zákaz výkonu povolání židovským lékařům, advokátům, označení obchodů, dosazení důvěrníků a nucených správců do židovských podniků, zákaz disponovat s židovskými podniky a nemovitostmi, zákaz vstupu do určitých ulic, parků, zákaz návštěv kulturních, zábavních a sportovních podniků, omezení v nákupní době, v dopravě a komunikacích (pošta, rozhlas, telefon), zákaz vycházení po 20. hodině, zákaz stěhování, vzdělávání. Viz: Miroslav Kárný: *Genocida českých Židů. Z Terezínských pamětní knihy.* (Terezín) 1996, s. 9–10.

⁷ Hřiště *Makabi* v Prostějově si tato tělocvičná organizace vybudovala v roce 1935 na okraji města, na konci Kostelecké ulice vedle říčky Hloučely.

⁸ Stará židovská škola v dnešní Demelově ulici 6, v současnosti sídlo Domovní správy města Prostějova, budova byla zcela přestavěna v roce 1966, na štítové straně deska s hebrejským nápisem.

Od roku 1941 jsme nosili žlutou hvězdu.⁹ Byla jsem na ni hrdá. Vycházely fašistické noviny (Vlajka aj.) s protižidovskými články a s karikaturami Žida s velikým nosem. A přišly další zákazy: nesmíme opustit město, po osmé hodině večer musíme být doma, nesmíme mluvit s *áriji*, nesmíme se pohybovat v určitých ulicích a na náměstích. Později už nesmíme chodit po chodníku, ale musíme chodit ve strouze. V neděli nesmíme opouštět svá obydlí. Židé se musejí stěhovat ze svých bytů, sestěhovávají nás dvě tři rodiny do jednoho bytu. Musíme opustit náš dům v Sádkách č. 4 a nastěhovat se s dvěma rodinami do domu Sádky č. 9.

Tatínek a dědeček přišli o svá živobytí, jejich obchody převzali tzv. treuhänderi.¹⁰ Musíme Němcům odevzdat naše rádio, šperky, teplé oblečení, kožichy (pro Němce v Rusku!), koberce, stříbro. A my děti jsme se musely odloučit od našich kol a odevzdat je Němcům.

Muži a mladí lidé od 18 let jsou posláni do pracovního tábora v Žárovicích.¹¹ Vedoucí židovské náboženské obce byli už dávno posláni do koncentráků coby rukojmí, roku 1939 dr. Sonnenmark, pan Holz a další, jejichž jména si už nepamatuji.¹²

⁹ Nařízení o nošení žluté židovské hvězdy vydali nacisté v září 1941. Viz: Kárný, c. d., s. 12.

¹⁰ Treuhänder – „věrná ruka“, správce dosazený nacisty do podniků odňatých původním majitelům.

¹¹ Mužský pracovní tábor pro Židy v Žárovicích zmiňují publikace Nedbálek, František: Místa utrpení a vzdoru, Praha 1984, s. 117; Bubeníčková, R. – Kubátová, L. – Malá, I.: Tábory utrpení a smrti, Praha 1969, s. 150.

¹² V rámci akce Albrecht I. bylo v Prostějově 1. září 1939 zatčeno 22 osob, z toho 11 představitelů místní židovské obce: rabín Albert Schön (1913–1944, propuštěn, stal se vrchním rabínem v Brně, v březnu 1942 deportován z Brna do Terezína, v září 1944 do Osvětimi, kde zemřel), obchodník Rudolf Klein (1880–1941, zemřel v Buchenwaldu), tovární ředitel Ondřej Somogyi (1892–1943, zemřel v Osvětimi), advokát JUDr. Robert Sonnenmark (1888–1942, zemřel v Osvětimi), zástupce pojišťovny Josef Holz (1876–1944, předseda Židovské náboženské obce, propuštěn, deportován do Terezína, zemřel v Osvětimi), obchodní cestující Alexander Donath (1893–1941, zemřel v Buchenwaldu), obchodník Otto Grünwald (1888–1942, zemřel v Osvětimi), obchodník Edmund Gross (1905–1942, zemřel v Buchenwaldu), obchodník Alfred Pollak (1888–1940, zastřelen na pracovišti v Buchenwaldu), obchodník Salomon Kleiner (1890–1942, zemřel v Buchenwaldu), ženský lékař MUDr. Eugen Grossmann (1940 propuštěn, odešel do zahraničí). Odvezli je do koncentračního tábora ve Štěpánově u Olomouce, poté do Brna, do Dachau u Mnichova a pak do Buchenwaldu. Viz: Janoušek, Vojtěch: Likvidace prostějovských Židů po roce 1939, Zpravodaj Muzea Prostějovska v Prostějově (dále MPP), č. 2, 1991, s. 22–27; týž: Pro výstrahu budoucím pokolením. Zpravodaj MPP, č. 2, 1995, s. 6–8; Bartoš, Josef: Akce Albrecht I. na střední Moravě a zdejší židovská komunita, Střední Morava, č. 17, 2003, s. 4–11. Za doplnění informací děkujeme dr. M. Langhamerové z Památníku Terezín.

Pocitujeme nedostatek potravin, ale zatím to není zlé. Přicházejí zprávy z velkých měst, že tamější Židé jsou deportováni do koncentračních táborů.¹³ V létě 1942 – Heydrichova aféra – další zákazy.¹⁴

Spolužačky z dívčí obecné školy

Pamatuji si skoro na všechny své spolužačky z dívčí obecné školy v Komenckého ulici v Prostějově. Napíšeš ty, které pamatuji, Bůh ví, které jsou ještě naživu, vždyť je nám letos 76 let!

Marie Kuchařová, Jarmila Šternberská, Iva Navrátilová, Libuše Chytilová, Helena Wolfová, Jarmila Ambrozová, Zdenka Malanová, Zdenka Pohloučková, Jindřiška Pavlovská, Marie Orálková, Anna Růžičková, Rýznarová, Olga Pospíšilová, Dagmar Laškovská, Leopolda Citová, Svatava Novotná, Libuše Klosová, Anna Sedláčková, Drahomíra Sedláčková, Pernicová, Věra Kolečkářová, Ludmila Vitásková, Zdenka Králová, Ludmila Průchová, Irena Ševčíková, Olga Gebauerová, Josefa Bukvová, Milada Konečná, Zdeňka Přikrylová, Marie Kaprálková, Soňa Téglová. Krátký čas byla v naší třídě židovská žákyně Šári Katzová. Zůstala naživu, protože se z Prostějova zase odstěhovala; setkala jsem s ní nedávno v Tel Avivu. Pak také židovská žákyně Gréta Käuflerová – byli uprchlíci ze Sudet a jeli myslím do Ekvádoru. Pak přišli uprchlíci či vyhnanci z Podkarpatské Rusi, chodila s námi krátký čas snad i Staňková (?). Její tatínek, dříve, než je vyhnali, tam pracoval u policie. Pak k nám přišlo děvče od polských hranic a byla ještě jedna dívka, jejíž tatínek pracoval u Bati; přestože jsem se s ní kamarádila, jméno jsem zapoměla, byli v Prostějově jen krátce.

V první třídě nás vyučovala paní učitelka Božena Tihelková, ve druhé nevím, ve třetí pan učitel Procházka, měla jsem ho ráda, byl na nás hodný. V páté a snad i ve čtvrté třídě pan učitel Hlubinka; byl trochu přísný, jinak to asi nešlo. Nikdy mu nezapomenu, že mě v roce 1941 pozdravil, když to bylo zakázané a já jsem

¹³ Koncentrační tábory – soustřeďovaly lidi vězněné z politických a později rasových nebo národnostních důvodů. Museli zde těžce pracovat, žili v nelidských podmínkách, byli vystaveni fyzickému a psychickému týrání. První koncentrační tábor pro politické odpůrce zřídil německý nacistický režim už roku 1933 v Dachau u Mnichova.

¹⁴ Reinhard Heydrich (1904–1942), od září 1941 zastupující říšský protektor v Protektorátu Čechy a Morava. Po atentátu, který na něj spáchali čeští výsadkáři z Anglie, jehož následkem v červnu 1942 zemřel, se rozpoutal odvetný fašistický teror, kterému padlo za obět mnoho nevinných lidí.

šla s hvězdou po silnici vedle chodníku, protože po chodníku Židi nesměli. Jednoho zimního dne jsem šla Komenského ulicí a potkala jsem svoji bývalou spolužačku Miladu Konečnou; nejen že mě pozdravila, což bylo zakázané, ale darovala mi pomeranč, který měla v ruce a v době války byl vzácný. Nikdy jí to nezapomenu, že se ke mně tak úžasně lidsky zachovala.

Židovské kroužky

Od roku 1940 nám bylo zakázáno učit se ve veřejných školách. Ve velkoměstech, v Praze a v Brně, byla židovská škola a tím byl problém vyřešen. U nás v Prostějově jsme se z nucených prázdnin dlouho netěšili. Po krátké době výuky v budově staré židovské školy v Demelově ulici jsme se učili v bytech žáků v kroužcích, čtyři až pět žáků a učitel. Výuka v kroužcích byla na vysoké úrovni, naši učitelé byli skoro všichni akademikové, kterým bylo zakázáno pracovat na jejich působištích, nebo vysokoškoláci vyhnání ze škol. Bylo to úžasné se takhle učit.

Potom jsme byli posláni do Terezína.

Uprchlíci a *alija*¹⁵

Chci psát o lidech ze židovské náboženské obce v Prostějově, kteří se v letech 1938–1940 vystěhovali. Bylo několik rodin, kterým se podařilo odjet do Palestiny, USA, Anglie, Chile. Sborowitzovi se zachránili všichni. Většina těch, kteří jsou na seznamu dosud žijících bývalých prostějovských Židů, přišla před válkou. Každá rodina měla po dvou dětech; všichni otcové byli akademici, snad díky tomu se jim podařilo obdržet certifikáty od Britů.¹⁶ Do Palestiny se vystěhovali:

¹⁵ *Alija* (hebr.) – vzestup, tzn. přesídlení do tehdejší Palestiny, Izraele.

¹⁶ Systém certifikátů a imigračních kvót zavedli Britové pro území Palestiny (nad kterou od dubna 1920 převzali mandátní správu) od roku 1925. Tato potvrzení byla nutná pro přistěhovalce do Palestiny a v Praze je vyřizoval Ústřední sionistický svaz – Palestinský úřad. V květnu 1939 britská vláda židovské přistěhovalectví do Palestiny drasticky omezila a prakticky uzavřela. Viz: Krejčová, H. – Svobodová, J. – Hyndráková, A.: Židé v Protektorátu. Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty. Praha 1997, s. 183–186.

JUDr. Max Lasus s paní a dětmi Reubenem a Hanou.

JUDr. Kleiner s paní a dcerami Stellou a Miriam.

JUDr. Löff s paní a syny Ervinem a Jiřím. Jiří žije v Prostějově.

MUDr. Huber s paní a syny Pavlem a Štěpánem (hebrejsky Meir).

MUDr. Placzek, zubař, s paní a dcerami Gretou a Ruth.

Max Sborowitz s paní a dětmi Karlem, Růženou a Kateřinou.

Existovala tzv. *alija* mládeže – skupina mladých patnácti- až osmnáctiletých jela do Palestiny; tuto možnost využili: Max Bleichfeld, Pavel Bobasch, Oskar Böhm, Ervin Grünhut, Laci Kemeny, Eliška Sternbergová, Greta Neumannová, Hana Deutschová, Lotte Perschaková, Mimi Koblerová, Jeny Sälzerová, Františka Sternová, Šiši Jurmann, Petr Sonnenmark.

Albert Sternberg jel do Anglie.

Do Anglie jela také desetiletá Ester Lustig-Fischerová (rodiče, bratr zahynuli).

Na Mauricius (ilegální cesta do Palestiny skončila na Mauriciu) Honza Grabscheid.

Do Palestiny mladí manželé Anna (roz. Wollischová) a Bruno Greifovi.

Štěpánka Manuelová s manželem.

Ester Mandlová, provdaná Nachmanová, do Chile.

Rodina Hechtova se synem Arnoštem do Anglie.

Sborowitzovi – rodiny Bedřicha, Jana, Bruna s dětmi Ruth, Gustou, Pavlem, Cecilíí, Melou do Ameriky – Severní i Jižní.

Rodina Holitscherova, Jan, Lotte a syn Jindřich do Maďarska; otec a syn zahynuli – Lotte žila po válce sama v Praze.

Nejpřirozenější byla emigrace těch, kteří z Vídně, Německa a ze Sudet uprchli do Prostějova; většina uprchlíků však zůstala.

Z Prostějova odjeli uprchlíci: rodina Oppenheimerova s dcerami Lízou a Ruth, JUDr. Neufeld s paní a dcerou Doris z Teplic-Šanova.

Vím, že někdo z Balleků žije v Anglii a syn rodiny Holzovy a jistě ještě někteří, na které si nepamatuji a které jsem kvůli věkovému rozdílu neznala. Maminčina přítelkyně Greta Himmelreichová se provdala za zubního lékaře dr. Poláka a se synkem Jirkou jeli do Palestiny. Kačka Bergerová tam také přežila válku. Rodina Marlé s dcerami Kateřinou, Ruth a Marlene se vystěhovala do

30 Kanady, jakož i Kleinovi a Franklovi – jejich syn Jožko nedávno zemřel v Pro-

stějově, pocházeli ze Slovenska, tam se zachránili, po válce se vrátili do Prostějova. Odjeli Ledererovi s dvojčaty, malými chlapci, a Grossovi se synkem, pocházeli ze Slovenska, tam to bylo lehčí pro Židy a transporty ve velké většině šly až v roce 1944; snad také rodina Mandlova s dcerou a synem, kteří měli obchod s barvami na Komenského ulici, emigrovala. Paní Dočkalové se ozval syn pana Brülla (Rakousko), je to asi můj příbuzný – moje prababička byla Brülllová. Kranzovi? Měli syna Štěpána. O panu Wolfovi, otci Helenky, se zmíním ještě později. Eliška Franková se provdala za JUDr. Eisingera a se synem Petrem Michaellem v kojeneckém věku přijeli do Palestiny. JUDr. Eisinger nebyl Prostějovák, Nachman, Polák a muž Štěpky Manuelové také ne.¹⁷

Rabínové

Když jsem byla ještě malým děvčátkem, působil v Prostějově pan rabín Goldschmied.¹⁸ Bydlel v Havlíčkově ulici jako tehdy my – dobře jsem jej znala. Starý pán v tmavém oděvu s vysokým kloboukem. Pan rabín zemřel, když mi bylo kolem pěti let. Setkala jsem se s pojmem smrti poprvé ve věku, ve kterém jsem již byla schopná uvažovat. Smrt pana rabína na mě udělala hluboký dojem.

V téže době až skoro do konce existence naší milované náboženské obce byl u nás také pan rabín Schap, který zastával též úlohu *socheta* a *mohela*, tzn. zabýval se rituální porážkou a obřízkou.¹⁹

Pamatuji si na kantora Arpáda Marmorsteina, přišel k nám ze Slovenska; jeho krásný hlas jsem slyšela v templu.²⁰

Po panu rabínovi Goldschmiedovi přišel do Prostějova teprve čtyřiaadvaceti-letý rabín Albert Schön;²¹ přes své mládí byl moudrý, vzdělaný, vážný – tak se

¹⁷ Podle oficiálních statistik se z protektorátu do konce roku 1939 legálně vystěhovalo 19 016 Židů, spolu s vystěhovalci v následujících dalších třech letech a ilegálními uprchlíky celkem asi 30 000. Asi polovina z nich zůstala v Evropě, takže mnozí z nich krutému osudu stejně neunikli. Viz: Kárný, c. d., s. 7.

¹⁸ Dr. Leopold Goldschmied (1869–1935), v letech 1897–1935 prostějovský rabín, autor stati *Geschichte der Juden in Prossnitz*. In: Hugo Gold: *Die Juden und Judengemeinden Mähren in Vergangenheit und Gegenwart*, Brno 1929, s. 491–504 a dalších pojednání.

¹⁹ Ludvík Schap (1878–1945), v Prostějově činný asi od let dvacátých, byl prostějovským hlavním rabínem v letech 1940–1942.

²⁰ Arpád Marmorstein (1906–1942), pravděpodobně ze Žiliny, deportován do Terezína, zahynul 28. 7. 1942 v Baranoviči.

²¹ Dr. Albert Schön (1913–1944) prostějovský rabín v letech 1936–1939, viz pozn. 12.

Rabín Albert Schön

osvědčil, že ho z naší neveliké obce povolali do Brna, kde působil až do transportu. Za svého působení v Prostějově se přátelil s mým tatínkem, chodil k nám, rozmlouvali o náboženství, judaismu, sionismu. V Terezíně byl pan rabín Schön při pohřbu mého tatínka. V ghettu Terezín byly samozřejmě jen masové pohřby, každý den zemřelo nejméně několik desítek lidí.

Náboženství nás někdy vyučoval pan rabín Schön, někdy pan rabín Schap, nejčastěji pan učitel Brössler. Byl mladičký, měli jsme ho moc rádi, byl na nás obzvláště hodný – uměl to s dětmi. Měla jsem to štěstí se s ním setkat v Izraeli, když mu bylo už skoro osmdesát let a mně šedesát. Zachránil se díky tomu, že se zavčas vrátil domů, do východní části republiky. Tam se přidal k Rudé armádě a sloužil v ní až do konce války.

Pak nás vyučoval pan učitel Spitz. Podle mého dětského úsudku to s dětmi neuměl, byl příliš mírný na ty rošťáky, často si s nimi nevěděl rady. Nebyla jsem svatoušek, ale v takových situacích jsem se chovala dobře a dospěle, hlavně proto, že mi bylo pana učitele líto. A ještě více jsem litovala jeho synka Pavla, našeho mladšího spolužáka.

Rabín Ludvík Schap

V době, kdy nevíme, co přinese zítřek nám a našim drahým – nemohu nevzpomenout a nemyslet na osud rodiny rabína Schapa. Na zvláštní malebnou podobu pana rabína si dobře pamatuji. Od moderních prostějovských Židů, kteří chodili s oholenou tváří a prostovlasí, se pan rabín lišil tím, že vždy nosil 32 dlouhý černý kabát, vysoký černý klobouk a měl dlouhý prošedlý plnovous; kdo

ví, zdali se mu za ušima neskrývaly pejzy... Byl to pan rabín Schap, o kterém se vyprávěla známá anekdota:

Když se pan rabín Schap přišel představit představeným židovské náboženské obce v Prostějově, ptali se ho mezi jiným: „Máte děti?“ „Nein,“ odpověděl pan rabín. „Nein“ v němčině znamená ne. Později se vyjasnilo, že pan rabín měl devět dětí – „nein“ v židovském jazyce jidiš znamená devět.

Byla jsem tehdy ještě děvčátko, znala jsem sedm dětí rodiny Schapovy. Pan rabín a jeho paní jistě těžce pracovali a žili v odříkání, aby umožnili skoro všem svým dětem vysokoškolské vzdělání. Ilona byla lékařkou, Motkemu, který se jako jediný neučil, se podařilo odjet zavčas do Palestiny. Julie byla diplomovanou ošetrovatelkou. Dobře vypadajícího MUDr. Felixe a jeho mladou paní jsem poznala až v Terezíně, kam byli deportováni z jiného moravského města. Nejlépe jsem znala tři nejmladší syny, byť byli mnohem starší než já; byli doposud studenty: Davida, Lea, Karla.

Šoa přežili stará paní Schapová, Felix, Julie a Motke.

Od té doby uplynulo mnoho let, jsem dnes starší, než byl pan rabín tehdy – bol a smutek čas nezmírní.

Židé mají Velké svátky

*Roš ha-šana*²² – *Jom kipur*²³ – Velké svátky, tak je nazývali Židé i Češi. Když nás na podzim naši křesťanští sousedé viděli jít ve svátečním oblečení do templu, říkali: „Židi mají Velké svátky.“ Naše rodina nebyla pobožná, ale přesto jsme na Velké svátky všichni šli do templu. V našem velkém templu v Prostějově šly babička a maminka nahoru k ženám, dědeček, tatínek a já, dokud jsem byla malá, jsme seděli dole mezi muži. Když jsem povyrostla, musela jsem i já chodit nahoru mezi ženy. Dělal jsem to nerada – cítila jsem se lépe dole mezi muži. Od první třídy obecné školy jsem se učila číst hebrejsky v hodinách náboženství; skoro nic jsem nerozuměla, ale v templu jsem se snažila číst modlitby spolu s panem rabínem a s náboženskou obcí. O přestávkách jsme se procházeli na náměstíčku před templu a v úzkých židovských uličkách bývalého ghetta. Pozdravovali jsme se vzájemně a přáli si dobrého nového roku; naše babičky a dědečkové ještě ve staré hebrejštině: „L'šana u tauvó“, my mladí už v moderní

²² *Roš ha-šana* – židovský Nový rok.

²³ *Jom kipur* – Den smíření.

hebrejštině: „L'šaná tová“. Na *Jom kipur* jsme přinášeli našim babičkám a maminkám do templu jablka, do nichž byl napíchný voňavý hřebíček – na ulehčení celodenního půstu. Ve vchodu do templu stával *šames* pan Bleichfeld; vždy milý a usměvavý, i když se děti chovaly ne vždy vzorně.

Velká a dobrá náboženská obec, skoro všechny její členy jsem znala. V letech 1940–1941 nám zakázali modlit se ve velkém templu, bylo nám dovoleno konat bohoslužby už jen ve staré budově malého templu zvaném *Bejt ha-midraš*. Tam, na malém prostoru, bývalo moc plno. Pamatuji si, jak jsem v roce 1941 šla o svátcích do templu se žlutou hvězdou na hrudi, jako všichni mí souvěrci. Velké svátky roku 1942 jsme slavili v ghettu v Terezíně. Naštěstí bylo dobré počasí – ještě nebyla ani zima, ani déšť – a v úzkých uličkách ghetta se lidé modlili ve skupinách – zdálo se, že modlitby stoupají přímo do nebe. Dělal to na mne silný a hluboký dojem – cítila jsem, že se lidé modlí z celého srdce, z hloubi duše. V ghettu Terezín byli i Židé, kteří tam byli posláni z Německa, mezi nimi takoví, kteří byli mnohem pobožnější nežli my, čeští Židé. Mám ještě dopis z té doby od svého kamaráda, ve kterém se ptá, proč já, tak nevinná dívka – bez hříchu, jsem se postila na *Jom kipur*; vždyť tu v ghettu hladovíme každý den. V tomtéž dopise se zmiňuje o svátečním ovzduší v mužských kasárnách, o modlitbách a kázání.

Hnutí mládeže v Prostějově 1940. Stojící vzadu zleva: Hana Weilová, Emil Altar, Eva Jabodová, Erna Holländerová; sedící: Jožko Frankl (přežil), Máňa Sperberová, Trude Fuchsová, Dita Heiligová (přežila), Edith Pasternaková

Od té doby uplynulo 63 let – je mi 76 let a neopouštějí mě myšlenky a vzpomínky na naši úžasnou prostějovskou *kebilu*. Na všechny ty lidi, které jsem znala, které jsem měla ráda, kteří mi byli tak blízcí a kteří byli skoro všichni tak hrozným způsobem zavražděni. Myslím na děti – mé kamarády a kamarády mé mladší sestry – na mládež z Hnutí mládeže, na děti, se kterými jsem cvičila v *Makabi*. O svátcích jsme se setkávali v templu a ještě víc v jeho blízkosti a chodili jsme po úzkých židovských uličkách, které už nejsou. Vidím je před svýma očima, jednoho za druhým. Jsem smutná a bolí to, jako kdyby se to vše odehrálo nyní a ne před šedesáti lety.

Lidé z prostějovské náboženské židovské obce

Pamatuji lidi z naší prostějovské náboženské židovské obce, kteří zahynuli, kteří se nevrátili, jak jsme těsně po válce říkali. Pamatuji si hlavně na děti a mládež – mně přirozeně nejbližší. Uplynulo víc než šedesát let, a přece je vidím před svým duševním zrakem. Nevím jen, kým začít. Rudovlasou patnáctiletou Kačkou Altarovou? Nebo vysokou štíhlou zelenookou Kateřinou Gelbovou? Byla asi tak sedmnáctiletá, její jemnocitný bratr Robert o něco starší než já a jejich sotva pětiletý roztomilý bratránek Pavlíček. Lia Beamtová a její malá sestřička Pavla; jejich bratrance Karel a Pavel Beamtovi zůstali v Terezíně až do října 1944, vídala jsem je, poslali je do Osvětimi krátce před koncem války. Početná rodina Brennerova, bydleli v Křížkovského ulici; bylo zřejmé, že ne tak dávno přišli z Polska; pan Brenner a jeho dospělý syn Max nosili černé obleky, kabáty a klobouky, oba měli vous, bez příkrývky hlavy nikam nechodili. Malá kulatoučká paní Brennerová vládla v domácnosti; mám obrázky Pepky, Stelly, Mirky; malá Rutinka se narodila těsně před vypuknutím války, paní Brennerová byla tak šťastná a hrdá na pěknou holčičku. Moc stará a vetchá babička už jen seděla doma. Jako většina Prostějováků byli v Terezíně sotva dva týdny, přímo ze *šlojsky* (karantény) šli do Malého Trostince v Polsku. Pana Brennera a Maxe zatkli mnohem dřív, jako mnohé židovské muže. V Malém Trostinci nebyly moderní plynové komory – cpali je nahé či oblečené do *dušegubek* – nákladáků, ve kterých byli za jízdy na pohřebišťe udušeni výfukovými plyny. Viděla jsem v televizi polskou ženu, která o tom svědčila a v Lanzmannově filmu „*Šoa*“²⁴ je zmínka o stížnostech Němců, že v autech to dlouho trvá.

²⁴ Claude Lanzmann, režisér devět a půl hodiny trvajících dokumentárního filmu *Šoa* z roku 1985.

Na mé bližší kamarádky, které mám na fotkách, myslím stále. Psala jsem skoro jen o dětech mého věku, o něco starších a o těch malých, na které si pamatuji.

V Terezíně s námi v pokoji bydlela paní Somogyiová s patnáctiletou Etkou; stejně jako slečny Seligerovy s dvanáctiletým synovcem Tomášem Richterem byly poslány do Treblinky. Tomíkovu maminku gestapáci zatklí předtím. Pan Richter přežil v Rusku, po válce se nakrátko vrátil do Prostějova, nikoho z rodiny však nenašel. Kamarádky mé sestry, osmiletá děvčátka: Lotinka Singerová, Anita Bruchová, Renka Kohnová, Trudinka Grünfeldová, Stella Bodanská, chlapci Tomík Reich, Milan Schreiber.

Bratři Czechovi Pavel a Vilíček. Mí spolužáci z náboženství a kroužku Ervin Broll (měl starší sestru Liu), Erich Schwarz, Otík Deutsch, bratrance Walter a Arnošt Glückovi. S Arnoštem jsem se jednou na hřišti *Makabi* pořádně poprala. Maxík Freund, hezký modrooký chlapec – jedináček jako mnozí. Margit Bellaková, její bratr Otík, postrach nás všech. Vilíček Eisner, Walter Hochwald, hezký Arie (přezdívkou Ajuš) Gottlob, měl malého bratříčka a sestřičku, všichni byli přátelé mých bratranců Jirky Stecklmachera a Gusty Steinerja. Růženka Kohnová, dlouhé kudrnaté černé vlasy, hezká a veselá. Sestry Drescherovy z židovských uliček, malý Pavlíček Platzer, jehož tatínek měl v uličkách *košer*²⁵ řeznictví. Krásná Lotka Steinerová, byla v Terezíně dlouho, ale nakonec ji i s rodiči poslali na smrt. Roztomilá Erika Friedová, bydleli naproti domu dědečka a babičky na Pernštýnském náměstí, její babička, stará paní Friedová, sedávala u okna a já jsem ji z bytu mé babičky vídávala. Dobré přítelkyně Eva Meitnerová a Zuzka Grünhutová, tak různé! Eva bývala trochu podivínská – Zuzka moc hezká, apartní, plná života; její sestřenice Hanka Grünhutová a její malý bratr Jiří. Asi tříletá Evička Schreiberová, v Terezíně se jí narodila sestřička Miriam – všichni šli do Osvětimi, pan Schreiber se vrátil sám. Znovu se oženil, do Izraele jeli s námi na lodi Campidoglio; už měli malého chlapečka, na palubě ho drželi na šňůře, aby nespádl do bouřlivého moře. Roztomilý Pavlíček Haller, bydleli na Újezdě. Bratři Bauerovi, synovci spisovatele Hostovského,²⁶ pocházeli z Čech, byli čeští Židé a ne sionisté jako my ostatní, ani do hodin náboženství nechodili, ani do templu, proto jsem se s nimi seznámila, až když začaly fašistické diskriminace a jim nezbylo, než se s námi začít stýkat. Bydleli ve vile na Hanačce,²⁷ jednou jsem k nim byla pozvaná.

²⁵ *Košer* – vhodný k jídlu podle židovských předpisů.

36 ²⁶ Egon Hostovský (1908–1973) český spisovatel a diplomat židovského původu, autor psychologických a expresionistických próz s tématem odcizení, rozpolcenosti a zmaru.

Mám na obrázku také Mirku (Miriam) Sonnenmarkovou. Dr. Sonnenmark patřil mezi vedoucí osobnosti obce, proto byl už v roce 1939 či 1940 zatčen jako rukojmí a už ho nikdy nikdo neviděl. Mirčina staršího bratra Petra poslali zavčas do Palestiny. Lilly Weisskopfová, měla bratra. Bratři Butschowitzerovi Pavel a Jiří, naši tatínkové se přátelili. Alice Kemenyová, jejíž dva starší sourozenci odjeli zavčas do Palestiny, a Etká Seligerová, asi o dva roky starší než já, obě zahynuly. Jestli jsem na někoho zapomněla, doufám mi bude odpuštěno. S věkovou hranicí jsem nevěděla přesně, co a jak; a byly děti, které přišly do Prostějova ke konci ze Sudet, jako např. Petr Beck a jeho bratr Pavel.

Chci dodat, že ke konci 30. let minulého století přibylo prostějovské židovské náboženské obci mnoho nových členů. První přišli uprchlíci z Německa, v roce 1938 z Vídně, poté, co nacisté obsadili Rakousko. V roce 1939 přišlo mnoho uprchlíků z obsazených Sudet.²⁸ Obec jim pomáhala. Pokud jsem to mohla jako dítě posoudit, přibyli naší obci úžasní lidé, mnozí na vysoké kulturní úrovni, někteří z velkoměsta, mezi nimi akademici a nadaní umělci. Jejich děti a mladí se přidali k prostějovským hnutím mládeže a svou přítomností je obohatili. Poté, co vyšly rasové diskriminační zákony, se k nám přidaly rovněž místní děti ze smíšených manželství. Mnozí z nich také jeli do Terezína a někteří i dále do Polska, odkud se někteří nevrátili.

Má nejlepší přítelkyně Ruth Weiszová

Poznaly jsme se v hodinách židovského náboženství v tehdejší Rejskové škole v Prostějově. Ve třetí třídě obecné jsme se staly přítelkyněmi. Takové přátelství jsem pak už nezažila. Rutčini rodiče Etelka a Šimon přišli do Prostějova ze Slovenska. Pan Weisz se zařadil do prostějovské konfekční výroby. Byl mnohem pobožnější než mí rodiče, chodil často do synagogy, do té malé, staré - ne do našeho velkého moderního templu.²⁹ Modlil se doma, snad i nosil čepičku, byl velice přísný. Rutčina maminka, pěkná, hodná, milá paní, vedla *košer* domácnost.

²⁷ Dům č. 2 v ulici Hanačka v Prostějově, postavený roku 1902, vyzdobený sgrafity Jano Köhlera.

²⁸ Uprchlíci z Vídně - v březnu 1938 Hitler provedl anšlus (připojení) Rakouska k Německu; uprchlíci ze Sudet - od října 1938 přicházeli na zbývající území Čs. republiky lidé z pohraničních území odstoupených Německu mnichovskou dohodou.

²⁹ V Prostějově bývaly dvě synagogy, obě v dnešní Demelově ulici - starší a menší využívali ortodoxní Židé, novější velkou vybudovali na místě původně barokní stavby ze 17. století roku 1904 v secesním slohu; po 2. světové válce ji nový majitel, Čs. církev husitská, přebudoval do dnešní strohé podoby.

Ruth Weiszová, 1941

Mezi sebou mluvili maďarsky. Na fotografii je možno vidět, že Ruth byla moc pěkné děvče. Obě jsme byly předčasně vyspělé. Při bruslení nás tehdy vyfotil Otík Hirsch; pak nás se svým přítelem Luiskem Schwarzem doprovodil z hřiště *Makabi* do města. Jak jsme byly pyšné na to, že nás, sotva dvanáctiletá děvčata doprovázejí dvacetiletí chlapci – a Otík byl tak krásný! Jak se Ruth bála, že nás její tatínek uvidí! Bylo to krásné přátelství; když nám zakázali chodit do školy, 38 učili jsme se v kroužcích, byly jsme s Ruth každý den pohromadě. Její rodiče

mne v roce 1941 pozvali na *seder Pesach*³⁰; po 20. hodině jsme nesměli být na ulici, přespala jsem u nich. Každý den jsme se navštěvovaly, na rozdíl od dnešních dětí nikdy nás ani nenapadlo mluvit telefonem – a i kdyby, to by nám naši rodiče dali!

Ruth Weiszová a Maud na bruslích na hřišti Makabi, 1940–1941

³⁰ *Seder Pesach* – slavnostní večeře v kruhu rodiny v předvečer svátku *Pesach*, při které se předčítá z hagady o vysvození Židů z egyptského otroctví a čtyřicetiletém putování pouští do Zaslíbené země (1200 let před Kristem).

Ruth měla dědečka a babičku na Slovensku v Šaštíně – často jsem viděla její maminku číst a psát dopisy. Ze Šaštína s ní přijela mladá žena – Hermína, pracovala u nich v domácnosti. Asi v roce 1936 se Rutce narodila sestřička Eva, ale krátce po narození zemřela, Ruth zůstala jedináčkem. Jezdívaly jsme spolu na kolech na hřiště *Makabi* a všelikam. Marie, která pracovala v naší domácnosti, zapomněla jednou ve svých rodných Slatinkách svůj umělý chrup. S Rutkou jsme pro něj jely na kole. Dodnes si na výlet krásným hanáckým krajem pamatuji – jak jsme Slatinky našly, ví Pán Bůh. Mariina sestra nás pohostila kozím mlékem, to jsme my měšťačky neznaly; viděly jsme malou chaloupku – vysoko nastlané postele. Pak už se kola musela odevzdat Němcům.

Naštěstí jsme byly zařazeny do stejného transportu AAm a prožívaly jsme *šlojsku* v pekárně spolu. O všem jsme s Rutkou mluvily, všechno jsme si svěřovaly, jen o Hermannovi jsem ani Ruth nic nepověděla, byť ho znala a asi něco tušila. Naše snad poslední setkání v Terezíně bylo jednoho slunečného dopoledne v červenci 1942. Šly jsme se podívat na maminky, které byly za Drážďanskými kasárnami na čerstvém vzduchu a na sluníčku se svými kojenci a batolaty. Silně jsme to prožívaly, dotklo se to našich mladých mateřských citů. Mluvily jsme o tom a o životě vůbec; Ruthi šla do ubikace k mamince, já jsem tam ještě chvíli zůstala sama, přemýšlela jsem, tvořila jsem si nějaký názor – ale už nevím jaký; a vlastně po celý život mě provází pocit, že jsem tehdy něco důležitého zapomněla.

Pak byla Ruth pryč, poslali je, jak se říkalo, do Polska. Transporty byly odbavovány tak rychle, že jsme neměly čas se rozloučit. Často na Ruthi vzpomínám, co by říkala, kdyby viděla mrakodrap, tryskové letadlo... Nedožila se lásky, nedožila se dětí, ještě jí nebylo ani třináct let, když ji pravděpodobně zastřelili v Baranoviči³¹, anebo ještě hůř, napěchovali do „*dušegubky*“.

Střípky

Elvíra Fuhrmannová

Říkali jsme jí Eva. Oblíbená prima holka, šikovná, chytrá. Vyrostla v úplně jiných poměrech než většina mých kamarádů. Maminka pradena měla tři

³¹ Baranoviči – město v Bělorusku, v jehož blízkosti byli vězni jednoho z šesti transportů vypravených z Terezína v létě a na podzim 1942 postříleni.

nemanželské dcery. V bývalém prostějovském ghettu bydlely v jednom pokoji babička, maminka, Truda a Eva. Všechny čtyři spaly v jedné velké manželské posteli, která zabírala skoro celou místnost. Nad postelí visela bohatě ozdobená listina s daty *Jahrzeitů*³² zesnulého dědečka, pana Fuhrmanna. Prostřední dcera Erna žila u tatínka, velice se podobala své mladší sestře Evě; o tom, že byla semitského původu, se vůbec nedalo pochybovat. Erna však díky otci, který byl Němec, přežila a snad žije dodnes.

Naši rodiče nebyli nadšeni, že se stýkáme s Evou, ona ale byla takové výtečné děvče, že jsme se jí nechtěli vzdát a prožili s ní mnohé, nikdy ne nudné chvíle, buď u nás doma nebo v *Bejt ha-am*, za lepších časů v parku, pak na hřišti *Makabi*. Eva byla s maminkou a Trudou poslána z Terezína do Polska 14. 7. 1942.

Židovské hnutí mládeže v Prostějově. Vzadu zleva: Lydie Bandová, Ruth Weiszová, Ruth Oppenheimerová (jela do USA, přežila); dole zleva: Elvíra (Eva) Fuhrmannová, Dita Heiligová (přežila), Maud Steckmacherová

³² *Jahrzeit* – výročí úmrtí.

Lydie Bandová - Lída

Přišli do Prostějova s vlnou uprchlíků ze Sudet, ze Svitav; rodiče, Lydie a dva mladší bratři – dvojčata Helmut a Pavel. Tatínek byl ve Svitavách rabínem či kantorem. Bylo to těžké být uprchlíky, přestože se židovská náboženská obec o ně starala a pomáhala. Přijali jsme Lídu mezi sebe, neměla to lehké, ne snadno se kamarádila. Zato její bratříčkové, tak různí, že bylo těžko věřit, že jsou dvojčata – jeden byl malý kulatý, druhý vysoký hubený; oba rošťáci, myslím lehce zapadli do skupiny chlapců svého věku. Všichni jsme náleželi k sionistickému hnutí mládeže, které bylo jak ideologické, tak společenské. I Bandovi byli přímo ze *šlojsky* posláni 14. 7. 1942 z Terezína do Polska, dnes víme, že do Malého Trostince.³³

Skupina děvčat na hřišti Makabi v Prostějově 1940. Stojící zleva: Eva Fuhrmannová, Lydie Bandová, Dita Heiligová, Maud Stecklmacherová, Ruth Weiszová; dole zleva: Zdenka Bergerová, Regina Weizenbofová, Olinka a Vlastička z Brna

42 ³³ Malý Trostinec – místo nedaleko běloruského Minska, i zde byli lidé přivezení z Terezína postříleni nebo udušeni výfukovými plyny v autech.

Zdenka Bergerová, Regina Weizenhofová

Rodina Bergerova – několik pokolení – s velice starým dědečkem, žila ve velikém rožáku ulic Vápenice – Havlíčkova. Zdenčina maminka měla titul profesorky, což tehdy bylo nezvyklé. Zdenka měla mladší sestru Evu. Když vypukla válka, byl otec rodiny pan Berger na obchodní cestě ve Švýcarech; zůstal tam, do Prostějova se vrátil až po válce. Paní a děvčata jsem v Terezíně vídávala, odjely posledním transportem do Osvětimi³⁴ koncem října 1944.

Při natáčení filmu „What Fire Can't Burn“ jsem v Osvětimi v roce 1997 zahlédla mezi tisíci kufry Zdenčin kufr.

Zdenka se v Terezíně přátelila se Zuzkou Pickovou, která je nyní filmařkou v USA a jmenuje se Zuzana Justman.³⁵ Zdenička, pihovaté děvčátko, oblíbené,

Mina, Eva, Zdenka a Rudolf Bergerovi (zleva), uprostřed Regina Weizenhofová, dnešní Husserlovo náměstí, asi 1938

³⁴ Osvětim, něm. Auschwitz – jeden z nejstrašnějších vyhlazovacích koncentračních táborů na území Polska západně od Krakova, označovaný jako továrna na smrt, vznikl v květnu 1941. V něm podle odhadů zahynulo kolem jednoho a půl milionu Židů. V září a říjnu 1944 odjelo posledními 11 transporty z Terezína do Osvětimi 18 402 vězňů, osvobození se z nich dožilo jen 1474. Viz: Kárný, c. d., s. 35.

chytré; litovali jsme ji – byli na ni doma moc přísní. V Prostějově byla Zdenčinou přítelkyní Regina Weizenhofová, bydlela také na Havlíčkově třídě. Reginka, jedináček. Její maminka Mici (Marie) byla velká žena, pocházela z rodiny Wagnerovy.

V Prostějově jsme se všichni znali, už jako dítě jsem vycítovala určitou společenskou hierarchii. Bergerovi patřili k elitě. Regina byla o týden starší než já; než se má rodina nastěhovala do našeho nového domu v Sádkách, bydleli jsme v Havlíčkově ulici v tomtéž domě jako Weizenhofovi. Proto byly mezi námi blízké vztahy, dokonce jsme jednou jely spolu na dovolenou, naše maminky a my dvě děvčata; tátové neměli čas, pracovali.

S hrůzou myslím na to, co Reginka s rodiči prožili v Treblince.³⁶

Emil Altar

Altarovi, známá a vážená rodina v naší obci. V pěkném domě se zahrádkou, blízko bývalého ghetta, na Komenského třídě žilo několik pokolení Altarů. V roce 1990 jsem zjistila, že dům byl zbourán. Emil, nejmladší z té velké rodiny, tatínek, maminka Anni, sestra Kateřina – Kačka, v roce 1942 jí bylo 16, měla ohnivě rudé vlasy, vyvíjela se z ní zajímavá kráska.

Emil, roztomilý chytrý klouček, byl mladší než my, ale přijali jsme ho jako kamaráda. Mnoho jsme spolu rozprávěli, dnes už mohu přiznat, že tématem našich hovorů s Emilkem, kterému bylo sotva 11 let, byl často sex. Někdy nás pozval k nim domů, žili na tehdejší poměry moderně. Z přízemní kuchyně nám posílali do salonu v prvním poschodí malou zdviží malinké, tenoučké, lahodně pomazané krajíčky chleba.

Emil nás pozval na zahrádku, na pěkné dýni vyryl své jméno, viděli jsme, že jméno roste s dýní. Z Altarovic zahrádky bylo vidět do židovských uliček, můj nejmilejší pohled na ně, který mi utkvěl v paměti. Po mnoha letech jsem ten pohled uzřela v knize pana Zdeňka Horáka *Zmizelý Prostějov*.³⁷ Dnes z toho

³⁵ Zuzana Justman, v USA studovala rusistiku a slavistiku, pracovala jako spisovatelka, překladatelka, režisérka dokumentárních filmů: *Terezínský deník* (1989), *České ženy: Teď jsme svobodné* (1993); *Hlasy dětí* (1998); *Pražský proces* (2001, o politických procesech v Československu v 50. letech).

³⁶ Treblinka – nacistický vyhlazovací tábor na východě dnešního Polska u Lublinu, kde zahynulo asi 750 000 lidí.

³⁷ Muzeum Prostějovska vydalo čtyři publikace výtvarníka Zdeňka Horáka (nar. 1938) pod názvem *Zmizelý Prostějov* (1996, 1998, 2002, 2004), v nichž autor zobrazil vzhled prostějovských ulic a budov v minulých dobách, mj. také židovských uliček, které až na nepatrné zbytky padly na konci 70. let za obět rozsáhlým asanacím.

nezbylo nic. Ani Altarovům se nepodařilo zůstat v Terezíně, s většinou Prostějováků byli posláni přímo ze *šlojsky* 14. 7. 1942 do Polska – Malého Trostince.

Pasternakovi

S uprchlíky přišla do Prostějova rodina Pasternakova. Nevím odkud, pamatuji se, že maminka mluvila nejlíp maďarsky, chlapci měli maďarská jména. Dežo byl o něco starší než já, Tibor jako já, Edith o dva roky mladší. Otcí rodiny se podařilo uprchnout do Palestiny, certifikáty, víza pro rodinu už sehnat nemohl. Paní s dětmi si našla obydlí v malém bytě v menším domku. Obdivovala jsem ji, jak byla statečná, pilná, spořádaná. Děti byly dobře vychované, úzkostlivě čisté, paní Pasternaková jim sama šila, byteček jak klíčka a k tomu ještě živila rodinu.

Dežo, tichý vážný chlapec. Tibor tak trochu divoch, sportovec. Edith, prima děvče, kamarádily jsme se s ní, přestože byla mladší. Pasternakovi přijeli do Terezína s naším transportem AAm, pak když jsme opustili pekárnu, bydleli chlapci v chlapeckém domově (v bývalé škole) a paní s Edith, s maminkou, mnou a mou sestrou v ubikaci pro ženy s dětmi v Q 802 na stejném pokoji. Ležely jsme na podlaze tak, že jsme se dotýkaly nohama, až Pasternakovi odešli – dnes vím, že do Treblinky.

Hanka Weilová

Přišla do Prostějova s rodiči ke konci třicátých let. Zda byli uprchlíci – nevím. Měli v našem městě tetu – paní Elsu Hirschovou, u ní bydleli. Hanka, pěkná kulaťoučká dívenka, se sympatickým úsměvem, růžové tvářičky. Byla mladší než my, fajn holka, tak jsme se s ní kamarádili. Co to znamená „fajn holka“? Není nafoukaná, není zhýčkaná, má odvahu, dá se s ní o mnohém mluvit, žádnou švandu – dobrodružství nepokazí. Taková byla Hanka, měli jsme ji rádi.

Erna Holländerová

Erna – Ernička, malá holčička o dva či tři roky mladší než my. Chodila všude s námi, patřila do naší společnosti. Měla starší sestru Stellu. Přišli do Prostějova odněkud ze Slezska, rodiče mluvili jidiš (řeč, kterou mluvili Židé ve východní Evropě), byli pobožní. Tatínek chodíval v lesklé černé vestě s pokrytou hlavou. Modlíval se ve starém templu zvaném *Bejt ha-midraš*. Rodiče se živili tím, že jezdili prodávat po jarmarcích. Proto musela být děvčata samostatná, umět

se sama o sebe postarat. Ernička se hodila do společnosti starších děvčat, protože byla samostatnější a také sebejistější než většina z nás. Kdyby žila, byla by Erna dnes matkou, babičkou, tetou. Toho se nedožila ani ona, ani Stella. Čím víc o svých drahých zahynulých píšu, tím víc si vyčítám, že jsem zůstala naživu a ani jsem se zvláště nesnažila být lepším, hodnotnějším člověkem.

Mirka

Myslím, že to bylo v roce 1939, když se o Velkých svátcích v templu objevila neznámá dívka. Připadala mi zvláštní, od nás odlišná; vysoká, štíhlá s brejličkami a hromadou kratoučkových kudrn nad pěkným obličejíčkem. My děti jsme v templu moc času netrávily, spíš jsme se točily na přilehlém náměstíčku a v uličkách. Tak jsme se seznámily s Mirjam Stiasnou, která se přestěhovala s maminkou z Brna do Prostějova. Otec paní Stiasné, starý pan Sternberg, žil se švagrovou a neteří Klárou na Komenského třídě, kousek od nás. Klára byla nejlepší přítelkyní naší sestřenice Lilly. Klářin bratr Albert uprchl zavčas do Anglie. Mirka byla moc chytré a sebevědomé děvče, rádi jsme ji přijali mezi nás do hnutí mládeže. Pojmenovali jsme ji Ježek - Ježeček, kvůli těm jejím nepodadajným vlasům. Přišla do Prostějova jen s maminkou, tatínkovi se podařilo uprchnout do Palestiny. Paní Stiasná byla moderní žena, vždyť žila léta ve velkoměstě Brně! Chodili jsme k Mirce domů, jejich byt byl sice malý, ale moderněji zařízený než ty naše. Upoutal mě obraz na stěně - plamen ve tmě - najednou

Cvičenky v Makabi, 1940. Zleva: ?, ?, Erna Holländerová, Mirka Sonnenmarková, Hanka Weilová, Vlasta Haasová z Brna, Mirka Brennerová, Renata (na návštěvě), Olinka Wassermannová z Brna, Edith Pasternaková, Eva Fuhrmannová, Lilly Bobaschová, Maud Stecklmacherová, Ruth Weiszová

po šedesáti letech mi vytanul v paměti! Mirka na nás měla silný vliv, často její mínění rozhodovalo.

V roce 1951 krátce po naší svatbě jsme v Haifě zastavili taxík – spěchali jsme. Když nás řidič slyšel mluvit česky, představil se, že se jmenuje Stiasný a že je z Brna jako můj muž. Byl to Mirčin tatínek.

Eva Jahodová

Zasněná holčička s obrovskými hnědými očima. Měla malého bratříčka Jiříčka. V duchu vidím paní Jahodovou, vždy udřenou a spěchající, tlačící kočárek s Jiříčkem, Evička pomalu za nimi. Pan Jahoda se zdál být milý a hodný pán. Někdy po práci sedával v kavárně na náměstíčku vedle synagogy. Eva byla uzavřená, stydlivá, mlčenlivá; Bůh ví, co se dělo za těma zasněnými očima.

Mania Sperberová

Máničku jsem moc dobře neznala, ale nemohu na ni zapomenout. Bledá, skoro průsvitná tvář, tmavé vlasy. Tichá dívenka, přes svůj mladý věk vzbuzovala úctu. Vysoký pan Sperber, droboučká maminka, ve válečných letech vypadala vždy ustaraně. Starší sestra Judith. O Judith se vyprávělo, že je výjimečně inteligentní a svérázná, nedožila se víc než patnácti let. Pan Sperber byl bratr paní Greifové. Dva její synové přežili, rozkošná Mánicka Greifová bohužel zahynula, v sedmácti letech už byla zasnoubená. Bruno Greif jel v roce 1939 se svou pěknou mladou ženou Aninkou (roz. Wollischovou) do Palestiny; mladší Frickek přežil všechny hrůzy koncentráků, odstěhoval se do Irska a úplně se odcizil židovství, asi proto, aby se jeho dětem nestalo to, co se stalo jeho rodině.

Rodina Knebelova

V roce 1933 poslala firma SBOR (Sborowitz)³⁸, která vyráběla konfekci, jistého pana Knebela do Palestiny, aby se tam pokusil nabídnout a prodat zboží. Pan Knebel přijel do Haify – líbilo se mu tam. Jak vyřídil záležitost se Sborowitzovými, nevím. Své paní, která zůstala v Prostějově se dvěma dcerkami, napsal, aby vše sbalila a přijela s dětmi do Haify. Paní Knebelová se zpočátku

³⁸ SBOR, Sborowitz – tovární výroba oděvů v Prostějově v letech 1898–1942, od roku 1910 v Olomoucké ulici č. 23, zakladatel firmy Gustav Sborowitz (1860–1921), název SBOR od roku 1933.

bála a bránila, ale nakonec manžela poslechla. Díky tomu se rodina Knebelova zachránila. Gréta a Stela se provdaly a měly děti a vnoučata. Stela s manželem nadále vedou obchod s textilem, který pan Knebel v prosinci 1934 založil.

Rodina Auerbachova

Kdysi před druhou světovou válkou žil v Prostějově pan Auerbach se svou pěknou mladou paní a dceruškou Juditkou. Paní Auerbachová byla křesťanka, pan Auerbach Žid, Juditka míšenka.

Odněkud ze Sudet uprchl do Prostějova koncem 30. let minulého století pan Weissbart. Pan Auerbach a pan Weissbart hráli krásně na housle. Seznámili se a hrávali spolu. Pak nacisté nařídili, aby Židé „odevdali“ hudební nástroje. Housle pana Auerbacha byly obzvlášť dobré a vzácné. Rozhodl se drahocenné housle uschovat u známého *árjice* a odevzdat nějaké obyčejné. Pan Weissbart mu radil a pomáhal. Kdosi oba pány udal – byli okamžitě zatčeni. Po dvou týdnech paní Auerbachová obdržela manželovu zakrvácenou košili se zprávou, že pan Auerbach zemřel. Dá se předpokládat, že pana Weissbarta stihl stejný osud.

Juditka vyrůstala s maminkou bez tatínka. V letech 1944–1945 začali nacisté posílat do Terezína děti ze smíšených manželství – už nejen od 14 let, nýbrž všechny děti i batolata.³⁹ Juditka (bylo jí asi tak šest let) by bývala musela jet do Terezína sama. Paní Auerbachová se rozhodla, že se to nestane. Ve vesnici, kde měla příbuzné, žily obě skryté až do konce války.

Počátkem 80. let minulého století jsem jela se svou švýcarskou známou Agnes k Mrtvému moři. Mluvíme spolu německy. U kabin jsem něco hledala. Zeptala jsem se jedné turistky německy, jestli ví, kde to je. Po její odpovědi se jí ptám: „Odkud jste?“ Její němčina mi byla tak povědomá – tak se mluvilo u nás! A ona odpovídá: „Z Olomouce – vlastně z Prostějova.“ Byla to paní Marie Auerbachová. Představila jsem se a řekla jsem: „Měli jste malou Juditku.“ Vedle ní stála aspoň 180 cm vysoká žena středního věku – Juditka. V 70. letech odjely z ČSSR na zájezd – každá zvlášť – na Západ. Setkaly se ve Vídni. Až na malá cestovní zavazadla a pár dolarů neměly nic. Seděly ve Vídni na lavičce a za poslední dolar si daly kokakolu, to ještě nikdy nepily. Když jsem je potkala, žily v Mnichově – a už si mohly dovolit přijet na krátkou dovolenou k Mrtvému moři.

³⁹ Podle Kárného byli v lednu 1945 do Terezína posláni práceschopní Židé ze smíšených manželství – z území protektorátu 3654 osob. Viz: Kárný, c. d., s. 37. Ale já vím, že tehdy přišli do Terezína děti – míšenci do 14 let, mezi nimi i malé děti.

Truda

Několik slov o Trudě Goldreichové-Obrové, která se dožila vysokého věku ve svém rodném Prostějově. V létě 1942 bylo Trudě něco přes 17 let – dcera židovského otce pana Goldreicha a jeho paní, rozené Obrové, myslím z Ohrozimi. Měli mladšího syna Maxe. Začátkem války pan Goldreich zmizel, nevím vlastně kam, snad do Palestiny. Jeho paní chtěla zachránit své děti před rasovou perzekucí. Proto prohlásila, že Truda i Max jsou nemanželské děti, že pan Goldreich není jejich otec a obě děti dostaly maminčino jméno Obr. Snahy paní Obrové nepomohly. Truda jela s námi do Terezína; první měsíce jsme bydlely ve stejném pokoji v domě Q 802, kde byly umístěny matky s dětmi. Snad jen díky snahám maminky Obrové zůstala Truda až do konce války v Terezíně. Pokud vím, vrátila se v roce 1945 do Prostějova s chlapcem, se kterým se seznámila v ghettu. Dál jsem o ní nic neslyšela, až když jsem v roce 1990 po mnoha letech zase přijela do Prostějova. Bylo mi řečeno, že Truda tady žije. Pak po několika letech zemřela.

Maxík přijel do Terezína až v březnu 1945, kdy mu bylo sotva 14 let, s ostatními prostějovskými dětmi ze smíšených manželství. Přijeli tehdy do Terezína bratři Bratterovi, bratr a sestra Grünhutovi, L. Hornungová, Pavel Kohn (žijící nyní v Izraeli), Věruška Langová, jejíž tatínek v Terezíně zemřel, děti Spielmannovy a snad jiní, které jsem neznala. Naštěstí byli v Terezíně jen dva měsíce, pak válka skončila.

Rodina Stecklmacherova, rodina Steinerova

Tatínek mi vyprávěl, že jeho otec, dědeček Jakob Stecklmacher, přišel z Boskovic do Prostějova, když mu bylo třináct let, s bratrem Salomonem a se sestrou, poté, co jejich rodiče zemřeli. Maminka mi později vyprávěla, že dědeček Stecklmacher zamlada pracoval u výrobce košil. Pamatuji se ještě na dědečkův obchůdek na Masarykově náměstí šikmo naproti kostelu (dnes je na tom místě velkoobchod Prior). Bylo to nedaleko od židovských uliček. Dědeček založil podnik, který pak zdědil můj tatínek, přestože byl nejmladší z pěti synů. Předtím než rodiče v roce 1933 posta-

Dědeček Jakob Stecklmacher

vili dům v Sádkách č. 4, měl tatínek nevelký obchod na rohu ulice Komenského a myslím Lutinovovy, zase blízko židovských uliček.

Čím se dědeček a tatínek zabývali – živili? V Prostějově bylo mnoho továren a dílen na výrobu konfekce. Ještě si pamatuji, jak si lidi z města a snad i z okolních vesnic brali domů nastříhané oděvy (často je nosili na zádech), doma je šili a pak zase vraceli majiteli. Později se už šilo v továrnách. Dědeček a tatínek měli obchodní zastupitelství, zastupovali podniky a výrobce z jiných míst, kde se vyráběly knoflíky, spony, nitě, hedvábí, látky na podšívky, vatelín. V obchodě byly vzorky, tatínek s nimi chodil od podniku k podniku, aby dostal objednávky.

S těmi vzorky jsme si u nás hráli, hlavně o prázdninách, když sestřenice Ruth přijela z Prahy, s bratrance Jirkou a Gustou. Jestli si s nimi hrála má sestra, to už nevím, byla malá. Můj tatínek a strýček Artur byli oba hezcí muži. Strýček Artur byl také nadaný, učil se a stal se architektem. Strýček Otto myslím neměl dost elánu, proto obchod zdědil můj táta, byť byl mladší, a Otto v obchodě pracoval. Strýček Artur se později přestěhoval do Prahy, jeho ženou byla teta Růža, která pocházela z Čech, ze Spáleného Poříčí. Jejich dvě děti, Honza a Ruth, se narodili ještě v Prostějově. Tatínkův bratr Emil zemřel v dětství, Bruno padl v první světové válce. Bruno a Otto byli dvojčata.

Jméno prastrýce Salomona zkrátili na Steckler, když šel za Rakousko-Uherska na vojnu. Jeho první žena se jmenovala Josefína a byla sestrou mé babičky

Klotildy z rodiny Eislerovy. Nevím, kdy Jose-

fína zemřela, pamatuji si jen na prastrýcovu

druhou ženu Ernestinu. Vysoká, pěkná, še-

dovlasá paní, blízko kostela měla obchů-

dek s cukrovinkami a to nás děti moc

zajímalo. Někdy jsme šli do ob-

chůdku, abychom dostali hrst

bonbonů. Salomon měl také

pět synů, s Ernestinou žil nej-

mladší Felix a oni bydleli

hned vedle kostela na Filip-

cově náměstí. Felix měl husté,

černé kudrnaté vlasy, dost

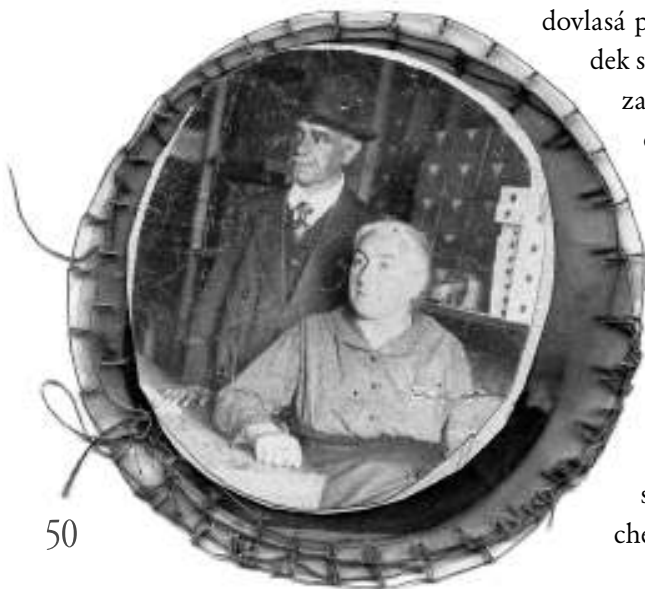
tmavou pleť, vypadal tak troš-

ku jako světlý černoš; byl vy-

soký, fešák jako většina Stecklma-

cherů, dědeček, Artur, tatínek.

*Jakob a Klotilda Stecklmacherovi
v jejich krámku*

Na prastrýce Salomona si pamatuji jenom velmi málo; zemřel, když jsem byla ještě malá. Jeho syn Emil byl ochrnutý po hrozné chřipce, která řádila po 1. světové válce. Potkávala jsem ho na ulici, ve vozičku, v němž ho vozila paní, která ho opatrovala. Nikdy jsem s ním nemluvila. Měl krásného syna Honzu, jeho žena Bertl se nakonec s chudákem Emilem rozvedla, provdala se za pana Weinbergera a odstěhovala se s Honzou za ním do Brna. Ještě si pamatuji na Honzovu *bar micva*⁴⁰ v Prostějově a na Bertiny rodiče Wasservoglovy, kteří měli obchůdek s oplatkami a cukrovinkami, myslím v tehdejší Rašínově bráně,⁴¹ vlastně také na místě, kde je dnes Prior, naproti Šerhovní ulici. Honza Steckler s maminkou Bertl a s nevlastním otcem panem Weinbergerem byli na podzim roku 1941 posláni z Brna do Minska a zahynuli.⁴²

Salomonův syn Alfred se odstěhoval do Jihlavy, kde se stal ředitelem banky. Zavčas odjel do Palestiny (1939) a jeho dcera Edita Schnabelová žije v Izraeli. Salomonův syn Leo se také vystěhoval do Palestiny; když má sestřenic Ruth přijela ve třinácti letech sama do Palestiny, jezdila za ním na prázdniny do *kibucu*⁴³. Leo měl syna Josiho (Josef). Chtěl mít dítě, přestože se neoženil. Josi je dnes už starý pán, nikdy jsem ho nepotkala, ale vím, že má velkou rodinu a jméno přeměnili na hebrejské.

Tatínkův bratranec dr. Robert Steckler byl 21. 10. 1944 poslán s paní z Prahy do Lodže,⁴⁴ kde oba zahynuli, ale jejich dcera Ina přežila v Anglii. V letech

*Otcův bratr
Artur Stecklmacher,
1932*

*Otcův bratr
Otto Stecklmacher*

⁴⁰ *Bar micva* – náboženský a rodinný rituál, uznání třináctiletého chlapce plnoletým pro náboženskou praxi.

⁴¹ Rašínova brána – dnes Dukelská, před asanací v roce 1973 pro výstavbu obchodního domu Prior stála po pravé straně této ulice ve směru od hlavního prostějovského náměstí malebná skupina barokních domů s přízemními obchody.

⁴² Transport s 1000 osob z Brna do Minska odjel 16. 11. 1941, přežilo 13. Viz: Kárný, c. d., s. 17.

⁴³ *Kibuc* – izraelská obec (osada, komuna) hospodařící kolektivně, založená převážně na zemědělské výrobě.

⁴⁴ Lodž – město ve středním Polsku, určené nacisty k soustředování židovského obyvatelstva z Německa, Rakouska a českých zemí před dalším odsunem na východ. Původní plány počítaly s vystěhováním Židů do konce roku 1941, kromě do Lodže také do Rigy a Minska. Protože tento cíl se kvůli početnímu stavu židovského obyvatelstva ukázal jako nesplnitelný, byl jako sběrný a přestupní tábor zřízen Terezín. Do lodžského ghetta (ghetto Litzmannstadt) zatím od 15. 10. 1941 směřovaly transporty Židů z Vídne a Prahy.

Jan, Ruth (bratranec a sestřenice) a Maud Stecklmacherovi v Sádkách č. 4, 1935

1945–1946 byla na prostějovské radnici vyhláška, že Ina hledá příbuzné. (Ina je zkráceninou jména Josefína; to dostala po své babičce, která zemřela před jejím narozením.)

Na podzim 1942 přijela do Terezína z Vídně tatínkova teta z mamčininy strany, paní Löwová. Byla stará, už nemohla ani stát, když jsme ji vyhledali, seděla na podlaze. Nevím, zemřela-li v Terezíně, anebo zda ji ještě poslali 52 kamsi do Polska. V Olomouci žili další příbuzní ze strany Eislerů – nedávno

Dům č. 6 na Perštýnském náměstí, 1922

mě jeden potomek našel. Je to známý filmař Pavel Schnabel, který nyní žije ve Frankfurtu nad Mohanem. Dělá nadále výborné české filmy.⁴⁵

Dědeček z mamčininy strany Max Steiner byl nejstarší z pěti dětí Jakuba a Charlotty (roz. Husserlové). Pradědeček Jakub koupil dům na Pernštýnském

⁴⁵ Pavel Schnabel (nar. 1949), režisér dokumentárních filmů žijící v SRN.

Dědeček Max a jeho sourozenci Regina a Josef

náměstí č. 6. Maminka mi vyprávěla, že dědečkova babička zůstala bydlet v židovských uličkách (bohužel nevím kde) a můj dědeček bydlel s ní, aby nebyla sama, aby se o ni staral a pomáhal jí. Když Max přišel navštívit rodiče, jeho nejmladší bratr Josef se ptal, kdo to je. Josef byl o dvanáct let mladší a nevěděl, že Max je jeho bratr. Vyprávělo se, že dědeček, dokud byl dítě, navštěvoval často svoji babičku, kterou měl moc rád. Vařila mu nudle (domácí - ne jak dnes) s cukrem a s mákem. Dědeček mi vyprávěl, že v osmasedmdesáti letech jeho babička měla ještě všechny své zuby; jednou, když ji objal a políbil, jí jeden zub vypadl

– jak dědeček litoval! Dědečkova babička byla rozená Brüllová a že její muž byl Mayer Steiner, jehož jméno bylo za mého dětství ještě s Jakubovým jménem napsáno na obchodě s kůžemi na Pernštýnském náměstí. V tomto domě jsem se na jaře 1929 – nejstudenějším jaře, jaké si kdo pamatoval – narodila.

Dole byl obchod a skladiště a sklep, v prvním poschodí bydlel dědeček Max s babičkou Štěpánkou (roz. Steinerovou z Ivančic) a s jejich jedinou dcerou Kateřinou, mou maminkou. Z obchodu vedla chodbička do obytné části domu, lépe si ale vzpomínám na hlavní vchod z ulice. Dveře, skoro vrata z těžkého dřeva, obrovský klíč a už jsme v průchodu; uzounký průchod na dvůr a dřevěné schodiště do bytu babičky a dědečka v prvním patře. Do bytu jsme vcházeli kuchyní. Babiččina kuchyň! Světlá, vonící čistotou. Uprostřed kuchyňského stropu byl hák, na kterém kdysi visela plynová lampa. Babička byla výbornou hospodyňkou, její pokrmy a pečivo byly dokonalé. Z kuchyně vedly dveře do ložnice; dveře tak široké, že v jednom jejich koutě babička cpávala husu.

Z ložnice velké okno

k radnici. Obývací pokoj, v něm dědečkův klavír, polička s flétnou a notami. Hodiny, které se natahovaly jednou ročně; dědeček mi to ukázal, jedno závaží stáhnul dolů, druhé tím vyjelo nahoru – a bylo to! Kredenc s lepším nádobím, ubrusy, ubrousky. V květináči rostlina skoro až ke stropu. Dědečkova knihovna, knihy, atlasy, lexikon, který jsme si s Gustou

rádi prohlíželi; nádobka z olivového dřeva z Palestiny – ze Svaté země a na ní bylo napsáno něco hebrejskými písmeny. Myslím, že ta nádobka je u mých příbuzných v Praze, nabídli mi ji, ale já jsem ji u nich raději nechala. V obývacím pokoji visely na zdech různé obrazy a také fotografie dědečkovy krásné sestry Gizely, která v 21 letech zemřela při porodu. Dále byl úzký pokojík, ve kterém vyrůstala má maminka, a další pokoj, ve kterém bydlela Pepka, babiččina pomocnice v domácnosti.

Max a Štěpánka Steinerovi, svatební fotografie z r. 1907

Gusta a Ruth Sborowitzovi a Gusta Steiner, bratrance

V sobotu odpoledne jsme tatínek, maminka, má malá sestra a já chodili k dědečkovi a babičce na svačinu – kávu a babiččino dobré pečivo. Ve druhém poschodí bydlel strýček Josef s Gustou, teta zemřela, když bylo Gustovi sedm let. Jedna z mých prvních vzpomínek z dětství je na tetu Melu (roz. Sborowitzovou), která zemřela v roce 1932.

V obchodě pracoval dědeček, občas babička, strýc Josef a několik najatých pracovních sil. Paní Máňa vedla krasopisným písmem objemné účetní knihy v oddělené kanceláři, která byla v zadní části obchodu. Byl tam telefon, staromódní černý a veliký. Z dědečkova psacího stolu si pamatuji na skleněné těžítka, které se mi líbilo, jakož i na barevné kalendáře

zdobené pozlátkem, které docházely kolem Vánoc a Nového roku do obchodu coby reklama firem, jejichž zboží v obchodě prodávali. Kromě kůže prodávali šňůrky do bot, hřebíčky, floky, nitě a jiné ševcovské potřeby. V malých zásuvkách byla kolečka vosku; v každé zásuvce jiná barva: bílá, hnědá, světle hnědá, černá. S mamčiným bratrancem Gustou jsme si s těmi kolečky rádi hrávali.

V obchodě pracoval Jenda a později také Mírek; Jenda šikovně krájel kůži na podrážky. Tak ráda jsem chodila do toho obchodu s jeho omamnou vůní! Směla jsem si hrát s kolečky barevného vosku, který ševci kupovali. Nad vstupními dveřmi do obchodu visela reklama na krém na boty „Armada“ a na ní zpodobněn statný usměvavý muž. Hned vedle bylo napsáno „S Bohem!“ V pěti letech jsem už uměla číst a byla jsem přesvědčená, že pán na reklamě je Pán Bůh.

Když jsem pak začala chodit do náboženství, nevěděla jsem kudy kam. Nejvíc zákazníků přicházelo v dny trhu (pondělí a čtvrtek), přinášeli z vesnic zeleninu, ovoce, vejce a nakupovali ve městě, čeho bylo třeba. Poté co prodali své zboží, se šli do vinárny pana Vařeky napít. Pan Vařeka byl nejbližším sousem Steinerů – jejich syna Emila jsem tak asi v roce 1994 navštívila; znali jsme se z dětství, poznal mě a dal mi hračku, kterou pro nebožtíka Gustu (maminčina bratrance) po celá ta léta schovával; dostal ji do úschovy, než jsme odjeli do Terezína. Někteří Vařekovi zákazníci pili příliš, opilců jsem se moc bála; někdy i spadli na ulici a strýček Josef jim pomáhal vstát. Díky dědečkovu obchodu s kůží jsme měli dobré boty, šité na míru, pamatuji se na ševce – umělce pana Doseděla, myslím z Určické ulice. Dodnes kupuji a nosím pohodlné boty.

V neděli jsme jezdili na výlety do přírody s dědečkem, babičkou, strýcem Josefem, Gustou, potkávali jsme se se známými. Naštěstí mám několik fotografií – z Ptení, Pohodlí, Stínavy, Stražiska, Běleckého Mlýna, Hradiska... Sbírali jsme jahody, maliny, ostružiny, hříbky. Na Plumlovské přehradě jsem se naučila plavat. V zimě jsme museli zůstat ve městě, a to jsem v neděli chodívala k babič-

Zájezd do Tatranské Lomnice 1936. Vzadu zleva: pán z Německa, Bedřich a Kateřina Stecklmacherovi, Truda Lampelová, paní a pan Lampelovi, paní Šrámková; děti vpředu zleva: dcera a syn paní Šrámkové, Hana Lampelová, Ruth Stecklmacherová, Ruth Placzeková, Maud Stecklmacherová

Výlet do Stínavy, asi 1933. Zleva tři vzadu: Alice Stecklmacherová, Elsa Wollischová, Štěpánka Steinerová; tři uprostřed: Jeny Sälzerová, Anna Wollischová (obě roku 1939 do Palestiny), Jeny Grabscheidová (1948–1949 do Izraele); tři vpředu: Jiří Stecklmacher, Maud Stecklmacherová, Gustav Steiner

ce na obědy. Vždy mi u ní lépe chutnalo než doma; vždyť byla výbornou hospodyní a kuchařkou! Také mi tam bylo lépe, babička mi dovolovala víc než rodiče a měla jsem se u ní dobře. Jednou jsem u babičky dostala vysokou horečku, zůstala jsem u ní až do uzdravení – jak mi bylo dobře, jak se o mě starala a jak mě hýčkala – byla jsem ráda, že jsem onemocněla u babičky. Zřídka kdy jsem spávala u babičky, ale jak dobré to bylo! Radniční a kostelní zvony hlásily hodinu. Vše zůstalo v mé paměti. Pak jsem spávala na podlaze se spoustou lidí. V Izraeli jsem bydlela ve stanu; naše děti bydlely s námi léta v maličkém srubu,

58 zpočátku bez elektřiny, často bez vody.

Dědeček zemřel v Terezíně ve spánku na podlaze mezi spoustou starých lidí, babička byla naštěstí vedle něho. Moji milovanou babičku poslali v říjnu 1944 do Osvětimi – přímo do plynu. Jak nám scházela!! Byla s námi v Terezíně víc než dva roky.

Dědeček Max Steiner mě jednou vzal na procházku do botanické zahrady vedle kostela sv. Petra a Pavla a pak mi ukázal starý židovský hřbitov⁴⁶ hned naproti. Šel se mnou k hrobu paní Bambergerové a vyprávěl mi, že byla naší příbuznou, že jedna větev naší rodiny přišla do Prostějova z německého města Bamberg. Později jsem se dozvěděla, že v tom městě byla velká židovská náboženská obec a nakonec jsem to město se svou dcerou Ednou navštívila. Dědeček mi to vyprávěl asi v naději, že to podám dál svým potomkům, a to se také stalo. U nás se vyprávělo, že dědečkův dědeček, když už byl starý, rád sedával na Floriánku (Floriánském náměstí) a představoval si, že sedí pod olivou v *Erec Izrael*⁴⁷ – pouto s naší zemí po skoro 2000 let vyhnanství!

Ještě vzpomínka týkající se asi dědečkovy babičky; vdala se proti vůli rodičů za muže, který se učil Svatému písmu; aby mu to umožnila, živila sama rodinu. Prodávala kůži a v její „účetní knize“ byly pojmy jako: „Baba v červeném šátku dluží...“

Gusta

Gusta, mamčin bratranec – o tři roky starší než já – jako by byl mým bratrancem. Byli jsme kamarádi, prožili jsme spolu mnohé hodiny a dny ve hře, povídání, procházkách. Gustík, pěkný chlapec, černé kudrny, velké hnědé oči, nosánek trochu nahoru, kulatoučký.

Gustova maminka, teta Mela, zemřela, když bylo jejímu jedinému synáčkovi sedm let. Gusta zůstal se svým tatínkem, strýčkem Josefem.

Otci mého dědečka a prastrýčka Josefa se podařilo vystěhovat se ze židovských uliček; koupil pěkný velký dům v blízkosti zámku – dům, který kdysi patřil panstvu. To se stalo mnoho let před mým narozením. V přízemí byl obchod s kůží, z kterého se živila rodina. Jaká to vůně! Dodnes, když jdu kolem takové-

⁴⁶ Starý židovský hřbitov – v dnešní Studentské ulici, založen 1801, od května 1908 se zde nepohřbívalo. V době německé okupace v letech 1943–1944 zničen, po válce plocha přeměněna v park. Od dubna 1908 se začal používat nový židovský hřbitov v Brněnské ulici v sousedství hřbitova křesťanského.

⁴⁷ *Erec Izrael* – Země izraelská. Ustáleným nežidovským ekvivalentem je „Palestina“, ale *Erec Izrael* označuje celou Zaslíbenou zem.

Josef a Gustav Steinerovi

ho obchodu nebo kolem ševcovské dílny, vdechují zhluboka onu zvláštní vůni, která mi připomíná nejpěknější časy mého dětství. V prvním poschodí, v pěkném a prostorném bytě bydleli dědeček a babička, v druhém poschodí Gusta s tatínkem. Ráda jsem tam chodívala, bylo mi dobře v domě u babičky. Neměla na mne žádné požadavky, nekritizovala mé chování, zkrátka – bylo to prima! V létě v neděli se přidávám k obyvatelům tohoto čarovného domu a časně zrána jedeme vlakem na výlet v okolí; jdeme lesem, nacházíme jahody, borůvky, maliny, ostružiny, houby a lesní květinčky; strýček Josef zapálí ohníček. V zimě každou neděli obědvám u babičky – jaké to výtečné jídlo – jaké dobroty; pak Gusta sejde dolů a hraje si – brnkáme na dědečkův klavír, jdeme na procházku sněhem, někdy se sáňkami.

Terezín, léto 1942, ještě je částečná *Ghettosperre*⁴⁸ – smíme opustit ubikace jen do práce a večer na dvě hodiny. K večeru na ulici v ghettu náhodou potkám Gustu a strýčka Josefa. Gusta, jako vždy hodný a velkodušný chlapec, mi dává cukrlátko; přinesl je s sebou z domova, v ghettu přece něco takového není k mání. To bylo naposledy, co jsem je viděla. Nestačili jsme se rozloučit, ani jsme nevěděli, že byli v transportu na východ, vše se událo tak rychle. Po mno-

60 ⁴⁸ *Ghettosperre* – zákaz vycházet z ubikací.

hých letech jsem báda-
la, hledala v archivech
a v knížkách, až jsem
se dozvěděla, že Gusta
a strýček opustili Tere-
zín stejným transpor-
tem jako má nejlepší
přítelkyně Ruthi - ani
s ní jsem se nestačila
rozloučit. Byl to trans-
port, o kterém není
známo, kam byl poslán,
je jen jisté, že nikdo
nezůstal naživu. Dr.
Miroslav Kárný z Pa-
mátníku Terezín po
bádání a hledání zjis-
til, že onen transport
AAy byl poslán místo
do Minska, jenž byl
přeplněný, do Barano-
viči a všichni byli za-
střeleni v blízkém lese.

Mela, roz. Sborowitzová (žena Josefa) s Maxem Steinerem

Přátelé rodiny

V rožáku Kravařovy ulice a Masarykova náměstí bydleli Glassovi; byli s dědečkem a s babičkou spřátelení a také spříznění. Stará paní Glassová (tehdy jistě mnohem mladší, než jsem já dnes) si zlomila nohu a potom moc špatně chodila. Několik týdnů před transporty do Terezína chodil pan Glass s paní každý den pěšky na nádraží, aby si zvykla, aby věděli, jak dlouho jim to bude trvat. Po více než padesáti letech jsem se setkala s jejich vnučkou Ruth, obě jsme už byly šedivé; vyprávěla jsem jí o těch chůzích na nádraží a Ruth řekla: „Typický můj dědeček!“ Starší dcera manželů Glassových Hilda se provdala do Sborowitzovy rodiny; zachránili se v Chile. Ruth, jejich dcera, je snad má jediná kamarádka z mého dětství - žije nyní v Izraeli. Mladší dcera Glassových Vilma

byla provdaná za pana Riese, měli roztomilého, pěkného, způsobilého synáčka Jiřího. Riesovi byli až do října 1944 v Terezíně, pak byli jako skoro všichni smeteni do Osvětimi a tam zavražděni.

Himmelreichovi byli dobrými přáteli dědečka a babičky. Dědeček a pan Himmelreich byli kdysi spolužáci, učili se v židovské škole na Demelově ulici. Budovu školy za doby komunistů přestavěli, zůstala ale více méně v původních rozměrech. Himmelreichova dcera Gréta byla mamčinou přítelkyní; provdala se, měla syna, vystěhovali se do Palestiny – v roce 1949 jsme se s nimi potkali v Tel Avivu. Později jejich syn Jirka vystudoval na lékaře, Gréta a její manžel jako všichni té generace již nejsou mezi živými. Himmelreichovi měli mladšího syna Otíka. Otík chodil s mamčinou sestřenicí Lilly. Lilly pocházela z Ivančic, jako celá rozvětvená babiččina rodina. Poté, co její maminka zemřela, se její tatínek znovu oženil. Lilly se u jeho nové manželky asi nedařilo dobře, proto žila několik let u mé babičky a dědečka v Prostějově na Pernštýnském náměstí; tam to měla dobré. Byla o osm let starší než já, měla jsem ji ráda, jen mě zlobilo, že mi ji dávali za příklad, jak je pilná, hodná, pořádná. Když začaly jezdit

Skupina Prostějováků na výletě po okolí, 20. léta. Zleva vzadu: Štěpánka Steinerová, ???, Kateřina Steinerová; vpředu: ???, ???, Elsa Glassová, Karel Glass

transporty Židů do Terezína, vrátila se Lilly do Ivančic, aby šla do transportu se svým tatínkem. Přijeli do Terezína v dubnu 1942, pobýli tam několik dní a byli posláni dál. Lillin přítel Otík Himmelreich obdržel od Lilly lístek, který vyhodila z vlaku do Polska; to bylo poslední znamení života od Lilly a její rodiny. Dnes vím, že jeli do Rejowiece⁴⁹ v Polsku a tam byli pravděpodobně zavražděni v *dušegubkách*. Mám zprávu, že Lillin a mamčin bratranec, Karel Steiner z Ivančic (studoval kdysi na brněnské lékařské fakultě) byl při pokusu o útěk v Rejowieci zastřelen.

K prostějovským známým chci přidat pana dr. Löwiho. Pan doktor byl zubařem, měl ordinaci v domě Vařekových vedle dědečka a babičky na Pernštýnském náměstí. Zda tam s paní také bydleli, si nepamatuji. Na Vařekově domě byl a snad ještě je znak s jedním či třemi zajíci, už nevím...⁵⁰ Pan doktor Löwi byl už starý pán, aspoň podle našich tehdejších měřítek. I já jsem k němu chodila. Löwiovi měli dva syny, jen jeden zůstal v Prostějově, byl také zubařem. Změnil jméno na Lefort, poměrně pozdě se oženil s paní, která nebyla z Prostějova. Mladý doktor zůstal v Terezíně dlouho, učil se pilně hebrejštině, aby se po válce mohl odstěhovat do Palestiny. Nakonec ho ale poslali do Osvětimi a paní se jako mnohé ženy přihlásila, že s ním pojede dobrovolně. Nevrátili se ani mladí, ani staří.

Rodiče byli spřáteleni s Hirschovými, pan Mořic Hirsch, jeho paní Elsa zemřela ještě doma. Měli syna Artura, který slyšel také na jméno Zaki, byl asi tak starý jako má maminka, svobodný; dobře vypadal, měl kudrnaté, zdá se mi trochu narudlé vlasy. Slyšela jsem, že v zimě jezdil lyžovat do hor, vracel se vždy opálený od zimního sluníčka.

Pan Ludvík Schnabel a jeho milá paní Hilda se stýkali s mými rodiči. Pan Schnabel se kvůli plicnímu nálezu léčil ve švýcarských Alpách. Paní Hilda zahynula sama. Pan Schnabel nám ze Švýcar poslal do Terezína několik balíčků. Jeden čas bylo povoleno poslat krabičku sardinek, potom zase malý balíček sušených fíků. Válku v neutrální zemi pan Schnabel přežil, do Prostějova se nevrátil.

Byli jsme spřáteleni s početnou rodinou Wolfovou. Wolfovi bydleli v rohovém domě na Komenského ulici vedle školy. Doktor Oskar Wolf byl už velice starý, když musel za nacistické okupace odklízet sněh z ulic jako ostatní Židé. Měl bratry dvojčata, Alfred ještě žil; měli děti a vnučata, byt v mé generaci v židov-

⁴⁹ Rejowiec - městečko v Polsku poblíž Lublina.

⁵⁰ Právovárečný dům U tří zajíců, Pernštýnské nám. č. 5.

ských rodinách bylo hodně jedináčků, také u Wolfů tomu bylo tak. Oskarova vnučka byla Eva Meitnerová, jejich vnuk Jindřich Holitscher byl mým dobrým kamarádem v nejranějším dětství. Bydleli v Sádkách č. 9. Před válkou uprchli do Maďarska, ale ani to je nezachránilo. V roce 1947 jsem v Praze na náboženské obci potkala paní Holitscherovou; zůstala sama, manžel a syn zahynuli v pracovním táboře. Alfred měl vnučku Helenku, její tatínek byl, pokud se nemýlím, Bruno. Nežili v Prostějově, jezdili k rodině na návštěvy. Helenka neměla maminku, nevím, zda zemřela, či byli rozvedeni. O Helenku se starala moc přísná chůva, bylo mi té hezké a milé holčičky líto. Žiji v domněnce, že odjeli někam za moře či za oceán a že snad Helenka s tatínkem přežili. Také Helenku mi dávali za příklad, jak je vždy čistá a upravená; ale já jsem se svou povahou mezi ty hodné a poslušné dívenky nemohla patřit.

A další: V Prostějově žila paní o několik let starší než má maminka. Byla rozená Kateřina Steinschneiderová, navzdory rodičům se provdala za nějakého pana Poláka, křesťana, a ještě k tomu se svatba konala na *Jom kipur*, náš nejsvětější den. Měli čtyři dcery nebo snad pět dcerušek, jak ty varhanové píšťaly se tehdy říkalo. Pan Polák zmizel – nevím proč, nevím kam; pamatuji se, že jsem někdy potkávala ustaranou paní Polákovou s holčičkami. Když přišli nacisté, zatkli paní Polákovou a dcery zůstaly samy. Paní se nevrátila, jistě zahynula, pamatuji si, že když jsme se v roce 1945 vrátily domů, vídala jsem ta děvčátka zase pospolu, ta největší byla o pár let starší než já, hezké děvče s černými copy a za ní cupitaly ještě tři čtyři holčičky. Jestli byly poslány do Terezína nebo ne, nevím, spíše ne, asi byly pokřtěny při narození a to bylo pro jejich dobro. Snad některé z nich ještě žijí v Prostějově?

Společné výlety

Na nedělních výletech jsme se setkávali s manžely Steinschneiderovými, měli na náměstí obchod s dětskými kočárky. Někdy byla při tom také babiččina dobrá přítelkyně paní Elsa Wollischová. Bydlela na začátku Kostelecké ulice v malém domečku a byla moc milá. Měla nevlastní dceru Aninku, ta se v roce 1939 provdala za Bruno Greifa – byla jsem při svatbě v templu – a oba ihned odjeli do Palestiny, tak se zachránili. Setkali jsme se v Izraeli; měli dva syny; Bruno a Aninka už zemřeli.

Na společné výlety chodili také Mandlovi, paní Mandlová na rozdíl od vět-
64 šiny vypadala jako sportovkyně; byla štíhlá, nosila pevné polobotky a myslím,

že hodně chodila. Její muž inženýr Josef Mandl chodíval k nám do obchodu v Sádkách č. 4 a myslím, že se přátelil s mým tatínkem, byť byl asi mnohem starší. Mandlovy dcery se zachránily. Starší Ester se ještě před válkou vdala a odjela s manželem do Chile, mladší Ruth prošla neuvěřitelným peklem Osvětimi a pochodu smrti; vyprávěla mi o tom v roce 1945 nebo 1946 v Prostějově. Z Palestiny přijel do Prostějova bývalý Prostějovák Laci Kemeny, asi doufal, že najde někoho ze své rodiny. Nikoho nenašel, ale odvezl si Ruth Mandlovou coby manželku do Haify. Ester je už 86 let, žije nyní v Izraeli v Natanyi, nedávno mě navštívila, ještě řídí!

Na výlety chodila i paní Kamila Wolfová, soudím, že byla bezdětnou vdovou. Bydlela se starou maminkou vedle hotelu *Avion*. Jednou k nim přijel na návštěvu syn a bratr pan inženýr Hoffman; to jsem poprvé slyšela, že inženýr může být také chemikem. Jelikož mě chemie zajímala, udělalo to na mě dojem. Nyní mám syna doktorem chemie!

Strípky

Mexikánský Polák

V Prostějově žila rodina Poláková, rodiče a tři dcery. Matka paní Polákové byla Mexikánka; celá rodina přestoupila ke katolické církvi. Byli prý tak zbožní, že měli doma oltář. Pamatuji si na jejich prostřední dcerku Lupe, která byla asi tak v mém věku. Měla malou sestřičku, vozila ji v kočárku mexikánská paní (podle podoby a oblečení) – byla to babička.

K mému překvapení jsem jména rodiny Polákovy našla v Tereziánské pamětní knize⁵¹.

Zjistila jsem, že je poslali před námi; jeli do ghetta *Sondertransportem* 18. 6. 1942 z Prahy. Odjeli prý tajně z Prostějova do Prahy v naději, že se jim podaří ve velkoměstě skrýt; podle nacistů totiž byli nadále Židy. V Praze však byli chyceni a odtransportováni. Rodiče Bedřich a Carmen Virginia, dcery Carmen Graziella, Quadałupe a Arnoštka – z Tereziána do Osvětimi.

Přežila jen nejstarší dcera Carmen Graziella.

⁵¹ Kárný, Miroslav a kol.: Tereziánská pamětní kniha. 2 sv. Praha 1995. Zaznamenává jména těch, kteří se stali obětmi deportačních transportů.

Ženka a Mancí

Manuelovi, jejich děti se zachránily – Štefka se vdala a jela do Palestiny, syn Josef, zvaný Mancí, prošel koncentráky a přežil, byť s tuberkulózou.⁵² V Terezíně se oženil se svou milovanou Ženkou Grabscheidovou; Ženka a rodiče zůstali v Terezíně a přežili. Celá rodina odjela do Izraele se synáčkem, který se v roce 1946 narodil v Prostějově. Léta žili v *kibucu*, pak po smrti Ženčiných rodičů se přestěhovali do Naharie. Mancí zemřel v roce 1999. Když jsem se v květnu 2003 vrátila z ČR, právě seděli *šiva*⁵³ po úmrtí Ženky. Zanechali po sobě velkou rodinu, mnoho vnoučat, v Izraeli se jim totiž narodili ještě dva synové.

Loli

V Prostějově vedle zámku stojí dva staré domy, prostorné, dodnes je zřejmé, že byly dobře postavené a kdysi nádherné. Jeden z nich patřil kdysi mé rodině, druhý vlastnila rodina Springerova. Také byli Židé jako my. V době, na kterou se pamatuji, se rodině Springerově už nedařilo dobře. Vzpomínám si na majitelku domu. Byla to malá paní, hubená a nervózní, její starý manžel měl bílý vous a skřípec, zdálo se mi, že je chorý jak tělesně, tak duševně. Bydlela s nimi dcera Loli – Lolinka, která byla tak asi ve věku mé maminky. Byla starou pannou a typ, kterému se německy říkalo *Blaustrumpf*,⁵⁴ což přibližně znamená, že byla intelektuálka, která svého zevnějšku nedbá. Pro mne byla Lolinka předně členka židovské náboženské obce, pak sousedka dědečka a babičky a maminčina přítelkyně z dětství.

V jedné zásuvce v našem bytě bylo pár malinkých fotek z doby mládí mých rodičů, kde byli zpodobněni se svými přáteli, mezi nimi Loli – hráli tenis; můj tatínek, velký fešák! Najednou v roce 1941, krátce před naší deportací do Terezína, se mí rodiče rozhodli, že musím zdokonalit svou němčinu a že mám chodit na hodiny k Lolince a učit se hlavně mluvnici, kterou jsem se nikdy neučila, protože jsem chodila do české školy. Dvakrát týdně jsem chodila k Loli na hodiny a učila se němčině se smíšenými pocity. Na náměstí byl Židům vstup zakázán, proto jsem k Loli musela chodit zadním vchodem přes dvůr.

⁵² Josef Manuel daroval roku 1994 Muzeu Prostějovska rukopis básně Jiřího Wolкера „Kterési ženě ctihodné“; získal ho původně jeho otec Vítězslav Manuel od básníkova otce Ferdinanda Wolкера.

⁵³ *Šiva* – sedm dní smutku po úmrtí.

⁵⁴ *Blaustrumpf* – modrá punčocha.

Loli, malá, hubená, brýlatá, většinou nosila staré a obnošené tenisové šaty, dlouhé a neforemné. Cítila jsem její osamocenosť. Často jsme v hodině o všeličem hovořily. Doba transportů se blíží, cítím Lolincino vzrušení před cestou do neznáma. Vypráví mi o svých přípravách a vycituji, že očekává dobrodružství, které změní její jednotvárný a prázdný život.

Dodnes si pamatuji lítost, kterou jsem vůči ní cítila. Lolinka s rodiči a s námi všemi jela do Terezína. Pak jela dál na smrt na východ.

Věruška

Koncem léta v mém rodném Prostějově – bylo mi něco přes deset let – mi v obchodě pana Sameta dovolili pohlídat malou Věrušku Fehlovou, zatímco její maminka nakupovala. Věruška byla několikaměsíční pěkná blond holčička; byla jsem šťastná, že jsem s ní mohla být, dívat se na ni, snad se jí i dotknout.

Léta plynula, dospívala jsem, Věruška už byla malou holčičkou, kterou jsem potkávala na ulici nebo na hřišti *Makabi*, kam jsme my Židé v době vlády nacistů chodili, protože jsme už nikam jinam nesměli. V létě 1942 nás všechny poslali do Terezína. Naši rodinu, mé kamarády, rodinu Fehlovu: starou bělovlasou babičku, tetu Lolu, Věrušku a její rodiče. Za našeho pobytu v Terezíně jsem Věrušku vídávala. Byli jsme hladoví, často nemocní; jako ve všech rodinách, dospělí si utrhávali od úst pro dítě, a tak Věruška i v Terezíně vypadala jako asi čtyřletá holčička. Zázrakem zůstali skoro dva roky. Až v květnových transportech 1944 byla rodina Fehlova poslána do Osvětimi, jen babička zůstala v Terezíně. Toto ale Věruška nemohla přežít, šla s maminkou do plynu, jako všechny malé děti. Po válce jsme se vrátili do Prostějova, maminka, sestra a já; stará paní Fehlová, pan Fehl sám, bez paní, bez Věrušky. Teta Lola se také nevrátila. Dnes by Věrušce bylo něco přes šedesát let.

Hubertus

Naši rodiče asi měli předtuchu, co nás očekává. 15. března 1939 jsme se sestrou Karmou šly do konfekční továrny Gelb&Band na Palackého ulici⁵⁵ zkoušet své nové hubertusy. Tak se tehdy říkalo sportovním kabátům, vyrobeným ze zvláštní chlupaté látky s patřičnými knoflíky a kapsami. Naše hubertusy byly šedé, měly „futro“ (vlozku), které se mohlo pomocí knoflíků dát dovnitř nebo

⁵⁵ Konfekční továrna Gelb&Band, Prostějov, Palackého ulice 25, tovární výroba pánských, chlapeckých a dětských oděvů v letech 1929–1941.

sundat, kapucu, velké záložky, aby se kabáty daly prodloužit, když vyrosteme (bylo nám 10 a 5 let). Vevnitř byly přišité šráky (šle), v teple jsme kabát mohly nosit pověšený na ramenou. Tedy přesně ten správný kabát na to, co nás později čekalo.

Když jsme z továrny vyšly ven do chladného březnového počasí a sněhové plískanice, byly už prostějovské silnice plné německých vojáků. Všimla jsem si zvláště těch na kolech a na motorkách, jaká jiná vozidla byla a zda byli také pěšáci, to si už nepamatuji.

Můj hubertus šel se mnou do Terezína, myslím, že se se mnou v roce 1945 nevrátil zpět, byl asi v tom kufru, který odjel do Osvětimi. Potom jsem „zdědila“ po Prostějovačce paní Bodanské kabátek, který ona s sebou do Osvětimi nevzala. Ten její kabátek jsem si vzala do Izraele a nosila jsem jej hodně let, v roce 1961 jsem s ním jela do Tel Avivu, to si pamatuji. To už jsem měla dvě velké děti, osm a šest let, Šimon se mohl obejít beze mne a dostala jsem dar, výlet na *Masadu*⁵⁶. Přenocovala jsem u přítelkyně Miriam blízko Tel Avivu, jela se podívat na proslulý film *I Like Mike*,⁵⁷ v tlačenici u kina jsem přišla o knoflík toho kabátku a to mi bylo moc líto.

Lžíce

Mí rodiče se vzali 25. března 1928 v našem rodném Prostějově. Maminka jako dvacetiletá, tatínkovi už bylo skoro třicet let. Na svatební fotografii, která se náhodou zachovala, má maminka bílý krajkový závoj. Dostala věnem stolní a ložní prádlo z plátna, damašku a batistu s výšivkami a často s vyšitým monogramem. Také nádobí, postříbřené příbory a moderní příbory z nerezí.

Když Němci obsadili ČSR, museli jsme kromě všeho jiného odevzdat také postříbřené příbory; jak se maminka bála, když zjistila, že jedna lžičenka schází. Potom jsme byli posláni do ghetta Terezín, měli jsme povoleno vzít s sebou 50 kg. Každý z nás vzal s sebou lžíci, vidličku a nůž z nerezí.

Po válce jsme se vrátily – zázrakem – maminka, sestra a já, s námi to, co zbylo z věcí, které jsme vzaly s sebou před třemi lety. V březnu 1949 jsme odjely do Izraele. Maminka zase rozdělila náš majetek na tři díly, věděly jsme, že nebudeme bydlet spolu. Dostala jsem středně velikou nerezovou lžíci, která se s námi vrátila z Terezína. Dokud mé děti byly malé, jedly s ní polévky a kaše, potom,

⁵⁶ Masada – poslední pevnost Židů za povstání proti Římanům (66–73 n. l.) na vyvýšenině na břehu Mrtvého moře.

⁵⁷ *I Like Mike*, izraelský film z roku 1961, režie Peter Frye.

Svatební fotografie rodičů, 25. 3. 1928

co vyrostly, je lžíce má a používám k jídlu jenom ji. Když byla má první vnučka Inbal malá, jedla s mou lžící, když byla u nás. Přeji si, aby mi bylo dáno jíst s mou lžící až do konce mých dnů.

Olinka

Když nás vyhnali z našeho rodného města a domova, bylo mé sestře Kar-mele osm let. Rodiče jí koupili malý batoh a nočník z hliníku (tehdy se ještě používaly nočníky z těžkého a rozbitného porcelánu). Zabalili jí do batohu pár nezbytných věcí, na něj přivázali nový lehký nočník a milovanou panenku Olinku. Bylo nám přikázáno dostavit se na nádraží jednoho pěkného slunného

Karma, 1940

dne v červenci 1942. Už jsme byli připraveni se zavazadly opustit dům. V tom okamžiku se Karma obrací zděšeně na maminku: „Olince zase vypadly ruce!“ Maminka s těžko popsatelnou trpělivostí se sehnula, hbitě navlékla gumu a hle, Olinka je zase celá! Tatínek za námi zamkl dveře a vyšli jsme pěšky k vzdálenému nádraží na cestě do Terezína.

Po třech letech, dlouhých jako věčnost, jsme se vrátily, maminka, sestra a já. Tatínek, dědeček, babička, strýčkové, bratřenci se nevrátili. Panenku Olinku jsme přinesly zpět, přivezly jsme ji s sebou do Izraele. Tady našla svůj konec v malých ručkách Naomi, sestřiny zde narozené dcerky.

Hermann Tandler

Jak jsem se už zmínila, od roku 1941 se situace nás, Židů, velice změnila. Vyšly mnohé zákazy a příkazy. Nás děti se týkalo hlavně to, že jsme nesměly chodit do školy ani do parku, kina, divadla, ani na hřiště či na plovárnu. Bylo nám zakázáno jet mimo město. Nosili jsme žlutou hvězdu, museli jsme být v osm hodin večer doma, nesměli jsme se stýkat s *árijci*, kupovat jsme mohli v určitých hodinách v židovském obchodě.

Naše spása byl starý *Bejt ha-am* (nový a velký zabrali nacisté)⁵⁸ a hřiště *Makabi*. Tam jsme se scházeli a byli šťastni mezi sebou. *Makabi* bylo daleko od středu města, rodiče nám obstarali kola. Jednoho dne na jaře 1941 jsme jeli na kolech, maminčin bratranec Gusta a já. Naproti nám skupina židovských mladých lidí, taktéž na kolech. Zastavili jsme, slezli z kol a mluvili jsme. Gusta mi představil Hermanna a řekl mi, že po tom, co se vystěhujeme z našeho domu – na příkaz nacistů – budeme bydlet s Hermannem, jehož rodina musí také opustit byt. Tak jsme se seznámili – Hermann a já – bylo mi něco přes dvanáct a jemu skoro 24 let. Hermann se s maminkou a s tetou Reginou nastěhovali do

Sádek č. 9 dříve než my. My jsme ještě pár týdnů bydleli v našem domě v Sádkách č. 4 – tedy naproti.

Museli jsme v osm hodin večer být doma. Žila jsem ve spořádané rodině, přesně v osm hodin večer se u nás večeřelo. Před jídlem jsem si šla umýt ruce, s ručníkem jsem se postavila k oknu a dívala se, až jsem viděla Hermannu, jak v poslední chvíli pospíchá domů pěšky nebo na svém závodním kole. Maminka volá, ať už jdu jíst a já se vymlouvám, že si umývám ruce. Dodnes se mi vybavuje příjemná mýdlová vůně čerstvě vypraného damaškového ručníku. Je vidno, že mě Hermann zajímal a že se mi líbil, ještě než jsme se lépe poznali.

V létě 1941 jsme se přestěhovali. Ve vilce v Sádkách č. 9 bydlela dole stará paní Wolfová, původní majitelka domu, dole ve dvou místnostech bydleli Tandlerovi – maminka, Hermann a teta Regina Lagodzinská. Nahoře, kam vedly dřevěné, kobercem kryté schody, jsme dostali byt my: tatínek, maminka, Karma a já. Zpočátku ještě u nás bydlela naše pomocnice a kuchařka Marie, později již u Židů nesměla pracovat. Společná koupelna byla nahoře vedle nás, společná hala, kuchyně, prádelna, dvůr a pěkná zahrada byly dole.

Hned první den se obyvatelé domu formálně seznámili. Paní Wolfová byla dobrá stará známá; Hermann a jeho maminka uprchli z Moravského Krumlova do Prostějova k maminčině sestře, samostatné a svobodné slečně Lagodzinské. Rozhodlo se, že dámy mi budou tykat a také že Hermann a já si budeme tykat. Líbilo se mi to. Bylo léto, pěkné počasí, po osmé hodině večer jsme bývali v zahradě. Sedmiletá sestřička tehdy pro mě nebyla společností. Byla jsem vyspělá, dívčí duše v ženském těle. Byla jsem vážná (i když nás s přítelkyní Ruth někdy popadly chvíle neudržitelného smíchu), hodně jsem přemýšlela. Samozřejmě a přirozeně jsem mnoho času trávila ve společnosti Hermannu. Jednou jsme byli spolu v zahradě, docela nevinně a dětinsky jsem česala a hladila jeho krásné vlnité vlasy. Najednou jsem pochopila, že vlastně dělám něco erotického. Když se Hermann odpoledne vracel z práce, čekala jsem, že zazvoní a utíkala mu ote-

Hermann Tandler, 1941

Tandlerovi a Stecklmacherovi v zahradě domu č. 9 v Sádkách, asi 1941. Vzadu: Dora a Hermann Tandlerovi; sedící Kateřina, Bedřich a Maud Stecklmacherovi, na tříkolce Karmela

vřít. Jednou mi u dveří políbil ruku, zlobila jsem se, ale také jsem se těšila. Dávali jsme si malé dárečky, jednou v zimě mi přinesl růži. Co si s ní počnu, vždyť ji nemohu ukázat rodičům. Usušila jsem ji a mám ji dodnes. Když šel Hermann časně ráno do práce a pohyboval se dole v hale, vyšla jsem z pokoje ke schodům a oba jsme dělali „sssss“, aby nikdo neslyšel, že si říkáme „dobrý den“. Já pravdomluvná a přímá jsem se naučila všelijak se vytáčet, abych mohla být s ním. Jednoho říjnového odpoledne nebyli rodiče a Karma doma. Právě když Hermann vyšel z koupelny, vyšla jsem já z pokoje vedle koupelny a tu mě Hermann objal a políbil na rty. Srdce mi bilo, byla jsem bez sebe. Běžela jsem se podívat k zrcadlu, jestli je to na mně vidět, ze strachu, že to rodiče na mně poznají.

Jednou maminka našla lísteček, který mi Hermann nechal pod kobercem v hale. Řekla to tatínkovi a byl skandál, tatínek mluvil s Hermannem. Nakonec jsem tatínkovi slíbila, že se pokusím vztah s Hermannem alespoň na nějaký čas přerušit. Jsem poctivý člověk, co slíbím, to splním, i když je to moc těžké. Ale jednoho dne, když jsem se vracela z učení u Ruth, mi Hermann šel naproti, čekal na mě u průchodu jednoho domu – a byl konec slibu tatínkovi. Pamatuji hnědé kachlíčky onoho průchodu. V roce 1995 tam ještě byly.

72 Jednou jsem se vymluvila z návštěvy u babičky a dědečka, že mám moc

učení a jela jsem s Hermannem na kole až do Plumlova, mluvil pak s Marií, aby to mezi mnou a rodiči urovnala. Někdy Hermann odešel z domu, že jde k Otíkovi či k Davidovi, a pak jsem šla já – sešli jsme se, šli na procházku, jak daleko se smělo.⁵⁹ Nechtěla jsem, aby lidé o nás věděli, i před přítelkyní Ruth jsem naši lásku držela v tajnosti. Jednou mne Hermann čekal u domu máminy sestřenice Lici, u které jsem měla hodiny angličtiny. Lici se ten den rozhodla, že bude „conversation“ a půjdeme na procházku. Odmítla jsem pozvání na svačinku u ní doma, protože mám moc učení. Na zpáteční cestě u vchodu do jejího domu vidíme Hermanna. Lici se dovtípila, že to není náhoda a pár dní nato přišla k nám domů žalovat. Rodiče dělají skandály a já bezmocně pláču.

Žila jsem plný a pilný život, soukromé učení s pěti šesti židovskými žáky a učiteli bylo intenzivní. Hermann, který se předtím učil na brněnské technice, byl už skoro hotový inženýr a pomáhal mi s počty a s geometrií. Mluvili jsme vážně o tom, že se, až budu „velká“, vezmeme a naše společné děti jsme nazývali „cihličkami“, aby nám nikdo nerozuměl. Jednou jsme plánovali procházku. Doma jsem řekla, že jdu k zubaři dr. Löwimu a pak k Ruth učit se. Ruth jsem řekla, že musím k zubaři. K dr. Löwimu jsem skutečně šla a od něho přímo s Hermannem na dlouhou procházku Určickou ulicí a Brněnskou zpět. Chytl nás pořádný déšť, dodnes vidím, jak Hermannovi teče voda po nose; jaké štěstí to bylo, prostě být spolu! Šli jsme, držíce se za ruce, viděl nás přítel Hermíny, pomocnice v domě Ruth. On nemlčel a příští den jsem se u Ruthi a dokonce jejího tatínka, přísného pana Weisze, musela vymlouvat – nikdy jsem to dobře neuměla a dodnes neumím.

Nastala zima a s ní tmavé a studené večery – ty obyvatelé našeho domku trávili kolem velkého oválného stolu, který s námi ještě nedávno byl v Sádkách č. 4. Rodiče mi dovolili trávit tyto večery mezi dospělými, ale v půl deváté či v devět jsem musela jít spát. Tatínek otevřel náš velký atlas a informoval nás o politické situaci. Slyšela jsem jména dalekých míst jako Charkov, Tobruk. A pak jsme hráli karty. Hermann a já jsme často seděli vedle sebe na bedničce a šeptali si, nebo si psali lístečky v naději, že si toho nikdo nevšímá. Někdy jeden z nás šel na záchod, druhý na chodbu, kam vedlo ze záchodu okénko a tam jsme si šeptem všelico říkali.

Zatím jsme přežili naše Velké svátky – *Roš ha-šana*, *Jom kipur*. Chodili jsme do malého templu, náš nový, velký templ Němci zabrali. Pokoušela jsem se číst hebrejské modlitby tak rychle, abych stačila rabínovi a ostatním. Pak přišel sil-

⁵⁹ Židé nesměli překročit hranici města.

vestr, Nový rok a ten jsme slavili s obyvateli našeho domu večer v hale. Ozdobili jsme ji a každý přispěl něčím dobrým k jídlu. Hermannova rodina pocházela původně z východu, poprvé jsem ochutnala hrách se solí a pepřem, jak je v těch místech zvykem.

Na jaře 1942, když jsou prostějovští Židé, mládež a muži, posláni do Žárovic do pracovního tábora, jsou tam zařazeni tatínek a Hermann. Stýská se mi, hlavně po Hermannovi. V sobotu odpoledne jezdí domů na neděli, opálení, špinaví, se spoustou špinavého prádla. Do Žárovic posílám Hermannovi tajně dopisy a dostávám od něj odpovědi prostřednictvím jeho maminky. S Ruth chodíme na procházky, až kam se smí, máme teď zakázáno chodit po chodníku; předeme plány o tom, že až budeme „velké“, budeme mít vlastní rodiny, ale o Hermannovi ani slovo. U kolejí vlaku (až tam smíme jít) nacházíme čtyřlístky, posílám je v dopisech Hermannovi a z celého srdce mu přeju moc štěstí.

V sobotu odpoledne, kdy „naše muže“ čekáme ze Žárovic, napjatě poslouchám, kdy zazvoní u dveří, abych Hermannovi otevřela já. Přichází vždy sám, před tatínkem. Vzpomínám na krásný jarní večer, moc se mi stýská, jdu na zahradu, už je tma, nebe plné hvězd, stará hrušeň nádherně voňavě kvete. Obejmu její kmen, dívám se na měsíc skoro v úplňku a doufám, prosím, snad i Hermann se teď dívá na měsíc a naše pohledy a myšlenky se setkávají. Prožívám tak silné pocity, jako nikdy předtím a zřídka potom.

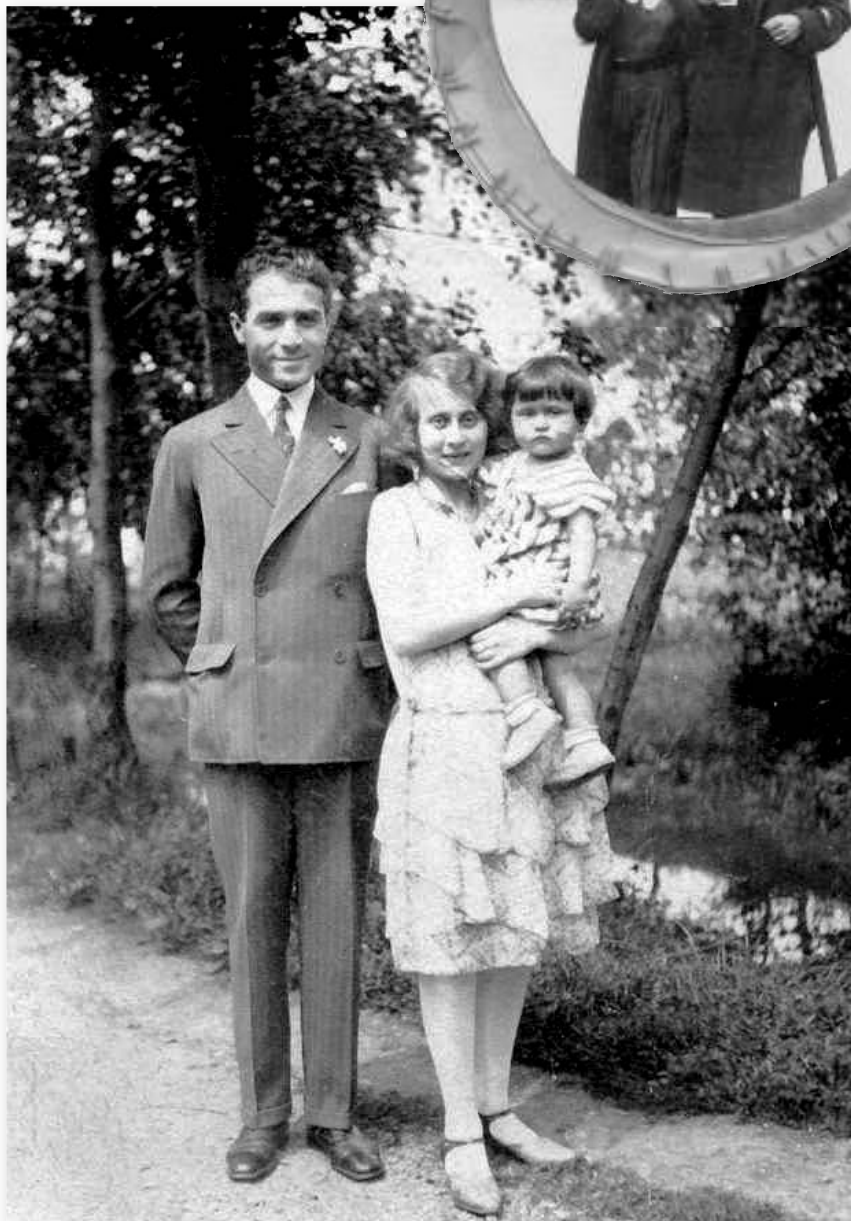
Přišel červen a s ním odjezd transportů AAF, AAg, AAm, AAo z Olomouce a okolí do Terezína.⁶⁰ Doma se peklo, chystaly se nudle, jíška, domácí kondenzované mléko. Rodiče, jako všichni Židé, objednali batohy a aluminiové lehké nádoby, šily se barevné povlaky, tepláky. Naučila jsem se šít na stroji (prima!), šila sáčky na cukr, nudle atd. Hermann s rodinou byl zařazen do transportu AAg, opustili Prostějov asi o čtyři dny dříve než my. Šla jsem se s Hermannem rozloučit na nádraží. Všimla jsem si rodiny Herrmannovy,⁶¹ dědeček, babička, Heinzkův tatínek, Heinzek odjížděli, Evin tatínek ze smíšeného manželství zůstával, loučili se, plakal – to jsem snad poprvé viděla dospělého muže plakat. Rozloučila jsem se s Hermannem, dodnes pamatuji, jak jsem šla zpět domů z nádraží, jaký smutek, nikdy předtím jsem takový bol nezažila.

⁶⁰ Transporty z Olomouce do Terezína – AAF nástup 23. 6. 1942, odjezd 26. 6., počet osob 900; AAg nástup 27. 6., odjezd 30. 6., počet 900; AAm nástup 1. 7., odjezd 4. 7., počet 900; AAo nástup 5. 7., odjezd 8. 7., počet 745. Celkem těmito čtyřmi transporty z Olomouce odjelo 3445 Židů. Viz: Krejčová, Helena – Svobodová, Jana – Hyndráková, Anna: Židé v Protektorátu. Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty. Praha 1997, s. 364.

⁶¹ Jde zde o shodu vlastního jména a příjmení – Hermann Tandler a rodina Herrmannova.

Rodiče na svatební cestě, 1928

*Bedřich, Kateřina a Maud
Stecklmacherovi u Hloučely, asi 1930*

*Mausi s panem Nedbalem, Prostějov,
Havlíčková ulice č. 49, 1930*

*Bruslení za Německým domem na Vápenici,
Maud a Jindra Holitscher, 1932*

Mausi s Gustou ve Stínavičce, 1935

Maud, asi 1936

Karmela, Kateřina, Bedřich a Maud Stecklmacherovi v Sádkách č. 4 v Prostějově, 1935 nebo 1936

Maud a Karma, Sádky č. 4, asi 1936

Židovské náboženství ve škole v Rejskové ulici v Prostějově 1936. Vzadu: Etelka Seligerová, Gisella Stiasná, Lici Kemenyová, E. Somogyiová, Karel Beamt, Š. Klein, Pavel Butschowitz, Judith Sperberová; vpředu: Ela Kleinerová, Maud Stecklmacherová, Regina Weizenbofová, Pepka a Stella Brennerovy, Esti Lustigová, Ota Deutsch, Ervín Löff, Ruth Sborowitzová, Eliezer ?, pan učitel Pinchas Brössler

Skupina na výletě - nahoře zleva: Josef Steiner, Ida, Otto a Bedřich Stecklmacherovi, Rela, Berta a Oskar Weinbergerovi, dole: Alice a Jiří Stecklmacherovi, Štěpánka Steinerová, Gustav Steiner, Maud Stecklmacherová, Karel Schap, Honza Steckler, Erich Marburg. Kromě Maud, Idy a Rely (obě nebyly Židovky) všichni zahynuli.

Maud s bruslemi na dnešním Husserlově náměstí, 1938

Tatínek Bedřich Stecklmacher, 1938-1939

Ruth Federmann, rozená Stecklmacherová, 70. léta

Babička Klotilda Stecklmacherová, roz. Eislerová

Tatínek Bedřich Stecklmacher a Karel Butschowitzer při práci u zahradníka Ladislava Hájka v Prostějově 1941

Zleva: Štěpánka Steinerová, Ludvík Loschitzer, syn Reginy, Kateřina Steinerová, Josef Steiner, Max Steiner v době 1. světové války

Hra na vojáky v době 1. světové války. Zleva: ???, ???, Bedřich Stecklmacher, ???, Kamil Richter, Wolf

Chlapci z Vidně na prostějovském bříšti Makabi, 1940

*Prastrýc Josef Steiner
(nar. 19. 3. 1884) roku 1901*

Strýc Otto Steckmacher s manželkou Alicí a synem Jiřím, asi 1929-1930

Dům v Sádkách č. 4

Dům v Sádkách č. 9

Poslední vysvědčení Maud z normální školní docházky

PROTEKTORÁT ČECHY A MORAVA.

Země Morava Politický okres Prostějov
8. pětiletá třídní obecná škola školní v Prostějově
 Rok 1939/40 Číslo 19

ŠKOLNÍ ZPRÁVA.

Maud Stecklmacherová
 narozená dne 7. dubna 1929 v Prostějově
 politický okres Prostějov náboženství evangelické
 začala chodit do školy vůbec v Prostějově dne 1. září 1935
 do zdejší školy dne 1. září 1938 a dostala v páté třídě
 oddělení (pátý postupný ročník) tyto známky:

Pololetí		I.	II.
Chování		1	1
Povinné předměty:			
Náboženství		1	1
Vyučovací jazyk	na nižším stupni:	Čtení	1
		Písně a cvičení textů	1
na středním a vyšším stupni		1	1
Prvouka		1	1
Věcné nauky:	Vlastivěda	1	1
	Zeměpis	1	1
	Dějepis	1	1
	Přírodopis	1	1
Přírodopis		1	1
Občanská nauka a výchova		1	1
Počty s naukou o tvarech měřických		1	2
Kreslení		2	2
Písně		2	2
Chlapecké ruční práce		1	1
Dívčí ruční práce s naukou o domácím hospodářství		2	2
Zpěv (hudební výchova)		1	1
Tělesná výchova		1	1
Nepovinné předměty:			
Německý jazyk		1	1
Vnější úprava písemných a jiných prací		2	2
Zameškané půldny	omluvené	20	5
	neomluvené	1	1
Zpráva byla vydána dne		26. 1. 1940 28. 6. 1940.	
Je ☒ způsobilá ☒ postoupit do vyšší do měřičské školy.			
Vydání	Podpis		
	ředitel	ředitel školy	roděná nebo jejíž zástupce
I.	<u>Lep. Jindrak</u>	<u>Lep. Jindrak</u>	<u>Gertruda Stecklmacherová</u>
II.	<u>Lep. Jindrak</u>	<u>Lep. Jindrak</u>	

III. SAMOSTATNÁ
 OBECNÁ OŠETŘOVACÍ
 ŠKOLA
 v
 PROSTĚJOVĚ

Č. 111-02. — Školní zpráva. Všechna práva vyhrazena. 1942. — 2-98.

TEREZÍN

MAUD MICHAL BEEROVÁ / CO OHEŇ NESPÁLIL

Transporty

V červnu a červenci 1942 opouštějí Olomouc čtyři transporty – jsme posláni do Terezína.⁶² Dne 2. 7. jsme i my a paní Wolfová opustili domov v Sádkách č. 9. Každému z nás je povoleno vzít s sebou 50 kg. Moje malá sestřička (osmi letá) s batůžkem, na něm přivázaná panenka Olinka a nočník – tak šla do transportu většina malých židovských dětí. My všichni s čísly na krku. Je léto – doba školních prázdnin, máme na sobě tři čtyři vrstvy oblečení, vysoké boty. Co myslíte, že se vejde do 50 kg, když víte, že bude hlad? Berete s sebou potraviny a na zimu peřiny. Tak navlečení a nabalení jdeme na prostějovské nádraží, cesta je

Transportní číslo Maud Stecklmacherové

dlouhá, mezi námi jsou staří, nemocní a invalidé. Jedeme vlakem do Olomouce. Tam nás napěchovali do školy – byly prázdniny, dostali jsme místa na podlaze hustě vedle sebe. Ještě jsme nebyli zvyklí, bylo to zlé! My děti jsme loupaly brambory, myslím stále na Hermanna, stýská se mi a nevím, zda se v Terezíně setkáme. Seznámím se s děvčaty mého věku z Olomouce, dodnes jsem ve styku s Evou Mayerovou.

Přijíždějí Židé z Přerova a ze sousedních městeček a vsí. Zvykáme si spát na podlaze se spoustou lidí, jeden vedle druhého. Němci mlátí, řvou... Po dvou dnech, časně zrána, vlastně v noci – aby nás obyvatelé neviděli – nás Němci ženou k nádraží, vlečeme zavazadla, SS křičí, bijí, kopou.

Byl to nádherný letní den, nebe modré, sluníčko svítí. V napěchovaných tmavých dobytčákách jedeme do Terezína – uprostřed kýbl místo záchodu. To se stalo naší náboženské obci – všem těm dobrým, úctyhodným lidem. Byla jsem ve vagonu se svojí rodinou, ale celou cestu jsem byla sama se svými myšlenkami,

⁶² Terezín – město v severních Čechách, bývalá vojenská pevnost, roku 1941 určené k soustředění Židů – českých, německých, rakouských, později holandských, dánských – před plánovaným vysídlením na východ, případně před transporty do táborů smrti, také jako ghetto pro staré, tedy jako koncentrační a průchozí tábor, nástroj decimace a prostředek dezinformace o osudu deportovaného židovského obyvatelstva. Viz: Kárný, c. d., s. 17.

pocity, steskem po Hermannovi, který odjel předešlým transportem, nevím, zda se ještě kdy setkáme. Je mi hrozně líto lidí, kteří jsou se mnou ve vagoně – a přece se mi podaří aspoň trošku si zlepšit tuto hroznou situaci. Našla jsem malinkou díрку ve stěně vagonu a tou se dívám na nádherný letní den venku a moc závidím *árijským* dětem, koupajícím se v řece, kterou mjíjíme cestou do Terezína. Nakonec jsem se odvážíla postavit se na můstek mezi dvěma vagony a zase dýchat čerstvý vzduch, žandarm mi nic neřekl!

Pan Samet

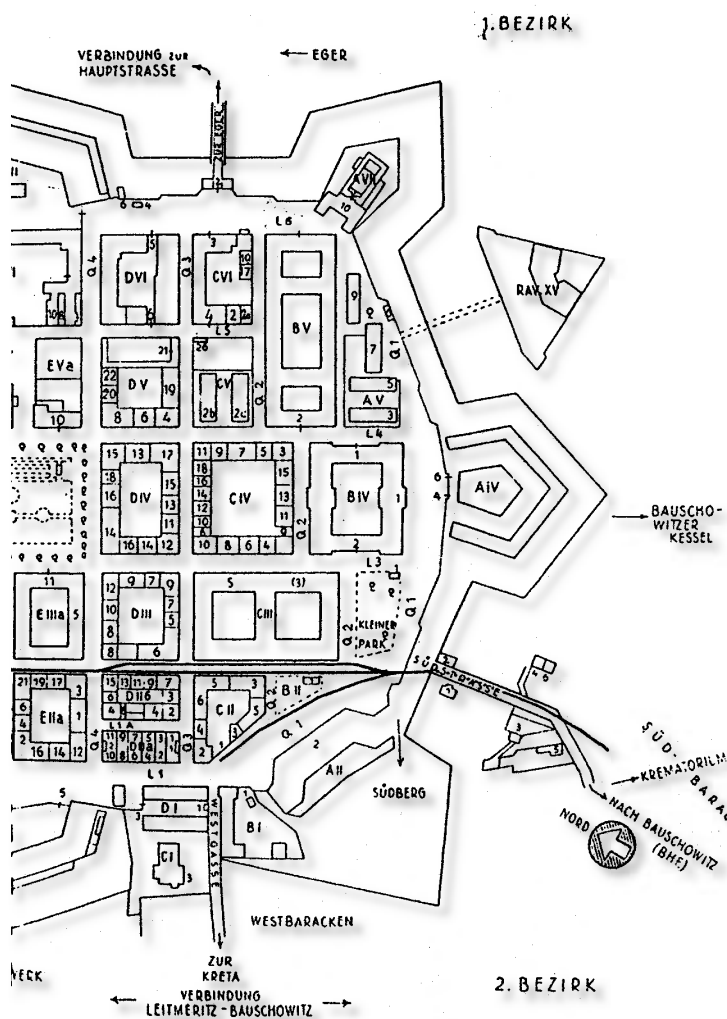
Po dlouhé době jsme dojeli do Bohušovic, vzala jsem svůj baťoh a přidala jsem se k dlouhé řadě lidí jdoucích pěšky do Terezína. Šla jsem pomalu za panem Sametem. Před sebou jsem viděla jeho ohnutá záda, na nichž vlekl baťoh a kufr – na jeho velké ruce vyvstávaly modré žíly – námahou. V Prostějově byl pan Samet majitelem pěkného obchodu v rohovém domě nynější Netušilovy ulice a Husserlova náměstí, prodával krásné a exotické ovoce. V zimě u něho tatínek kupoval povoskovaná jablka z Kalifornie. Jednou pan Samet, sionista, přinesl grepfruity z Palestiny. Nikdo nevěděl, jak se mají jíst, jak je zbavit hořkosti – přidávali jsme ještě a ještě cukr, nevěděli jsme, že je třeba odstranit tenkou hořkou blanku. V Prostějově se vyprávělo, že pan Samet byl dokonce v Americe!

V Terezínské pamětní knize jsem se dozvěděla, že pan Samet a jeho paní Fany byli posláni z Terezína oním transportem, který skončil v Baranoviči. Tam je zastřelili, tak jako mou přítelkyni Ruth a její rodiče, jako maminkina bratranče Gustava a strýčka Josefa. Patří k mnohým usmrčeným, které jsem znala, které jsem měla ráda, kterých jsem si vážila. Žijí ještě v mé paměti a asi v ní budou žít, dokud budu žít já.

Šlojska

Naše *šlojska* (karanténa) je v bývalé pekárně. V Terezíně byla *Ghettosperre* jako vždy, když přišel nebo odešel transport. Viděla jsem v oknech Hannoverských kasáren⁶³ hlavu na hlavě, ale na setkání s Hermannem nebylo ani pomyslení.

⁶³ Kasárna v Terezíně – v 11 bývalých kasárnách byli odděleně umístěni muži a ženy. Názvy: Vrchlabská, Hannoverská, Magdeburská, Sudetská, Drážďanská, Hamburská, Ústecká, Podmokelská, Myslivecká.

Nové transporty stále přicházejí. Pořád trvá *Ghettosperre*, tzn. že nesmíme opouštět ubikace, kromě do práce a dvě hodiny večer. Transporty na „východ“⁶⁵ odjíždějí závratným tempem; nevíme, kdo z našich příbuzných a známých byl transportován; jde to tak rychle, že nemáme čas se rozloučit. Byli jsme proto moc smutní a ustaraní. Z veselé a smějící se dívky jsem se stala smutnou a vážnou. Znovu smát jsem se naučila po mnoha letech pobytu v Izraeli.

Pak jsme všichni opustili *šlojsku*, tatínek s muži je přeložen do Sudetských kasáren, dědeček a babička do bloku pro staré, maminka, sestra a já do Q 802, kde byly ubytovány matky s dětmi.

Dodnes mám malý kapsní kalendář z roku 1942,

který si můj dědeček Max Steiner vzal s sebou do Terezína. Na jedné stránce je dědečkovým rukopisem napsán „Kategorický imperativ“ od filozofa Kanta, jehož oficiální český překlad zní: „Jednej vždy tak, aby maxima tvé vůle mohla vždy zároveň platit jako princip všeobecného zákonodárství.“

⁶⁵ Transporty Židů z Terezína směřovaly do Treblinky, Malého Trostince, Minska, Lodže, Osvětimi, Rejowiece, Baranoviči a často byly určeny k okamžité likvidaci všech vězňů.

Hermann

Když Hermann nepřicházel, odložila jsem svoji ostýchavost, stála jsem u brány pekárny – ven jsme nesměli – a kolemjdoucího Prostějováka jsem poprosila, aby vzkázal Hermannovi, že na něho čekám. Druhého či třetího dne Hermann přišel, k večeru se mi podařilo s *esšálkem* v ruce opustit *šlojsku* a šli jsme spolu do Magdeburských kasáren k jeho mamince – je o tom zmínka v dopise. Odmítla jsem brambory, které mi paní Tandlerová nabídla, přišla jsem kvůli Hermannovi a ne kvůli jídlu. Nikde místečka, kde by se nehemžilo lidmi. Zdálo se, že u schodů v Magdeburských kasárnách nikdo není, konečně jsme se mohli líbat; a tu přišli a viděli nás manželé Beerovi z Prostějova, myslela jsem, že se propadnu do země.

Q 802

V létě 1942 maminka, babička, Karma a já jsme „bydlely“ v koutě. Bydlet v koutě znamená spát na podlaze nebo na kufru, kout má své výhody: má dvě stěny, tedy jednu stranu bez sousedů a možnost všeho věšet na stěny.

V dalším koutě našeho pokoje bydlely sestry Seligerovy, profesorka Stella a právnička Berta. „Po spále“ se k nim přistěhoval z izolační marodky jejich synovec, dvanáctiletý Tomáš Richter. Tomášův otec, pan Richter, zmizel z Prostějova hned na začátku války; proč a kam, to jsem nevěděla. Po válce jsem se dozvěděla, že bojoval v Rudé armádě a že se po válce nakrátko vrátil do Prostějova. Marně hledal svou rodinu. Jeho paní prý byla drzá k nějakému Němci, což stačilo, aby ji ihned zatklí a poslali Bůh ví kam do nějakého koncentráku, dlouho před námi všemi.⁶⁶ Tomáš měl naštěstí dědečka, babičku a dvě svobodné tety – ujali se ho a postarali se o něj. Babičce, staré paní Seligerové, amputovali v Terezíně nohu, a přece všech pět bylo v říjnu 1942 posláno do „továrny na smrt“ do Treblinky.

Ve třetím koutě bydlela paní Pasternaková s Editkou, ve čtvrtém paní Somogyiová s Etlkou, uprostřed bydlela Truda Obrová; zpočátku všichni z Prostějova

⁶⁶ Kamil Richter (nar. 1899 v Těšíně), obchodník v Prostějově, kam se rodina jeho otce přestěhovala roku 1904. Jeho manželka Lola, roz. Seligerová, zemřela v Ravensbrücku v březnu 1942. Po válce se K. Richter v září 1945 vrátil do Prostějova, ale roku 1950 se vystěhoval do Rio de Janeiro.

va. S Trudou Obrovou-Goldreichovou jsme chodily pro uhlí pro celý blok Q 802. Přinesly jsme je upocené a špinavé do sklepa, kde jsem se pak umývala v lavoře se studenou vodou. Při té příležitosti jsem se setkávala s paní Steinovou z Čech, která si tam z nějaké náhražky vařila „kávu“ a kouřila svou „cigaretu“ (z listí).

Poté co Prostějovačky poslali do Polska, byl pokoj ovšem okamžitě zaplněn novými příchozími do ghetta, nejdřív pražskými maminkami s dětmi, později ženami z Německa. A jak to je v terezínské hymně: „den co den, stále jen sem a tam se stěhujem“⁶⁷, jsme byly my čtyři nakonec vystěhovány do jiných domů, ale – až na babičku – jsme zůstaly v Terezíně a naživu – maminka, Karma a já.

Dospělí byli zařazeni do práce, někdy jsem šla rozdávat matrace místo maminky. Jedno pěkné letní dopoledne jsme šly s Ruth na *Holzplatz* – skladiště dřeva pod širým nebem – hned za Drážďanskými kasárnami. Byly tam na sluníčku maminky s dětátky, silně to působilo na naše rozvíjející se mateřské city. Žila jsem dvojím životem. Někdy jsem šla ráno s dlouhým průvodem dětí na baštu, kde jsme si hrály a cvičily, večery jsem trávila s Hermannem, často na onom *Holzplatzu*, v přítomí jsme seděli na kládách a byli šťastní, že jsme spolu. Rodiče už byli povolnější, asi pochopili, že mi nemohou stále bránit setkávat se s Hermannem.

Po smrti dědečkově a tatínkově bydlely maminka, babička a má malá sestra v bloku Q 314 v pokoji matek s dětmi. V lepších dnech bývala v tom domku pekárnička či cukrárna, asi proto tam byli zabydleni švábi, velcí, tlustí, černí. Každé ráno byly nádoby plné švábů. V pokoji stála malá kamínka, volaly jsme je vincek. Všechny obyvatelky pokoje je používaly; jejich blízkost koutku, který obývala má rodina, ulehčovala babičce ohřívát na nich naši „*Linsensuppe*“, což-

⁶⁷ Z refrénu Všechno jde, slova a hudba Karla Švenka (1917-1945):

*Všechno jde, když se chce
Za ruce se vezmeme
Navzdor kruté době humor v srdci máme
Den co den stále jen
Sem a tam se stěhujem
A jen ve třiceti slovech smíme psát
Hola zítra život začíná
A s ním se blíží čas
Kdy si sbalíme svůj raneček
A půjdeme domů zas
Všechno jde, když se chce
Za ruce se vezmeme
A na troskách ghetta budeme se smát...*

kovou polévku, a přihřát či opéct jídlo z kuchyně. Ale kde vzít topivo? Jednoho studeného a bouřlivého večera jsme se rozhodly něco podniknout, má sestra, které už bylo 10 let a já. Nedaleko stavěli dřevěné baráky. Ukradly jsme pár prken a kusů dřeva – hrozně jsme se bály – a s posledními silami jsme naši kořist přitáhly do Q 314.

Zpočátku, dokud jsme ještě nebyli tak vyhladovělí, jsme si někdy ušetřili trochu jídla, trošku cukru, margarínu, chleba – na oslavu narozenin nebo svátku. Recept na chlebový „dort“: několik tenkých krajíčků chleba (byl to tmavý chléb a někdy plesnivý) navlhčíš v černé kávě od snídaně. Připravíš „krém“ z margarínu a cukru. Vezmeš vršek *esšálku*, na něj položíš vrstvu navlhčeného chleba, pomažeš krémem a zase vrstva chleba a krém. Necháš trochu uležet; dortíky byly malinké, nemohli jsme toho moc ušetřit, ale nikdo by nevěřil, jak chutné to bylo!

Volný den v ghettu

Začátek podzimu 1942. Jsme už několik týdnů v Terezíně. Pěkný den, sluníčko, modré nebe. Můj kamarád a já dnes nepracujeme. Ráno se na chvíli stavujeme v Drážďanských kasárnách. Na velkém dvoře v dlouhé frontě stojí staří lidé, kteří nedávno došli z Německa.⁶⁸ Mezi nimi stařena s odznakem slepců na rukávě. V rukou nádoba s troškou nadrobeného plesnivého chleba. Nalejou jí na to kávu – tekutinu černou, vodnatou, hořkou, ale teplou – bude mít snídani.

Hermann a já vycházíme z velké kasárenské brány do hlavní ulice ghetta. Jsem mladá, zdravá, šťastná. Držíme se za ruce, jdeme a smějeme se. Stařec z Německa na nás pohlíží, ptá se, jsme-li sourozenci. Jdeme dále s úsměvem. Jsme šťastni a smějeme se, protože se máme rádi.

Jdeme na Malou baštu. Na zemi je už suché listí, ale tráva je ještě zelená. Mnoho párků sem přišlo užít krásného dne, který nám osud dal, přese všechno. Najednou se objeví esesák v černé uniformě a blýskajících se holinkách a řve: „Pryč odsud, rychle, okamžitě!“ Pospícháme zpět do přeplněných ulic ghetta. Mnoho let uplynulo od té doby – nezapomněla jsem, dodnes, když na to myslím, mne zaplavují tytéž pocity jako tehdy, když jsem byla mladé děvče.

⁶⁸ Němečtí a rakouští staří Židé byli svázeni do Terezína v přesvědčení, že zde v klidu a zajištění stráví zbytek svého života. Viz: Kárný, c. d., s. 20.

Jíme stejnou lžící

Všichni jsme bývali nemocní, ale zvláště Hermann, jak je zřejmé z dopisů a mnohé večery jsme se proto nemohli vidět.

Jeden večer slečny Seligerovy viděly, že Hermann nepřišel, a pozvaly mě proto, abych šla s nimi navštívit jejich maminku v nemocnici. Hrůza, co jsem tam viděla!

Když byl Hermann nemocný, rodiče si nepřáli, abych ho šla sama navštívit. Moc se mi po něm stýskalo. Jednoho večera jsem šla s Trudou a Etelkou na procházku na „korzo“ L 400, běžela jsem sama do Sudetských kasáren k Hermannovi. Pobyla jsem trochu u něho v obrovské ubikaci, ve které žilo snad pár set mužů (mezi nimi Otík a David), pak jsem běžela na *korzo* a vrátila se s Etkou a Trudou do našeho pokoje v Q 802. Maminka se to nedověděla a těšila se, že jsem šla ven s děvčaty.

V jednom dopise píše Hermann, abych přišla k němu s jeho maminkou. Fasovala jsem tehdy v zahradě u Medy zelí, přinesla jsem je jeho mamince a šla jsem s ní k Hermannovi na návštěvu do Sudetských kasáren.

Po celý čas jdou transporty na východ. Odjel strýček Edmund s rodinou, mezi nimi Lici, u které jsem se učila angličtině, odjela Ruthi s rodiči, strýc Josef a Gusta. Karma měla spálu – byla v izolační nemocnici – byli jsme proto chráněni před transporty. Hermannovu tetu zařadili do transportu; jeho maminka chtěla, aby šli všichni tři i Hermann s ní. Pamatuji se, že jsem byla s Hermannem a s Davidem na velkém dvoře Vrchlabských kasáren a nemohla jsem se zdržet usedavého pláče při pomyslení, že Hermann odjede. On ale šel k ing. Weissovi, u kterého pracoval, a ten mu slíbil, že ho bude před transporty chránit a s ním i maminku. Nechala se přesvědčit, aby nejela se svou sestrou a zůstala v Terezíně.

Hermann ve svém volném čase vyráběl poličky ze zbytků dřeva, užitečný a žádaný artikl, za který mu lidé platili kouskem chleba či margarínu, trochou cukru. Jednoho večera pro nás paní Tandlerová uvařila „pudink“ z vody (mléko nebylo), bylo to úžasné jíst z jednoho hrnce – lžící Hermann, lžící já, na ubikaci jeho maminky v Q 209. Cítila jsem, že patřím do rodiny. Před noční *Sperre* mě Hermann doprovází do Q 802, máme své místečko na dvoře, kde se loučíme a pak běžím s tlukoucím srdcem do pokoje v naději, že se zítra zase sejdeme. Sedávali jsme někdy po večerech na schodku baráku za Magdeburskými kasárnami.

Loučení

V říjnu 1942 začaly transporty, hlavně starých lidí. Hermann, jediný syn, se narodil, když jeho matce bylo už čtyřicet let, nyní tedy měla už šedesát pět a zařadili ji do transportu Bx. Hermann se přihlásil dobrovolně se svojí maminkou, to bylo samozřejmé a nedalo se nic dělat. Náš poslední večer mě Hermann prosil, abych neplakala. Pak, jak psáno v dopisech, balení, *šlojska*... Moje maminka se nabídla, že půjde se mnou do *šlojsky* se s nimi rozloučit, přinesly jsme jim konzervu na cestu. Slíbili jsme si s Hermannem, že počkáme jeden na druhého, a dal mi adresu, kde ho hledat po válce. Dodnes si ji pamatuji: Berlín, Wilmersdorf, Ahrweilerstrasse 3. *Šlojska* byla hned vedle Q 802, hlásí, že ti, kteří neodjíždějí transportem, musejí odejít. Jdu do našeho pokoje smutná, nešťastná, sedím v našem koutku. Najednou z náhlého popudu letím dolů na ulici, prorazím si cestičku davem lidí, kteří stojí u provazu, jenž nás odděluje od odcházejících. V ten okamžik jde kolem Hermann, v kabátě, na zádech batoh, v ruce hůl, na které visí kufr (jeho vynález). Tak ho vidím naposled, on mě jistě neviděl... Pak mi Turek Schreiber předal poslední dopis už z vlaku.

Dvanáct dopisů pro Maud⁶⁹

Milá Maudi!

Včera se mi bohužel nepodařilo přijít, jelikož jsem vypomáhal v kuchyni a tam bylo moc práce. Po tříčtvrtě na devět jsem přiběhl k bráně, ale už bylo pozdě. Dnes jistě přijdu, když ne odpoledne, tak v 6.00 hod. jistě. Budu prý prozatím pracovat coby zedník, a to je každopádně lepší, než tahat ublí. Jak se věci budou mít dále, nevím, bylo by lepší se konečně přestěhovat do kasáren ...⁷⁰ ubikace.

Jak se daří Tobě, Tvým rodičům a známým? Co dělá David? Pracuje už?

Tedy na shledanou (snad).

Mnoho pozdravů Tobě a všem známým

Hermann

(posláno do šlojsky v pekárně)

⁶⁹ Dopisy jsme museli psát německy, proto jsem dopisy přeložila. Kvůli cenzuře jsme nechtěli psát o svých citech.

⁷⁰ Nečitelná slova označena tečkovaním.

Milá Mausí!

Škoda, že jsme včera jen tak krátko mohli mluvit, ale doufám, že zase brzy budeme mít u vás nějakou práci. Nebylo ani dost času mluvit s Tvým tatínkem a ostatními.

Věřím ... nějaké pracovní místo ... a že ... o všem ... informováni ...

Co se Tebe týče jsem slyšel, že děti ... mají volbu zůstat s matkou anebo jít do heimu do 16 let. Co je lepší, nevím. Pravděpodobně ... u maminky. Doufám, že jsi spokojena, že jsi spolu s Ruth, Růža⁷¹ bydlí ... a přichází sem pro jídlo ... už vyspaní a odpočnutí po cestě předevčirem ... tu k večeri (I paní Wolfová) ... ale jsem neviděl. Má teta z Brna ... každý den sem ... možná můžeš jednou přijít sem ... už jsem si tu zvykl, jen před Polskem mám strach, prý tento měsíc půjde několik transportů. Jestli chceš, piš prosím také na vedle psanou adresu, v případě, že bych nemohl k vám přijít. Prozatím mnoho pozdravů Tobě ... ctěným rodičům a Ruth posílá Hermann

H. T. Magdeburger Kasserne

Schle. 61, No. 620 AAg

12. VII. 1942

Milá Mausí,

úplně jsem zapomněl se Ti zase poděkovat za hvězdu, kterou jsi mi půjčila. Co to znamená, přece víš. Přinesu Ti ji v úterý asi o půl sedmé. Doufám, že budeme mít štěstí, jako jsme měli dnes a budeme moct vyjít sem k nám, ale ... v případě, že Tvá maminka nebude mít nic proti tomu. Dnes večer jsem ještě potkal Tvého tatínka a strýčka u Sudetských kasáren ... když jsem čekal na Otíka. Dnes je pro mne takový nešťastný den ... co to pro mou náladu znamená, přece víš. Doufejme, že zítra to půjde lépe, také při malování. V poledne raději nepřijdu z i Tobě známých důvodů, přestože bych moc chtěl. Mám také chuť něco číst, ale to je tu stěží možné, tu se kecá ... je tu hrozný rámus ... musím se ... přes určité věci ... je to skoro k zoufání. Musím teď končit, spi dobře a doufejme ...

Na shledanou zítra.

Ruku líbám Tvé mamince a ... Karmi

Mnoho pozdravů Hermann

⁷¹ Růža Kohnová z Prostějova

*Ruth je nemocná, tak prosím dnes večer ano!
 Tvůj Hermann.
 Napiš prosím, jestli bychom se nemohli sejít zítra odpoledne. Napiš ještě dnes nebo
 hned ráno, abych to do oběda měl a věděl, jestli ano nebo ne.
 Moc si máme vynabradit!
 Libá Hermann
 Prosím, zaříd' si to nějak!
 Lhostejno v kolik hodin.⁷²*

*Milá Mausi!
 Mnoho díky za Tvůj milý dopis a budu se snažit v budoucnu brát si jeho obsah
 k srdci. Vidím ... že z toho není nic dobrého, jen nevýhody, ale nicnedělání by mi stejně
 škodilo jako spěch. Horečka je už nižší a doufám, že Tě za několik dní zase budu moct
 vidět. Ta nemoc není tak zlá, ale až se uvidíme, musím něco důležitého o tom říct. Oprav-
 du jen Tobě. Dnes jsme fasovali guláš, to je moc dobré, něco takového by mohlo být častěji.
 Příště mi pověz přesněji o té věci ohledně Etky.
 Ten muž, který Ti včera přinesl ten dopis, není Ochs (Ox), nýbrž velký nebich⁷³, on
 skoro nic neslyší a také málo vidí. Jestli pak někdo něco zavalil? Doufám nic zlého.
 Piš prosím zase co nejdříve a buď mnohokrát zdravena
 Hermann
 ...
 Pozdravy též od Otty Himmelreicha.*

20. 9.

*Milá Mausi!
 Jak jsi jistě slyšela od Tvé maminky, jsem zase nemocný. Chtěl bych vědět, z čeho to je.
 Jelikož se bohužel zase nějaký čas nebudeme moci vidět, přeji Ti k nadcházejícím
 svátkům všeho dobrého touto cestou a abys svým rodičům připravila mnoho radosti. Vše
 ostatní raději ústně. Včera dopoledne jsem se trochu opozdil, takže jsem bábu a maminku
 potkal už na dvoře. Později jsem nemohl přijít nahoru. Odpoledne byli Tví rodiče u mne,
 teta Ida (Schwartz), Felix a moje maminka. Byl jsem v ambulanci a dostal jsem potvr-
 zení, že nemusím nastoupit do práce, a dnes řekl lékař, že mám silný zápal průdušek; dal
 mi pilulky a řekl, abych byl opatrný, abych nedostal zápal plic. Věřím, že tak zlá ta věc
 není, každopádně musím týden ležet. Škoda, že čas marním nemocí, místo abych jej lé-
 pe využil.*

⁷² Jediný dopis psaný česky, přinesl mi jej osobně Hermannův spolupracovník „Ox“.

⁷³ *Nebich* – chudák.

Doufám, že mi během té doby také jednou napíšeš, co děláš. Teď aspoň budeš moci chodit spát v sedm hodin. Tak ještě jednou všeho dobrého Tobě, Tvým rodičům, babičce, Karmi a všem známým.

Hermann

Právě jsem se od Tvého otce dověděl, že i Ty máš horečku.

Jak je to možné? Bolí Tě něco?

Doufám, že ne, a buď mi zase moc brzy zdráva!

Napiš prosím, jak se Ti daří a buď mnohokrát zdravena od Hermanna

Milá Mausi!

Doufám, že jsi všechny mé lístečky obdržela v pořádku, ještě několik jich bude následovat. Lékař dnes řekl, že nezlepší-li se nemoc během 2-3 dní, půjdu na marodku; je mi jen o trošku lépe, ale v noci nemohu spát. Včera jsem byl vzhůru od půl druhé hodiny. Když chceš a můžeš - vždyť zítra máš volno, běž na Q 209 k mojí mamince ve čtyři hodiny odpoledne a přijdi s ní sem. Otto je také nemocný, takže se nenudím. Mám také co na čtení, a přeče se mi stýská. Prosím, přijdi zítra, když je to jen trochu možné s maminkou.

Mnoho pozdravů Hermann

Milá Mausi!

Díky za lísteček od včerejška, který jsem stěžl ... mohl přeciť protože tu už byla tma a kromě toho jsem byl vyrušován.

Slyšel jsem, že jsi se postila Ty, která jsi stejně nevinná - u mne je to horší - také jsem chtěl, ale lékař řekl, že mám jíst. Daří se mi už lépe, horečka je už pryč, mám jen menší potíže při dýchání a kašel. Chodím už po pokoji a někdy také na dvoře; to lékař dovolil. Moje maminka přichází dvakrát denně sem, a přesto se mi stýská. Jak se vlastně daří Tobě?

Vždyť nic nepíšeš o sobě, pročpak? Mausi, škoda, že jsi večer na Jom kipur nebyla tady. Tu byl stůl prostřený, svíce na stole, modlilo se a jedlo. Bylo to moc hezké. Nejsm sice pobožný, nedám na tyhle věci, ale přeče se mi to moc líbí. V pondělí prý Karmi už přijde ... domů, to mi řekl Tvůj tatínek. Nezlob ji zas, a dávej na ni pozor.

Mnoho pozdravů, Hermann

Milá Mausi!

Sotva jsem včera odeslal dopis, obdržel jsem ten dlouhý od Tebe, takže zase ihned píši.

Ohledně rabínovy řeči, také jsem o ní slyšel, že byla moc dobrá, on se přeče také zmínil o malém muži, který teď má své postavení, konečně může poroučet také, když při tom

kosti praskají, dále také o tu vládnoucí ... o svědomí, o kterém se zdá, že je tu zbytečným, a že se tu egoismus může důkladně uplatnit. Tento rabín měl jistě pravdu, věřím ale, že i on, jako všichni ostatní, ne vždy udělá to, co je správné. Svědomí, které se u některých lidí hlásí, provedou-li špatnost, bude vždy egoistickými pudy odstrašeno, také když člověk zvenku se zdá být korektním a přímým.

Ty jsi ještě příliš mladá, abys znala lidi a věříš každému všechno, protože považuješ každého za tak poctivého, jako jsi Ty. To budeš ... V životě ... Pro dnešek dost, pokračování příště. Mnoho pozdravů Tobě a ruku líbám mamince a babě, Hermann

Nejmilejší Mausi!

Tyto řádky Ti píši těsně před mým odchodem do šlojse, tj. kolem 12 hod. v noci. Bohužel jsou to ty poslední tady v Terezíně, ale pevně doufám, že se jednou shledáme. Této myšlenky se pevně držím a ona mi dává sílu a odvahu to vše s mojí maminkou překonat. Tu byly někdy nepříjemnosti, které se musely překonat v práci nebo jinak a díky tomu, že jsem Tě téměř denně viděl, mi mnohé bylo lehčí. Jsou to pro mne nezapomenutelné hodiny, které jsem strávil v kruhu Vaší rodiny. Děkuji ještě jednou Tobě a Tvým váženým rodičům za vše, buď mnohokrát srdečně zdravena Tvým přítelem Hermannem P. S. Mnoho pozdravů a ruku líbám také babičce.

Zavazadla jsem v 10 hod. s Davidem přinesl do šlojse a musím ... jít do kanceláře v Sudetských kasárnách. Pak teprve půjdu s konečnou platností do šlojsky. Vyrozumění ... já v půl deváté.

Nejmilejší Mausi!

Došli jsme dobře na nádraží ve čtvrt na dvě a máme dobré místo u okna. Schází nám tři zavazadla, jsou ve vagonu se zbožím a všichni říkají, že je dostaneme. Místa je dost.

Teď je šest hod. večer a ještě stále se pracuje. Každý dostane jednu paštiku, trochu cukru, sůl, 6 dkg Sany a půl chleba. Přinášejí také vodu. Když jsme šli z Ústeckých kasáren, nechali jsme tam ... a byl nám přinesen.

Kam pojedeme, nevím, myslím, že do Ostrovo. Je to daleko, ale mé myšlenky budou stále u Vás všech. Děkuji Tobě a Tvé mamince za Vaši námahu dnes a doufám, že Vy této cesty budete ušetřeni.

Mnoho srdečných pozdravů Tobě, Tvým váženým rodičům, babičce, Karmi.

Jsme ve třetím osobním vagoně, Somogyiovi v dobytčátku. Kdy bude odjezd, ještě není jisté, asi ještě v noci. Na opravdu brzkou shledanou, Hermann⁷⁴

⁷⁴ Přinesl Turek Schreiber od vlaku. Turek – Artur Schreiber, nar. v Prostějově v r. 1921, pracoval v Terezíně u vlaku (Transportleitung), v lednu 1943 do Osvětimi; zahynul.

Ukázka rukopisu Hermannových dopisů Maud

Bez Hermanna

Na druhý den jsem onemocněla, měla jsem vysokou horečku. Ten den, kdy jsem mohla vstát, odcházela transport By. Napsala jsem lísteček pro Hermanna – překonala jsem ostýchavost, šla do *šlojsky* a poprosila Zdenku Bleichfeldovou, aby lísteček dala Hermannovi. Lísteček pečlivě uschovala a slíbila, že se pokusí jej předat. Předtím jsem se Zdenkou nikdy nemluvila, bylo jí dvacet jedna let, pocházela z pobožné rodiny, myslím, že nikdy s chlapcem ani nepromluvila. Její otec, pan Bleichfeld byl náš *šames*, sluha v synagoze.

Asi tak v roce 1975 jsem se dozvěděla z knihy Karla Laguse „Město za mřížemi“⁷⁵, že transport Bx šel do Treblinky a všichni zahynuli, zatímco By šel do Osvětimi. Heinz Herrmann je jeden z mála, co přežil. Richard Glazar, Terezián, který přežil Treblinku, napsal knihu „Treblinka, slovo jak z dětské říkanky“⁷⁶, žil ve Švýcarsku; když byl v Tel Avivu u sestřenice, mluvila jsem s ním a on mi řekl, že transport Bx byl celý ihned vyhuben, ani jednoho mladého člověka nevybrali na práci.

I nyní, když píši tyto řádky, cítím tlumeně onen starý smutek – bol, o který jsem se tehdy nemohla s nikým rozdělit. Rodiče i má moudrá dobrá babička se chovali, jako by se nic nebylo stalo. Plakat jsem nemohla – nikdy jsem nebyla ani chvilku sama. Doposud jsem se zuby nehty držela v ubikaci u maminky, bránila jsem se přestěhovat do dívčího domova, abych měla dost soukromí a času se večer s Hermannem setkávat. Celý můj den byl nasměrován k té krátké hodině strávené spolu. Rodiče si přáli, abych šla bydlet do dívčího domova L 410 – já se nedala.

Po odchodu transportu Bx mi bylo všechno jedno. Na rozdíl od dospělých byla má láska nepřijatelná, „nelegální“, neslychaná. Ještě mi nebylo čtrnáct – mému milému pětadvacet... Nemohla jsem – „neměla jsem právo“ truchlit – nemohla si někomu postěžovat, nikomu se svěřit se svým bolem, ani rodičům, ani babičce, kteří „o nás“ věděli. Nikdy nikým nebyl náš krásný vztah akceptován.

*Udusili tě - spálili tě,
rozprášili tvůj popel
Jak - kde Tě mám hledat? (Napsáno roku 1998)*

⁷⁵ Karel Lagus – Josef Polák: Město za mřížemi. Praha 1964. K. Lagus žil v letech 1903–1979, J. Polák 1905–1965.

⁷⁶ Richard Glazar: Treblinka, slovo jak z dětské říkanky. Praha 1995. Autor žil v letech 1920–1997.

Ztracení

Před několika dny odjel transportem se svojí maminkou Hermann. Depri-movaná, plná bolesti a smutku jsem se pasivně nechala tatínkem odvést do dívčího domova L 410. V pokoji č. 25 se uvolnilo místo po oblíbené dívence Gerti Tänzerové – odešla transportem. Volné místo dole na kavalci vedle Šoši Krausové. Šoši, o něco starší než ostatní děvčata, zralejší – se ke mně pěkně chovala, přestože jsem byla nemluvná, smutná a ještě k tomu sionistka v čistě komunistickém *heimu*. Nikdy mi nebylo hůř, nikdy jsem nebyla smutnější, bola-vější – až když jsem v roce 1986 ztratila dítě – milovanou Jael. Avšak nezbylo mi, než se zařadit do života v *heimu* v dívčím domově.

Mnoho transportů odjelo z Terezína. Také Šoši s maminkou a bratříčkem byli zařazeni do transportu. Při horečném balení Šoši zjistila, že její bílá květovaná noční košilka je v prádle – až dojde z prádelny, Šoši už tu nebude. Nabíd-la jsem jí moji košili a že si vezmu tu její, když dojde z prádelny. Tak se stalo, že mamínčina žlutá, jemně vyšíváná noční košile ještě z výbavy šla se Šoši do Osvětimi. Bílé květované košilce jsme v rodině říkali „Šoščina“.

Tak v mé hlavě žijí Hermann, můj milý, Šoši a mnoho, mnoho zahynulých, vyhubených, a až tu nebudu, nebude, kdo by na ně vzpomněl. Jen jejich jména zůstanou v archivu a na zdi v Pinkasově synagoze v Praze.⁷⁷ Šoši s maminkou Emou a bratrem Hanušem byli deportováni do Osvětimi 6. 9. 1943 osudným zářijovým transportem, který po půl roce šel celý do plynu. Zaplynovali je v noci mezi 7. a 8. březnem 1944⁷⁸ v den narozenin T. G. Masaryka. Z plynové komory zazněla hymna „Kde domov můj“ a pak hebrejská *Hatikva*.⁷⁹

8. března 1944 poslala neznámá autorka Báseň *My mrtví žalujeme* po neznámém vězni do zámečnické dílny. Civilní dělník, učitel Josef Moravec z Kutné Hory, který pracoval na stavbě silnice v Birkenau, doručoval ilegální poštu do Prahy. Tak zachránil trochu české osvětimské poezie.

⁷⁷ Pinkasova synagoga v Praze je věnována památce českých a moravských židovských obětí holocaustu. Jejich jména pokrývají zdi hlavní lodi synagogy a přilehlých prostor. Památník obsahující 77 297 jmen s daty narození a úmrtí realizovali v letech 1954–1959. V roce 1968 byl památník uzavřen z důvodu špatného technického stavu objektu. Budovu zrekonstruovali po pádu komunistického režimu a památník byl znovu otevřen v roce 1996.

⁷⁸ M. Kárný uvádí datum v noci z 8. na 9. 3. 1944, mezi oběťmi bylo 3 700 českých Židů. C. d., s. 29–30.

⁷⁹ *Hatikva* – izraelská národní hymna s textem básně Tikvatenu (Naše naděje); od roku 1933 hymna sionistického hnutí.

My mrtví žalujeme!

*Ne, na našich hrobech nebnijí kříže
a náhrobky se neklenou,
ne, nejsou tam věnce, ni tepané mříže,
andělé s hlavou skloněnou,*

*vrby a věnec se zlatým vláknem,
svíčka, jež nikdy nezhasí.
My hnijem v jámách, polití vápnem,
v kostech nám vítr haraší.*

*Vybledlé lebky beznadějí
na ostnatých se drátech chvějí
a popel náš jde do všech stran
v tisíci urnách rozmetán.*

*Tvoříme řetěz kolem světa,
semena větrem rozvátá,
čítáme dny, měsíce, léta,
čekáme, čas nám nechvátá.*

*A stále víc je nás tu dole,
bobtnáme, rostem den co den,
už nadouváme vaše pole,
až jednou pukne vaše zem.*

*A potom vyjdem, strašný řád,
na lebce lebku, s hnátem hnát
a zařvem ve tvář lidem všem:
My mrtví žalujem!*

Dívčí domov L 410, pokoj č. 25

Zima 1942, stěhuji se od maminky do dívčího domova L 410, pokoj č. 25. Tatínek zařídil, abych se dostala na pokoj 25. Bydlela tam dcerka jeho dobrých přátel, kterou jsem znala – Gerti Gelbkopfová (zvaná Koště) z Prahy. Ten den, ve kterém mě tam tatínek přivedl, bylo zamračeno, tmavo, přšelo a já jsem byla prostě úplně na dně. Nikdo na to nemyslel, v jakém stavu začínám novou fázi života, říkali, že je to pro mé dobro, budu mezi děvčaty mého věku, budu se učit, snad dostanu o něco lepší jídlo. Tak jsem se ocitla v pokoji třináctiletých dívek.

Danka a Dáša⁸⁰ mě pěkně přijaly, pozvaly mě k nim nahoru na kavalec ve 3. poschodí. Mně pak bylo přiděleno místo na kavalci dole, na místě Gerti Tänzerové, která byla poslána do Polska (tak jsme říkali, jména táborů a ghatt jsme tehdy neznali). Má sousedka Šoši, měla už 15 let, byla vyspělejší a vážnější než ostatní dívky a přes mou mlčenlivost a apatii byla ke mně hodná a milá. Obklopila jsem se hradbou mlčení, nikdy jsem nikomu v L 410 nevyprávěla o sobě a o Hermannovi. Stýskalo se mi, byla jsem nešťastná, smutná, zoufalá, osamocená – žila jsem jako pod maskou. Pracovala jsem v zahradě, zařadila jsem se do učení, navštěvovala večer rodiče – v myšlenkách byla s Hermannem.

Hned jsem si všimla Lili. Pěkná jak porcelánová panenka – světlá pleť – růžová líčka, velké zelené oči, zlaté kudrny. Jen hlas trochu nakřápnutý. Neuměla dobře česky, pocházela ze Sudet. Lili měla slepého tatínka – maminka už nežila. Lili se stará o tatínka, každý den několikrát utíká za ním do kasáren, stará se o jeho stravu, pečuje o jeho zdraví. Nemá čas se s námi učit, neúčastní se našich činností. O svých starostech vypráví špatnou češtinou, nakřápnutým hláskem. Zнала jsem Lili jen krátký čas, v zimě 1942 byla poslána s tatínkem na východ. Necht jsou tyto řádky vzpomínkou na Lili Hauschildovou.

Po několika týdnech tatínek napsal referát pro *Jugendfürsorge*⁸¹ v Terezíně. Měli jsme tam tzv. samosprávu. Tatínek měl jistě dobrý úmysl, mně se zdálo, že některé opatrovnice se pak ke mně nechovaly právě sympaticky, komunistky samozřejmě.

⁸⁰ Dagmar Fantlová, nyní Lieblová, žije v Praze. Dagmar Friedová, nyní Levin, žije v Los Angeles.

⁸¹ *Jugendfürsorge* – péče o mládež.

Dívčí heim – dům L 410

Tereziín 26. 11. 1942

Referát

Tento referát byl sestaven na základě průběžných rozhovorů s vedoucím domova panem Waltrem Freudem, některými betreuerky, obyvatelkami domova a jejich rodiči.

Vcelku se může říct, že podmínky v tomto domově jsou uspokojivé. Pan Freud bere svůj úkol velmi vážně, betreuerky jsou, pokud se duševní úrovně týká, dobré, co se týká vztahu k židovství, nedostatečné.

Opatrovnícká služba trvá normálně 14 hodin denně a jen v sobotu si metaplot mění příslušné pokoje za předpokladu, že všichni jsou zdraví, čímž se dosáhne v tomto dni zkrácení pracovní doby o jednu hodinu. Kromě této abnormálně dlouhé denní služby musí každý betreuer⁸² každý třetí týden vykonávat ještě noční službu. Tyto podmínky jsou ale jen teoretické, protože v případě onemocnění některých betreuerů nastane ještě častěji zostření a v jednom případě jsem mohl zaznamenat, že dotyčný betreuer konal službu 36 hodin.

Průměrný počet nočních vyrušení službu konajících betreuerů obnáší pět případů, které stojí v průměru dvě hodiny spánku.

Metaplim a metaplot, s nimiž jsem mluvil, zdůraznili, že dělají tuto těžkou, nadměrně dlouhou službu s ohledem na děti a také z idealismu.

Průměrný věk metaplim dosahuje sotva 25 let, mladistvých metaplot 18–20 let. Domnívám se, že také posledně jmenované jsou dostatečně zralé. Je zajímavé, že skoro všichni mladí betreueři jsou sionisté, starší naproti tomu ne.

Vztahy mezi obyvatelkami a mladými metaplot jsou přátelské, ale ne na úkor respektu.

Domov je už zčásti vybaven kamny a je slíbeno dodání dalších sedmi kamen. Po této dodávce chybí ještě stále sedm kamen, o jejichž co nejrychlejší dodání by bylo třeba se postarat. Všiml jsem si, že v posledních dnech – při mrazivém počasí – byly během noci místnosti příliš větrány, takže si některé děti stěžovaly na zimu. To se týká jen nezvytápěných prostor.

Osvětlení schodů je nedostatečné a pan Freud nenalézá žádné řešení tohoto problému, i když mu Ghetto wache ve vztahu k tomu činí potíže. Na schodech je průvan, neboť chybí nebo je uschované jedno okenní křídlo.

Mezi děvčaty jsou rozšířeny vši, ale počet postižených dětí se snižuje.

Ohledně lékařské služby se neozývaly žádné stížnosti.

Děvčata se myjí důkladně večer na pokojích, jak mi pan Freud potvrzuje, dosáhlo se, že se všechny dívky denně myjí. Děti se pravidelně koupou.⁸³

Návrhy:

1. Co nejrychlejší zaopatření chybějících kamen a vyhovujícího topiva.
2. Lepší osvětlení schodů večer.
3. Odstranění průvanu na schodišti.
4. Nasazení židovsky uvědomělých metaplot – pokud možno mladých matek – za účelem zkrácení nynější abnormálně dlouhé pracovní doby metaplot v heimu.

Když tyto nové pracovní síly dohlédnou ráno na mytí, oblékání, úklid, koupání a už oblečené, k snídani připravené děti předají svým nástupkyním, bude pracovní doba a služba denních metaplot zkrácena. Denní opatrování by končilo v 18 hodin a druhá skupina metaplot (noční metaplot) by přebrala děti a dále se starala o večerní mytí, uléhání ke spaní atd.

Obě skupiny metaplot by se vzájemně střídaly po několika dnech, nejlépe po jednom týdnu.

P. S. Dodatečně se ještě upozorňuje, že ambulance nemá žádnou předsíň, protože mládež, která má horečku do 37,5 °C musí čekat na studeném přilehlém schodišti někdy až dvě hodiny, než přijde na řadu.

Na pětadvacítce (4×6 metrů) žilo 24 třináctiletých děvčat na třípatrových kavalcích. Šířka kavalce 70 cm, na něm jsi spala, žila a měla všechny své věci. Snídaně – černá káva, černá hořká tekutina, někdy ještě vlažná. Oběd – čočková polévka, hnědá tekutina, která s čočkou neměla nic společného, brambory a omáčka (německy Tunke). Někdy jsme dostali knedlík a tunke, někdy tuřín. Příděl chleba na tři dny byl čtvrtina bochníku. Cukr 70 g na týden, margarín Sana 60 g na týden. Někdy jsme dostali lžící zavařeniny, někdy trochu „Blut-pastete“, krvavé paštiky ze sedlé krve. Patřili jsme k tzv. dětské kuchyni, díky tomu jsme měli o něco lepší jídlo než dospělí. Jednou týdně jsme my děti fasovaly trochu mléka a jednou týdně také kousek buchty. Byli jsme stále hladoví. Dostávali jsme tolik jídla, že jsme hlady neumírali, ale ne dost pro život. Všichni, ale zvláště my děti, jsme se museli učit ovládat, nesníst všechno najednou, abychom pak nezůstali bez jídla, hlavně bez chleba. Chleba jsme se pokoušeli

⁸³ Obyvatelé terezínského ghetta dostávali lístek do teplých sprch ve Vrchlabských kasárnách jednou za tři měsíce; autorka popisuje, jak traumatický zážitek to byl.

krájet na tenoučké krajíčky, často to nebylo možné, neměli jsme ostré nože a chleba býval mokrá a lepkavý. Ty krajíčky jsme se snažili jíst pomalu. Někdy jsme si představovali, že chleba je mazaný máslem nebo pomazánkou.

V dětském domově jsme měli recept: vezmeš trošku mléka, trošku cukru, šleháš vidličkou, olizuješ vidličku. Jmenovalo se to „sladké nic“ a vydrželo to dlouho. Kradli jsme potravu, kde se dalo, ale nikdy jsme neporušili železný zákon – nikdy nekradeš od spoluvězňů. Krade se od Němců a z neosobních pramenů jako vlak, nákladák, skladiště; my děvčata jsme *šlojsovaly* (v terezínské hantýrce „kradly“) zeleninu, když jsme pracovaly v zemědělství. Willy Groag z Olomouce (přijel stejným transportem AAm jako my) a paní Engländerová vedli „dívčí domov“ L 410 skoro po celý čas. *Metaplot* (hebrejsky opatrovnice) – obdivuhodné ženy – se vzdaly té trošky soukromého života, která jim zbyla, aby se o nás staraly. Byly nám matkami, učitelkami, rádkyněmi, pomocnicemi a přítelkyněmi. Staraly se, abychom přinášely naše jídlo z kuchyně společně, abychom nestály všechny v dlouhých frontách, staraly se, abychom čistily a uklízely naše ubikace.

Pracovaly jsme, a přestože to bylo přísně zakázané, učily jsme se. Co se dělo u nás děvčat, bylo podobné v chlapeckém domově L 417. Učili jsme se z vlastní vůle a dělali jsme to rádi. Nebyly sešity, nebyly tužky, co sis nepřivezl z domova, to jsi neměl. Dostávali jsme trochu potištěného papíru z administrace ghetta, část jsme používali k hygienickým účelům, na papíry, které na jedné straně byly nepopsané, jsme psali a malovali.

Pětadvacítka večer. Holky z třidvacítky jsou u nás na návštěvě jako obvykle. Pokoj je nepředstavitelně natřískán – jsme však veselé – bavíme se. Připravujeme se na noc a štěbetáme. Rudovlasá Kuni je jistě zase zamilovaná. Natočila si vlasy na hadříky a snivě tančí s metlou. – Naráz! „Eichmann a Möhs jsou dole, jdou k nám nahoru!“ Během vteřin knihy, sešity, papíry mizí v kavalcích – je zakázáno se učit. Pokoj je uklizen, všechna děvčata v posteli „spí“ – tma.

Pomocná ruka

Soudím, že jsem se na pokoj č. 25 vedený komunistkou Magdou Weissovou, dostala nedopatřením. Podařilo se jí o správnosti svého světonázoru přesvědčit všechna děvčata, i ta ze sionistického brněnského sirotčince, i ta, která pocházela ze sionisticky zaměřených rodin. Já jsem se přesvědčit nenechala. Když se na našem pokoji slavily Vánoce, včetně „žranice“, čekala jsem venku na chodbě,

až to skončí. Magda – pedagog – mě ignorovala, ne-li ostrakizovala. Myslím, že ještě více poté, co můj tatínek dal referát *Jugendfürsorge* (péči o mládež), kde se zmiňuje o tom, že *heimy* („domovy“) jsou vedeny komunisty. S některými děvčaty jsem byla zadobře, nic víc, skutečné přátelství už nebylo.

Po několika měsících se do pětadvacítky přistěhovaly Hana (Mimča) a Lenka, obě sionistky, přidala se k nám Renka Lichtensternová (Tedyček) z pokoje č. 23, Eva Picková a Gita Steinová z č. 24 a utvořily jsme *kvuca*.⁸⁴

Ani mým novým *chaverot*, přítelkyním, jsem se o Hermannovi nikdy nezmínila, měl v mém srdci to nejsoukromější posvátné místo; bolest už nebyla tak palčivá, ale nikdy mě neopustila. Z pokoje č. 25 děvčata odcházela transporty – byla epidemie tyfu – nové dívky přicházely. Děvčata dospívala, bylo jim 15 let, začínala se zajímat o chlapce. Magda Weissová odjela s polskými dětmi⁸⁵, naše nová vedoucí Laura zorganizovala *mesiba*, večírek, s chlapci a tančení. Měla jsem problém, jak se z toho vytočit – o šestnáctileté chlapce jsem neměla zájem, jako vůbec o žádné. Byla jsem věrná Hermannovi, čekala jsem na něj, že se po válce setkáme.

Naše *madricha* Magda Kappová z Brna (nyní Barnea) byla úžasná, měla jsem jí moc ráda a vážila jsem si jí, právě tak jako ostatní *chaverot*, členky. Účastnily jsme se činností sionistického hnutí mládeže *Hechaluc*, učily se pilně hebrejsky, pomáhaly starým a nemocným prostřednictvím *Jad tomechet* – Pomocné ruky. Můj život zase dostal obsah: naději! Děvčata a chlapci v malých skupinkách jsme chodili ke starým lidem, abychom jim pomáhali. Dvě mé kamarádky Hana a Lenka a já jsme se staraly o starou paní Böhmovou, vdovu po spisovateli, který napsal knihu „Dějiny sionismu“. Byla to stará chorá paní; čistily jsme její koutek na podlaze pokoje, ve kterém žila s mnohými starými lidmi, vypraly jsme jí prádlo, dokonce jsme jí přinesly trochu zeleniny, kterou jsme měly z práce v zahradě. Chtěla se nám odvděčit, něco nám darovat, tak nás nechala si líznout ze lžičky marmelády, kterou fasovala.

⁸⁴ *Kvuca* – skupina mládeže v sionistickém hnutí.

⁸⁵ Transport 1260 dětí z Bialystoku přišel do Terezína 24. 8. 1943; byl poslán do Osvětimi 5. 10. 1943 v doprovodu 53 terezínských ošetřovatelů a vychovatelů, všichni zahynuli.

c) *Aktuální otázky*

Jest Žid zbabělý? Asimilace – Sionismus. Dr. Kahn, rab. Schön,
prof. Dr. Drachmann.

Hebrejský konverzační kroužek

- a) pro začátečníky
- b) pro pokročilé
- c) přednášky pro úplně pokročilé.⁸⁶

Měli jsme dětské divadlo, na dvorech kasáren se hrála kopaná, na baště se sportovalo. Nikdy nezapomenu Velké svátky v ghettu. A my děti se v nejhorsích okolnostech učíme. Časně zrána, ještě za tmy a ve sněhu, jdu s kamarádkami před prací do chlapeckého domova, abychom poslouchaly přednášky Rudyho Liebena o Bibli.

Terezínská pozvánka na sederový večer

Přes veškeré těžkosti a starosti sotva uplynul den bez četby; většinou jsme četli dobrou literaturu. Často jsem chodila do knihovny, kde jsem se sama učila, co mě zajímalo. Jednou, když jsem přišla do knihovny, byla tam výstava modli-

⁸⁶ Weisz (Weiss), Eugen (Jeno), rabín, nar. 19. 4. 1899 v Napajedlech, deportován do Terezína z Prahy 12. 5. 1942, do Osvětimi 6. 10. 1944. Zahynul.

Neuhaus, Leopold, rabín, Dr., nar. ve Fuldě/Rothenburgu 18. 1. 1879, deportován do Terezína 19. 8. 1942 z Frankfurtu, osvobozen v Terezíně. Vystěhoval se do USA, zemřel v Detroitu 1954.

Ferda, Rudolf, rabín, PhDr., nar. 5. 10. 1889 v Českých Budějovicích, deportován do Terezína z Českých Budějovic 18. 4. 1942, do Osvětimi 16. 10. 1944. Zahynul.

Kästenbaum, Israel, Dr. Prof., nar. 4. 6. 1886 ve Vídni, deportován do Terezína z Berlína 25. 9. 1942, přežil v Terezíně. Po válce se odstěhoval do Izraele.

Schön, Albert, Dr., nar. 29. 11. 1913 v Ostravě, rabínem v Prostějově v letech 1936–1939, přeložen do Brna, deportován do Terezína 31. 3. 1942, do Osvětimi 29. 9. 1944. Zahynul.

Kapp, Jindřich, Dr., nar. 19. 4. 1899 v Napajedlech, deportován do Terezína z Prahy 12. 5. 1942, do Osvětimi 6. 10. 1944. Zahynul.

tebních knih a Biblií, které Němci přivezli do Terezína z celé obsazené Evropy. Bylo to úžasné a zajímavé. Nacisti tímto způsobem mínili zvěčnit už neexistující židovské plemeno.

Četla jsem v Terezíně „Madam Curie“, „Bídníky“, „Deníky Herzlový“, začala jsem se zajímat o lékařství díky knihám de Cruifa (až ve čtyřiceti šesti letech jsem se stala lékařskou sekretářkou!). V ghettu Terezín bylo několik knihoven. Každý z nás si v povolených 50 kg přinesl nějakou knížku, od které se nemohl odloučit. Od třinácti a půl roku jsem v Terezíně pracovala v zemědělství. Po práci jsme se v L 410 učily. Učily jsme se v našich neuvěřitelně přeplněných ubikacích. Často jsme se učily ležíce na břiše na kavalci, hlavou ke středu místnosti. Náš pokoj č. 25 jsme díky pomoci a radě Pavla Brandejsa přestavěly, takže jsme měly místo pro stůl, vedle něj však zdaleka nebylo místo pro čtyřadvacet děvčat.

„Vysvědčení“ z Terezína

Maud Stukelmachrová,	
nar. 7. IV. 1929	
získává za celoroční práci tyto známky:	
U jez. českém :	1
v počtu :	2
v dějepise :	2
v zeměpise :	1
U Terezína 10. VIII. 1944	
	Prof. Edita Weissová, řídící

Karel Berman nám dával přednášky o hudbě; byla děvčata, která se učila malovat u Friedl Brandejsové.⁸⁷ Prof. Edith Weissová nás učila češtině, české literatuře a byla naší třídní. S prof. Zdeňkou Brumlíkovou jsme měly zajímavé hodiny zeměpisu; pokud nějaké znalosti v zeměpise mám, vděčím za ně paní prof. Brumlíkové. Paní Scheferová nás učila němčině, německé literatuře (mám sešitek!) a angličtině. Kurt Hatschek, zvaný „Kartáček“ přicházel k nám vyučovat hebrejštinu – děvčata z českožidovských kruhů tím nebyla nadšena a zlobila ho. Jaki Wurzel byl vedoucím výuky hebrejštiny v sionistickém hnutí *Hechaluc*. Moji skupinu vyučoval hebrejštinu Šlomo Fürth podle knihy „Kaleko“. Když jsem pak přišla do Izraele, zjistila jsem, že ona hebrejšтина byla poněkud archaická – nemoderní.

Transporty a život

Transporty přijížděly a odjížděly po celý čas, nebylo lehké se učit a vyučovat. Pokaždé několik děvčat scházelo a několik nových přibýlo. Byly jsme rozrušené, plné strachu, nervózní kvůli stálým transportům – musely jsme opakovat znova a znova, co jsme se učily. Přes to všechno jsme se naučily mnohému. V Terezíně jsme měli *Hechaluc*, ve kterém byla propojena všechna sionistická hnutí mládeže, která existovala předtím a měla různá politická a náboženská zaměření. Pro mě bylo členství v hnutí velice důležité; naděje jít do Palestiny nám dávala sílu a pomáhala nám překonávat nesnáze. Mladiství pracovali v zahradách, ve kterých pěstovali zeleninu pro Němce. To bylo naše štěstí! Opustili jsme ghetto na několik hodin, jeho depresivní ovzduší, přeplněné ubikace a ulice, zapáchající latríny.

Asi tak jednou za tři měsíce jsme dostaly lístek na koupel do Vrchlabských kasáren. Byly tam teplé sprchy, moc jsme se na to těšily, ale byla to dost traumatická zkušenost, tlačit se pod sprchami se spoustou žen, z nichž mnohé byly staré, sešlé a nemocné. Děti si jistě rychleji zvykly na přelidnění a život bez soukromí, nežli dospělí. Někdy jsem měla silnou potřebu být sama se svými myšlenkami a pocity; nikdy jsem ani plakat nemohla, jelikož jsem nikdy nebyla sama – a styděla jsem se plakat mezi lidmi. Zvykla jsem si probouzet se ve čtyři nebo v pět hodin ráno a byla jsem „sama“ v pokoji plném spících dívek.

⁸⁷ Friedl Dicker-Brandejsová (1898–1944), manželka Pavla Brandejse, narozena v židovské rodině ve Vídni. Výtvarné umění studovala ve Výmaru, pracovala jako interiérová, textilní a divadelní návrhářka; učitelka výtvarného umění dětí v Terezíně.

Mnoho transportů odjelo z Terezína na východ do neznáma. Každý z nás se snažil zůstat v Terezíně – na východě to jistě bude horší a tady jsme konečně ještě „doma“. Jedna zásada však byla: rodina dělá vše, aby zůstala pohromadě. Byl-li jeden člen rodiny povolán do transportu – ostatní se hlásili dobrovolně. V květnu 1944⁸⁸ jsme byli v rezervě (povolali do transportu víc lidí, než mínili poslat, vysoká čísla byla v rezervě). Přišly jsme do Hamburských kasáren s batohy, kufry a *betrollemi*⁸⁹ – babička, maminka, sestra a já. Čísla na krku a obava v srdci. Veliký kasárenský dvůr zaplněný do posledního místečka lidmi a zavazadly. Srdcervoucí loučení, hrozný smutek. Němci začínají být nervózní a zuřiví. Vagony ještě nejsou plné, začínají hledat rezervu. Moje malá sestra, desetiletá, nemocná, s teplotou, bledá a zimomřivá zůstává v noci sama na dvoře s našimi zavazadly – maminka byla jistá, že samotnou ji nepošlou – a my jsme začaly stoupat výš a výš po schodech kasárny, až jsme došly na půdu pod střechou, abychom se schovaly před Němci. Nebyly jsme jediné, pod střechou se schovávalo už pár desítek lidí. Dívala jsem se ven škvírou mezi šindeli, nakonec vlak zapískal, viděla jsem, jak se začíná pohybovat. Měla jsem hrozný silný pocit! – tentokrát jsme zachráněni – špatné svědomí – a tolik lítosti a pocitu bezmocnosti.

V zahradě

Několik týdnů po našem příjezdu do Terezína jsem dostala předvolání na práci v *Jugendgarten*, v zahradách, kde pracovali mladiství od 12 do 17 let, které mám dodnes a je podepsané Fredey Hirschem⁹⁰. Pracovala jsem zpočátku v zahradě za ghettem mezi šancemi, kterou vedla Meda s pomocí Mauzy (žije v Anglii).

Pracovali jsme na čerstvém vzduchu a někdy se nám podařilo něco sníst anebo dokonce přinést kousek zeleniny mamince do ghetta. Z toho se pak těšila celá rodina, když jsme se večer scházeli v pokoji u maminky. Vedoucí zemědělství byl Němec pan Kurszavý, slušný člověk, který se k nám choval lidsky. Všiml si, že trpíme impetigem, vředy způsobenými avitaminózou, tak nám dovolil trhat kopřivy a lebedu a přinést je do ghetta, ve kterém byly vitaminy v zácnosti. Maminky z toho vařily něco jako špenát, jenže jsme neměli mouku

⁸⁸ V květnu 1944 odjeli z Terezína 7503 vězni do tzv. rodinného tábora v Osvětimi-Birkenau, aby se Terezín vyprázdnil před očekávanou návštěvou delegace Mezinárodního Červeného kříže. Viz: Kárný, c. d., s. 32.

⁸⁹ *Betrolle* – srolované příkrývky.

⁹⁰ Fredey Hirsch (1916–1944), sportovec a vychovatel.

na jíšku. Někdy se nám podařilo seškrabat trochu mouky ze spodní strany chleba. Bohatá a šťastná byla děvčata, která pracovala na polích při jednocení řepy; nosily do ghetta pytle sazeniček.

Později jsem pracovala v zahradě, kterou vedl Olomoučák Pavel Löw, pomáhala mu Ida Gottlobová. Ida se v Terezíně provdala za Pavla Friedmanna, autora známé básně „Motýla jsem tu neviděl“. Pavel Friedmann byl poslán do Osvětimi, Ida jela dobrovolně za ním a za rodiči a bratrem; vrátila se sama. Žije v Izraeli v *kibucu* Ginegar, mají s Mošem čtyři zdatné syny a kolik vnoučat ani nevím. Když byl Pavel Löw na podzim 1944 v transportu do Osvětimi, byla jeho milovaná žena Eva těhotná (což bylo zakázané). S těžkým srdcem se Pavel loučil a prosil nás, patnáctiletá děvčata, abychom se o Evu postaraly. V únoru příštího roku porodila děvčátko. Naštěstí Pavel přežil. Odstěhovali se do Austrálie.

V zahradě s námi pracovala sedmnáctiletá Ria a důležitou osobností byl sedmnáctiletý Mautner, takzvaný Brouček – brýlatý, vážný, tichý chlapec, moc toho věděl a mnohému rozuměl. Staral se o pařeniště, pěstoval sazenice, které jsme pak sázeli: zelí, kapustu, salát, rajčata.

S námi pracovali také Idin bratr Fricek Gottlob, Harry Kraus, mladší bratr spisovatele Oty Krause,⁹¹ Franta Ticho, myslím z Boskovic jako mnozí Tichové, pamatuji, jak v létě pracoval jen v trenýrkách, bosý, tichý, vážný chlapec, volali jsme ho Tichošlápek. Několik mladších dětí jedenáctiletých až dvanáctiletých, snad jsem se už jinde zmínila o páru komediantů, Jiří Munk, zvaný Munki, a jeho kamarád Sonnenschein, Broučkova sestra Miluška, chytrá a zvědavá, často jsme spolu mluvily. Lya Sagherová a Eva Lewitová přijely do Terezína ještě v zimě 1941–1942, byly pionýrky v naší zahradě, šikovná pěkná děvčata. Bydlely s maminkami a ne v dětském či dívčím domově. Eva přežila, je to nyníjší Eva Erbenová, která napsala knihu, podle které pak dělali film.⁹² Ostatní pracovnice byla většinou děvčata z našeho pokoje č. 25 z domova L 410, často přišlo nové děvče nebo chlapec a zakrátko odjeli transportem do Polska.

Když mé děti nebyly spokojené a už jsem neměla trpělivost na jejich nářky, vyprávěla jsem jim o jedné z mých nejšťastnějších chvil v ghettu. Jednoho pěkného podzimního dne židovský vedoucí zahrady Pavel Löw řekl: „Děti, potřebujeme hnůj, kdo se hlásí jít sbírat hnůj?“ Kamarádka Irenka a já jsme se přihlá-

⁹¹ Ota B. Kraus (1921–2000), autor knih *Můj bratr dým*. Praha 1948, 1993; *Země bez Boha*. Praha 1992.

⁹² Eva Erbenová, roz. Lewitová (nar. 1930), film *Vyprávěj, mámo, jak to bylo*, natočený podle stejnojmenné knihy (Praha 1994), režie Pavel Štingl.

sily. Vzaly jsme jakousi nádobu, hrábě a lopatu a šly jsme na *árijskou* silnici vedoucí do Litoměřic. Bylo to začátkem podzimu, nebe bylo jasně modré, sluníčko svítilo, na silnici jsme byly jen my dvě!! Nedaleko od nás stál malý osamělý *árijský* domeček, z něhož se linula hudba z rádia! Čeho ti ještě třeba ke štěstí? I na náš věčný hlad jsme zapomněly.

Byla doba, po říjnových transportech 1944, kdy jsem ztratila naději, poddala jsem se demoralizaci – což se neshoduje s mou povahou – „užívala“ jsem chvilky, toho, co mám teď. Když jsem dostala týdenní porci margarínu (60 g), namažala jsem si ji na jeden krajíc chleba – to bylo pochutnání! Když jsem dostala týdenní porci cukru (70 g), snědla jsem ji na místě – už jsem nešetřila, nemyslela na zítřek.

Po říjnových transportech, poté, co bylo víc než 20 000 lidí odesláno z ghetta, se všechno změnilo, všechno se rozpadlo, my, které jsme zázrakem zůstaly, jsme pak pracovaly na různých místech, někdy pod vedením Věry Poláčkové. Bylo zajímavé poznávat místa, velice blízka, ale nám neznámá – byli jsme přece vězňové; tak jsme jednou pracovali blízko místa, kde naši lidé pěstovali bource morušového, který předl hedvábnou nit. Pracovali jsme na lánech brambor, na podzim jsem si zabláčené ledové brambory kladla na tělo, abych je přenesla do ghetta. V „Kurzavého zahradě“ jsem pod obrovskou jabloní našla nahnílá kvasící jablka, moc jsem si na nich pochutnala.

Kartáček, oblečení, boty

Jednou jsem ztratila zubní kartáček. Moc mi to nevadilo, ale není to příjemné, když všichni vidí a vědí, že si nečistíš zuby. Už si nepamatuji, kdo a jak mi sehnal zubní kartáček z druhé ruky. Patřil pravděpodobně někomu, kdo mezitím umřel. Byla jsem ráda, že mám zase kartáček, ale hrozně jsem se štítla jej použít. Babička kartáček důkladně umyla a vyvařila a ujistila mě, že jej nyní mohu bez obav používat.

Oblečení a boty, které jsme přivezly s sebou z domova, začaly být chatrné a trhaly se, část mých věcí byla poslána do Osvětimi – zatímco já jsem naštěstí byla v poslední chvíli z transportu vyreklamována a zůstala jsem v Terezíně. Musela jsem podniknout něco ohledně mé „garderoby“. Byla doba, kdy se dalo pomocí tzv. ghetto peněz⁹³ koupit staré oděvy. Koupila jsem nějaké oblečení, paní Flusserová (maminka profesora Flussera), hodná a milá paní, mi je trochu poopravila. Koupila jsem také pár bot – vysoké černé šněrovací boty, skoro až pod kolena, špičaté a s podpatky – boty, které asi dřív patřily starší elegantní paní. Nosila jsem je až do konce války a déle, až jsem místo nich dostala jiné boty, jistě zase obnošené.

Ukázky „ghetto peněz“

⁹³ V Terezíně byla zavedena zvláštní měna – Ghettokrone, podporující zdání existence normálního peněžního hospodářství. Viz: Kárný, c. d., s. 28.

Štěníce

V létě 1944 se štěníce v našich kavalcích tak rozmnožily, že už to nebylo k vydržení. Byly jsme pokousané, měly jsme tělo plné červených skvrn, které se rychle měnily v hnisavé impetigo – vždyť jsme už dva až tři roky trpěly avitaminózou a podvýživou. Ty odvážnější z děvčat vstaly uprostřed noci, když to bylo nejhorší, vzaly ložní prádlo na chodbu, položily se na podlahu a spaly dál. Chodby se plnily, už tam nezbyl ani kousek místa. Našly jsme další řešení, naštěstí nám to nikdo nezakázal. Jakmile jsme se odpoledne vrátily z práce, každá z nás vzala své ložní prádlo a utíkala dolů, zajistit si místo na dvoře. Bylo léto, teplo, asi tak čtyři sta děvčat přespávalo nyní na dvoře. Milé štěníčky se však přestěhovaly s námi, viděla jsem, jak lezou po kmenech několika stromů, které rostly na dvoře. Tu se vyskytla příležitost pro naši Soňu (Soňa Schulzová, přezdívkou Kobyla, velice oblíbená), děvče s úžasným hereckým a mimickým nadáním, ochotná děvčatům před spaním zahrát „představení“. Dobře jsme se bavily, moc jsme se nasmály – i to bylo možné v ghettu, v létě 1944, kdy asi tak čtyři měsíce nešly žádné transporty (všechny vlaky byly používány pro deportaci maďarských Židů, což jsme nevěděli); a když je teplo, hlad méně trápí. Nakonec nás dočasně přestěhovali na půdu Hamburských kasáren, budovu L 410 vyplynovali, abychom se štěnic zbavili.

Píši o tom teprve teď, byla jsem tehdy v trapné situaci a styděla jsem se. Trpěla jsem totiž tehdy dyzenterii čili „terezínkou“. Při neuvěřitelném přeplnění ghetta byly u záchodů dlouhé fronty. Maminka mi, Bůh ví odkud, sehnala plechovku – pro nejnnutnější potřebu. Plechovka byla velká, několikalitrová, tedy jasně viditelná a já jsem s ní všude chodila. Kvůli té dyzenterii jsem často musela v noci jít dolů hledat záchody v mně neznámých kasárnách; věrnou společnicí mi byla dívka z našeho pokoje Margot Löwyová, která chodila ještě častěji než já. Margot také moc trpěla impetigem, stále měla nohy buď obvázané nebo něčím namazané. V říjnu 1944 Margot s maminkou a bratříčkem Bedřichem poslali do Osvětimi, nikdo z nich se nevrátil.

Krev - chleba

Ghetto Terezín bylo přelidněno. Přes veškerou námahu bylo těžko udržet hygienu. V našich přeplněných příbytcích dlely s námi štěnice, blechy a různé druhy vší. Byli jsme podvyživení, a proto byly naším stálým hostem nemoci a epidemie. Spála a tuberkulóza, tyfus všech druhů, encefalitis a dětská obrna. Zdravotníci ghetta se usnesli, jak ochránit děti před obrnou: vzít krev rodičů a vstříknout ji dětem v naději, že tím děti získají imunitu.

V ten čas byla má sousedka na kavalci Alice, bledá, hubená tichá dívka. Obě jsme už měly jen maminku. Ušetřily jsme si trošku margarínu, nevím, odkud jsme sehnaly něco, co se podobalo polévkovému prášku, a z toho jsme udělaly pomazánku. Každá jsme daly krajíček chleba a po tom, co jsme dostaly od našich maminek krev, nabídly jsme jim každé krajíček chleba s pomazánkou – díky a vděk za to, že nás ochrání před hroznou nemocí. Nebylo lehké je přesvědčit, aby si ten náš dáreček vzaly, ale nakonec jsme se s radostí a zadostiučiněním dívaly, jak si naše maminky pochutnávají.

Brambory

V ghettu se rozšířila zpráva, že došla zásilka brambor. Dospělí, ale hlavně děti, se točili kolem vagonu a snažili se něco „šlojsnout“. Podařilo se mi uzmout pár brambor, přinesla jsem je do pokoje, kde maminka bydlela s několika ženami a jejich dětmi. To bylo v roce 1942, měli jsme ještě trochu potravin z domu. Maminka uvařila brambory se solí a s bobkovým listem, ten jsme přivezli s sebou z domova. Sedíc na podlaze, začala jsem jíst z plného hrnce, bylo to voňavé, teplé a chutné. Snědla jsem skoro všechno, prostě jsem nemohla přestat! Pak jsem se hrozně styděla a litovala velice, že jsem se nemohla ovládnout; vždyť jsem chtěla, aby i ostatní členové rodiny užili něco z té mé neočekávané kořisti. To bylo snad jedinkrát, kdy jsem se v ghettu najedla docela dosyta.

Několik let po válce mne poslalo sionistické hnutí do Prahy pomoci organizovat tamější židovskou mládež. Šla jsem s kamarádem úzkými uličkami Starého Města. Vedle restaurace právě skládali zásilku brambor. Několik jich spadlo a kutálelo se po ulici. Instinktivně jsem se shýbla, abych je sesbírala. V poslední chvíli jsem si uvědomila, že jsem volný člověk v Praze a ne hladový vězeň v ghettu Terezín.

Sčítání v ghettu

Kdo se zajímá o Terezín, asi slyšel, že jednoho zimního dne v roce 1943 bylo osazenstvo ghetta nahnáno do Bohušovické kotliny, aby bylo spočítáno. V té době jsem měla encefalitidu a byla jsem v nemocnici ve Vrchlabských kasárnách. My nemocní jsme se sčítání neúčastnili – počítali nás v postelích. Měli jsme starost o naše lidi v kotlině, zvláště když už se začínalo stmívat a oni se ještě nevraceli. Čekali jsme netrpělivě – ven jsme nesměli – byli jsme v karanténě, už bylo osm hodin večer – i v ghettu se udržoval zákaz, nesměli jsme po osm večer být venku. Konečně slyšíme hluk – tisíce na smrt unavených, hladových a zmrzlých lidí se vracelo. Znělo to jako lavina, jak zemětřesení, jako potopa.

Potvrzení o evidenci Maud Steckmacherové u terezínské židovské samosprávy

JÜDISCHE SELBSTVERWALTUNG
Theresienstadt
Der Ältestenrat.

Festsetzung.

Anf Grund der Transportliste *AA m* wird
bestätigt, dass

Name u. Vorname: *STECKMACHER MAUD*

Geloren *7.4.29*

letzte Adresse:

unter Transportnummer: *693 AA m* in der
Evidenz der Jüdischen Selbstverwaltung geführt
wird.

L410
Theresienstadt, am *19. 43*

Jüdische Selbstverwaltung
Der Ältestenrat
Bunienitz

25
8 XI. 1943
G.Z. 18 I. 1945
A 3260/43

*Bonkes*⁹⁴

V roce 1944 měla přijít komise Mezinárodního Červeného kříže prohlédnout si Terezín.⁹⁵ Nyní víme, že naše poměrně humánní ghetto, ve kterém jsme se nakonec cítili doma, existovalo a bylo vytvořeno za tímto účelem. Ukázat světu, jak dobře se Židům u nacistů daří. Před příjezdem komise prošlo ghetto změnou – předně staré, choré a sirotky poslali do Osvětimi, aby bylo v Terezíně více prostoru a aby se sestavení osazenstva zlepšilo. Nejenže povolili – nechali nás přinést kvítí ze zahrad a okolí, dostali jsme také záclony a příkrývky na kavalce. Chodníky byly smýčeny rejžáky, domy natírány. Ve středu ghetta byl naproti dívčího domova L 410 park, do kterého jsme měli po celá léta vstup zakázán. Nyní tam postavili ze dřeva lešení a skupina muzikantů ve dne v noci vyhrávala „zjazzované“ židovské písně. Vedle dětského domova těch nejmenších postavili kolotoč a houpačky a malé děti se učily říkat německy: „Zase sardinky, strýčku Rahme?“ Rahm byl esesák, velitel koncentračního tábora v Terezíně, před kterým jsme se všichni třáslí strachem – a chudáci děti ve svém krátkém životě nikdy neviděly sardinky. Dodnes si pamatuji, jaký dobrý oběd jsme dostali v ten den, kdy komise přišla do ghetta!

V Terezíně jsme žili na *bonkes* – „jedna paní povídala“. Nebylo rádio, nebyly noviny, nebyl telefon, vůbec žádná komunikace s vnějším světem. Jen když přišel transport, jsme se dozvěděli, co je nového, a od roku 1943 chodilo transportů poskrovnu, protektorátní židovstvo už bylo skoro celé koncentrované. Proroci a jasnovidci měli slovo. O čem jsme mluvili? Kdy bude konec války. To bylo naše jediné přání – ještě jsme nevěděli, co se stává našim lidem, našim drahým na „východě“ v Polsku. To jsme se dozvěděli na konci války a to pokazilo naši radost z osvobození úplně. Co jsme plánovali? Druhou neděli po skončení války se setkáme na Staroměstském náměstí pod orlojem. – Co budeme jíst a vařit – každý den se budeme koupat s mýdlem! A budeme si měnit prádlo, kdykoliv se nám zachce.

⁹⁴ *Bonkes* – šeptanda.

⁹⁵ Komise Mezinárodního Červeného kříže navštívila Terezín v červnu 1944. Tábor byl natolik „zkrášlen“ a komise prošla samozřejmě jen určenou, pečlivě připravenou trasou, že zpráva o stavu tábora a podmínkách v něm hovořila o „městě, které žije téměř normálním životem“. Viz: Kárný, c. d., s. 30–33.

Po říjnových transportech roku 1944⁹⁶ nás v Terezíně zbylo málo a téměř žádní muži. Nyní začali přicházet muži, ženy a malé děti ze smíšených manželství. Muži začali stavět *Ententeich* – rybník pro kačeny. *Bonkes* ale hlásaly, že pod tímto nevinným jménem stavějí plynové komory pro nás. Moc se o tom vtipkovalo, nikdo si nic takového nedovedl představit.

Zázitek mé sestřičky Karmy v Terezíně

Koncem války po transportech, které odešly v říjnu 1944, zůstalo v ghettu málo lidí a ještě méně praceschopných. V té době Němci chtěli zakrýt stopy po svých zločinech. Starci a děti dostali příkaz dostavit se k práci. Postavili je do dlouhé řady, od krematoria až k řece Ohři. Jeden podával druhému kartonové krabice; ti, kteří stáli na břehu řeky, vyprazdňovali jejich obsah do proudící vody. Byl to popel našich mrtvých. Moje tehdy asi desítiletá sestřička se odtamtud vrátila bledá a moc tichá.

Teprve po mnoha letech mi řekla, že na krabicích byla transportní čísla nebožtíků a ona po celý čas hledala číslo našeho tatínka.⁹⁷

Tatínek

V Terezíně jsem tatínka potkávala skoro každý večer v pokoji, ve kterém bydlela maminka s babičkou, se sestrou a ještě mnohými matkami s dětmi. Zřídka kdy jsem navštívila tatínka v Sudetských kasárnách; bydlel ve velikém sále s mnoha muži.

Jednou jsme se náhodou setkali na ulici; byla zima, takže to muselo být asi na rozhraní zimy a jara roku 1943. Stáli jsme na ulici L 400 právě proti dívčímu domovu, ve kterém jsem bydlela, a tatínek mi řekl: „Neříkej to mamince, věz však, že naši příbuzní, kteří byli posláni na východ, už nejsou naživu.“ Tatínek mě prosil, abych to mamince neřekla, dnes poprvé o tom píš, od mého slibu uplynulo víc než šedesát let.

⁹⁶ Říjnové transporty roku 1944 z Terezína; poté zůstalo v Terezíně 11 068 vězňů. Viz: Kárný, c. d., s. 36.

⁹⁷ Koncem října 1944 nařídilo velitelství SS likvidaci terezínského kolumbária s papírovými urnami s popelem vězňů zahynulých v Terezíně a ve zdejším krematoriu zpopelněných. Viz: Kárný, c. d., s. 36.

Nereagovala jsem – udělala jsem, co jsem musela, abych mohla dál žít, nemyslela jsem na to, nehlobala o tom, ale nezapomněla jsem. Myslela jsem v tomto spojení na babiččina bratra, který byl starý; že by Gusta, Jirka a jiní mladí mohli být mrtví, to jsem si nedovedla vůbec představit. Neptala jsem se tatínka, odkud to ví. Ví, že tatínek měl známé mezi lidmi, kteří byli činní v židovské samosprávě ghetta, v tzv. Judenrat. Toto svědectví snad může změnit názor, že v Terezíně nebylo známo, že na východě se provádí konečné řešení židovské otázky – vyhubením.⁹⁸

Na jaře 1943 tatínek onemocněl. Dostal zápal plic a tato nemoc byla v ghettu Terezín skoro smrtelná. Antibiotika ještě nebyla a v ghettu jistě ne. Tatínek moc zeslábl, ležel na marodce v Sudetských kasárnách – mužských kasárnách, kde bydlel ve velkém sále se sty mužů na kavalcích. Chtěla jsem něco udělat pro nemocného tatínka kromě toho, že jsem ze zahrady tu a tam přinesla kousek zeleniny a maminka to uvařila a donesla mu to.

My děti jsme jednou týdně fasovaly kousek buchtu; po celý týden jsme se na ni těšili, přestože to byl jen kousek trochu oslazeného kynutého upečeného těsta. Jakákoliv potrava byla výsostně důležitá, protože jsme byli stále hladoví. Ten večer, když jsme fasovali buchtu, jsem poprosila tři děvčata (Lilly, Soňu, snad Renee, zvanou Tedyček) z našeho pokoje, aby mi půjčila svůj kousek, že jim to postupně v dalších třech týdnech vrátím. Navštívila jsem tatínka na marodce a podarovala jsem ho čtyřmi kousky buchtu. Měla jsem dojem, že ho to moc dojalo; tatínek mi dal kousek chleba, bylo pro něho snadnější jíst buchtu než terezínský chléb. Pokud mě paměť nešálí – to bylo naposledy, co jsem viděla svého tatínka. Měla jsem dobrý pocit, že jsem aspoň něco udělala pro tatínka v posledních dnech jeho života. Tři týdny jsem splácela svůj dluh třem svým kamarádkám.

Líza, která bydlela nade mnou, onemocněla na tuberu a ležela na marodce pro tuberáky – děti. Rozhodla jsem se jednoho večera ji navštívit, místo abych šla jako obvykle k mamince. Ten večer, poté, co okřál, navštívil tatínek maminku naposled – v noci či druhého dne ráno spáchal sebevraždu; až později jsem se dozvěděla, že skočil z okna ze Sudetských kasáren. Na druhý den jsem jako obvykle k večeru přišla k mamince do bloku Q 802 a tam mi tu hroznou zprávu oznámila teta Růža, matka Ruth. Chtěla jsem utéct – ale pak jsem se vrátila do mamincina pokoje.

⁹⁸ Konečné řešení – něm. Endlösung, nacistický program úplného vyhlazení židovského národa. 121

Krátce před smrtí tatínek napsal mamince seznam uschovaných věcí a co má s nimi dělat.

V kanceláři L 206 se nachází:

*1 lžíce 1 fajfka
1 pár gumových podpatků Berson
1 kartáč
1 desky s dopisním papírem
1 krabice s holicími potřebami atd.*

*V zásuvce psacího stolu kromě knih
1 solnička
1 krabička s čajem*

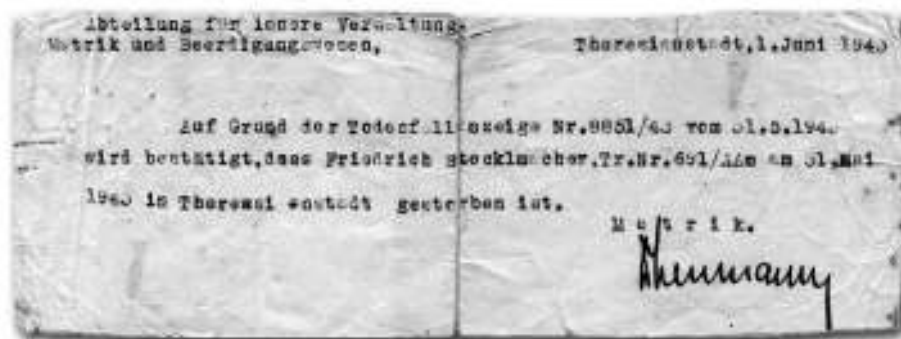
nahoře pověšen bílý pytlík s všelijakým obsahem (dědečkovy léky, fotografie) atd.

Všechny tyto předměty dej do černé role, která jest vpravo úplně nahoře vedle Pavlových⁹⁹ kufřů.

Tam nahoře je také pestrá krabice svázaná řemenem, ve které jsou naše léky.

Druhé řešení by bylo poprosit Pavla, aby všechny tyto věci zamkl ve svém kufřu, má-li v něm místo, anebo je dal do své ševcovské bedny.

Rozhodnutí o pohřbu Bedřicha Steckmachera

⁹⁹ Strýc ing. Pavel Senski pracoval v Terezíně v „kanceláři“ v L 206, umožnil tam tatínkovi uskladnit pár věcí.

Plstěný klobouk

Babička byla dobrák. Krátce po příchodu do Terezína ovdověla. Z kulatoučké paní se stala téměř kostra. S bolestí viděla maminku, svou jedinou dceru, a nás, vnučky, v těžkých podmínkách ghetta. S námi všemi si zvykla spát na podlaze v přeplněné místnosti. Hlad, nemoci a stálý strach před transporty na východ.

Své sourozence, kteří přišli do Terezína před námi, už nenašla, bratři byli poslání na východ, sestry po krátkém pobytu v Terezíně zemřely. Přesto bylo v babiččině srdci ještě místo pro větší ubožáky, než jsme byli my. Vzala pod svou ochranu starého pána, který přišel z Německa, úplně sám a zoufalý. Byl ubytován na půdě našeho domu se stovkami starých německých Židů, kteří přijeli do Terezína ve víře, že své stáří stráví v lázeňském městě. Když onemocněl dyzenterii – námi řečenou terezínkou – vařila mu kaši z malé zásoby potravin, které jsme přivezli z domova. Jednou k večeru přišel ten pán za babičkou a pod jakousi záminkou ji poprosil, aby mu uschovala jediný cenný předmět, který mu ještě zůstal – elegantní světlešedý plstěný klobouk. Na druhý den ráno ho našli oběšeného.

Babička milovaná

Dvacátého dubna měla má babička narozeniny. Babička milovaná, dobrá, jedinečná, měla jsem ji nejraději z celé rodiny – nedožila se mého nynějšího věku. V jednom z jedenácti říjnových transportů roku 1944 byla poslána do Osvětimi. Několikrát se nám čtyřem – babičce, mamince, sestře a mně – podařilo zůstat v Terezíně, byť nás zařadili do transportu na východ. Avšak tentokrát už nebylo východiska, babička jela sama. Chtěly jsme jet s ní, už si nepamatuji, co a jak bylo; jednou nás vyreklamovali, protože maminka pracovala v slídárně¹⁰⁰ a já v zemědělství. Dodnes vidím babičku tak, jak jsem ji viděla naposledy. Nevím, proč právě do transportu šla celá v černém. Po víc než dvouletém pobytu v Terezíně byla babička hubená, trochu už shrbená, svažtělá; tak jsem ji viděla stát ve velké bráně Hamburských kasáren, kterou šla přímo do vlaku – do dobytčího

¹⁰⁰ Ve slídárně štěpili slídu na výrobu izolačních materiálů potřebných v leteckém průmyslu. V Terezíně tento provoz fungoval od června 1943 do konce roku 1943 a poté od září 1944 do února 1945. Viz: Kárný, c. d., s. 27.

vagonu samozřejmě. To byl poslední můj pohled na babičku, dodnes to moc bolí a stýská se mi po ní po celý život. Kdyby naše babička, moudrá, zkušená, zralá žena byla zůstala s námi, byl by náš život býval jiný a asi lepší – vždyt maminka byla ještě mladá, měla 36 let. Jak často jsem na to myslela, že se babička mohla dožít narození mých dětí; když se má nejmladší narodila, v roce 1962, bylo by babičce osmdesát let. Babička však byla poslána do osvětimské plynové komory v šedesáti dvou a půl letech.

Když válka skončila, proslýchalo se, že starší ženy poslali na práci do továrny na textil. Když se v dubnu 1945 ghetto začalo plnit vězni, kteří přicházeli pochody smrti,¹⁰¹ stáli jsme na kraji silnice a dívali se na příchozí; namáhala jsem se mít oči stále otevřené a ani nemrknout, abych nezmeškala babičku, kdyby byla mezi nimi. Dnes přidám, že jsem samozřejmě také moc doufala, že mezi příchozími bude Hermann; o Treblince jsem se dozvěděla o víc než třicet let později.

Strýc Moric Samek

Musím povědět, jak si pamatuji na strýce Morice Samka, když jsem ho viděla naposled: Seděl na pohřebním voze v Terezíně ještě s jinými starými lidmi, vezli je do *šlojse* (pak Treblinka, transport Bx) – měl oteklé nohy, nezavázané boty.

Terezínské postavy

Padesát let uplynulo a ještě se mi noří z paměti postavy, které jsem poznala v Terezíně. Kdo ještě vzpomíná a myslí na Ritu Krebsovou? Bylo jí tehdy patnáct, o dva roky víc než mně, vysoká, štíhlá s tmavou pletí, černé kudrnaté vlasy – hezké děvče plné sebedůvěry, tak se mi to zdálo. Pilně jsme tahaly konve, zalévaly okurky v zahradě Medy či Pavla Löwa. S Ritou se mi jeví Věra Lustigová, Trixie Schildová, s kterou jsme spolu přijely z Olomouce, Mariánka Bauerová, která

¹⁰¹ Pochody smrti – koncem války se nacisté s blížící se frontou snažili zahltit stopy po masovém vyvražďování lidí v koncentračních táborech. Vězně, které dosud nestačili zavraždit, přinutili k pochodům do jiných táborů v německém vnitrozemí, během nichž na následky dlouholetého strádání mnozí zahynuli. První pochod smrti byl zorganizován v listopadu 1944; v lednu 1945 asi 60 000 vězňů opustilo takto Osvětim.

jediná zůstala naživu a je tu s námi v Izraeli. Setkaly jsme se poprvé v roce 1986 či 1987, ona všechno zapoměla – i češtinu. V *Jugendgarten* jsem se skamarádila s Margit Porgesovou, lichotilo mi, že o pár let starší děvče hledá mou společnost. Byla tichá, velké smutné oči, tmavá pleť, smyslná ústa, vysoká – vedle mne jako slečna. Její tatínek pracoval v maličkém kumbálku v ulici L 400 ve svém oboru jako ortoped – jednou jsme ho tam šly navštívit. Pomalu děvčata mizela, byla odtransportována. Malá droboučká Hanička Benešová – pocházející z Terezína, o něco starší než já. Dlouhý průvod úžasných, dobrých mladých lidí – jaká hrozná škoda! A srdce bolí...

Vlasta

V létě 1940 byly u nás v Prostějově na zotavenou děti z brněnského židovského sirotčince. U nás bydlela Oli, u mé přítelkyně Ruthi Vlasta. Vlastička byla malá, čiperná. To bylo poslední šťastné a bezstarostné léto – avšak těžké mraky blížících se hrůz už byly na obzoru. Měly jsme tehdy jedenáct let, trávily jsme většinu času na hřišti *Makabi* s ostatními židovskými dětmi. Cítili jsme se tam dobře, v cizím prostředí jsme už nebyli volní, už vyšly mnohé zákazy týkající se Židů.

Po dvou letech, v roce 1942, jsme přišli do Terezína. Potkala jsem tam Olinku, byla bledá, hubená a vyhladovělá po první těžké zimě v ghettu. Vlastička se téměř nezměnila. Nakonec jsme bydlely ve stejném pokoji v dívčím domově L 410. Osiřelá Vlastička měla bratra Rudiho; moc ho měla ráda. Když se blížily jeho narozeniny, rozhodla se Vlasta, že mu dá dárek, něco zvláštního, něco ne z tohoto světa. Ne méně než pomeranč! Našla kohosi, kdo dostal takový poklad v balíku, byl ochoten jej vyměnit s Vlastou za tři bochníky chleba. Každé tři dny jsme fasovaly čtvrt bochníku, Vlastička byla asi pět týdnů bez chleba. Jak to dokázala, nevím – Rudi dostal k narozeninám pomeranč.

Vlastičku a Rudiho poslali v říjnu 1944 do Osvětimi. Vlastička byla malá, vyrostla v sirotčinci a asi nikdy nedostala výživnou a bohatou stravu. Když stála před Mengelem, nemohla říct, že je jí už šestnáct let v naději, že ji pošlou do práce a ne do plynu.

Strach v Terezíně

Báseň *Strach* napsala velice nadaná a chytrá dívka Eva Picková z Nymburka. Evě bylo tehdy 14 let. V prosinci 1943 byla s rodiči a malou sestřičkou Zdeničkou poslána z Terezína do Osvětimi, tento transport šel v červenci 1944 do plynu. Eva zahynula.

Strach

*Dnes nová hrůza ghetto jímá,
nemoc zlá před sebou šíří děs.
Smrt v ruce lednou kosu třímá,
oběti stíná své - divýj běs.*

*Dnes otcům strachem srdce bije
a matky sklání hlavu v dlaň.
Teď děti dáví tyfu zmije
a z jejich řad si bere daň.*

*Dnes, ač mé srdce ještě tepe,
mé družky odcházejí v onen svět.
A člověk neví, zdali není lépe,
než toto vidět - raději zemřít hned.*

*Ne - vždyť chceme Bože žítí,
my nechceme ztenčit počet našich řad.
My chceme svět svůj lepším učiniti,
nesmíme umřít - chceme pracovat.*

Oblíbila jsem si Renee Lichtensternovou (zvanou Tedy, Tedyček), která pocházela z Moravské Ostravy. Její rodiče byli rozvedeni, proto Renka přišla do Terezína s babičkou. Renčin tatínek uprchl před nacisty do Jižní Ameriky, maminka se provdala do Holandska. Babička, jako většina starých lidí v Terezíně, dlouho nevydržela, onemocněla a krátce po příjezdu do ghetta zemřela. Když jsem se s Renkou v dívčím domově seznámila, vyprávěla mi, že je v ghettu úplně sama; právě prala neuvěřitelně špinavé ponožky v *esšálku* - nádobě, ze které jsme jídávali. Renčina báseň tuto situaci popisuje.

V Terezíně

*Když nováček sem přijde,
všechno se mu zdá divné.
Co, já si mám lehnout na půdu?
A ty černé brambory teprve jíst nebudu.
Tady mám bydlet, vždyť je tu špína,
ta podlaha je samá hlína,
já se sem mám položit,
vždyť bych se mohla ušpinit.*

*Zde je velký ruch
a tolik, tolik much.
Vždyť mouchy přinášejí nemoce,
tu mne něco kouše, snad ne štěnice?
Hrozný je ten Terezín,
kdy domů pojedem, věru nevím.*

Renee je dnes stará paní jako já, žije ve Venezuele a díky počítači si tu a tam napíšeme.

Kamila Rosenbaumová

Jednoho dne přijela do ghetta Terezín s transportem z Kladna vysoká štíhlá žena - bylo jí něco přes třicet - byla hezká, měla černé kudrnaté vlasy. Byla to tanečnice Kamila. S ní přijel její muž a malý synek Ivo. V ghettu učila děti tančit.

V dívčím domově L 410 objevila děvčátko, které děti nazývaly Čáp. Čáp byla sirotek, měla kratoučké světlé vlasy, dlouhé nohy a ráda tančila. Kamilina rodina adoptovala Čápa. Měli jsme v ghettu zázrakem několik klidných měsíců. Byl sice hlad, byly nemoci, ale neodcházely transporty. Kamila učila děti - děti tančily - pořádala představení. Až dokud Němci nezačali vyprazdňovat ghetto a každý druhý den byl odeslán transport na východ, pokaždé nejméně tisíc lidí. Kamilina rodina byla zařazena do jednoho z transportů, holčička Čáp šla samozřejmě s nimi. V Osvětimi oddělili muže od žen a dětí. V dlouhých řadách v dvojstupech - selekce, kterou vykonával nacista, doktor Mengele. Ivo a Čáp v jednom dvojstupu, Kamila s jinou ženou ve druhém dvojstupu.

Mengele poslal děti na smrt, do plynu – obě mladé ženy do života, do práce. Kamilin muž Pavel nepřežil. Kamila se po válce vrátila sama. Bůh ví, jak často litovala, že nešla se svým malým synkem. Bůh ví, jak ji svědomí trápilo – byť neměla nejmenšího ponětí, co ta dlouhá řada v dvojstupech před Mengelem znamenala.

Dívka z Německa

Jednoho dne přišla do Terezína tak asi patnáctiletá dívka z Německa *Einzeltransportem*¹⁰². Několik dní předtím byla hrdou německou dívkou a chtěla se přidat k *Hitlerjugend*¹⁰³, jako její přítelkyně. Rodiče nesouhlasili, ale ona neposlechla a zapsala se. Ptali se, bádali, hledali a zanedlouho zjistili, že je původu židovského – němečtí bezdětní manželé ji adoptovali. Rodiče dělali vše, aby to zatajili, jak před dívkou, tak i před úřady. Jakmile se zjistilo, že je židovského původu, poslali ji do Terezína.

Ještě několik epizod z Terezína

Kdo se pamatuje na paní Salusovou? Vzala na sebe nevděčný úkol – prohlížet nás, jestli máme vši. Tak každý druhý týden: „Žáby, Sáluska jde!“ A děvčata, místo aby jí byla vděčná, si z ní dělala srandu. A ona nás pečlivě a důkladně prohlížela.

Hanka z našeho pokoje jednou stála ve frontě a chytla šatní veš. Na to měli monopol staří a zanedbaní lidé. Šla na *Entläusung* (odvšivení) a to byl zážitek! Od té doby u Hanky vše začínalo: „To bylo potom – nebo předtím, co jsem měla šatní veš!“

Hajzlbáby byly starší ženy, které hlídaly záchody, má babička to také někdy dělala. V L 410 pracovala jedna *hajzlbába* z Německa; sbírala slupky od brambor a co jedlého na nich ještě zbylo, vybírala, sedíc před záchodem, aby to přinesla domů svému vyhladovělému muži.

¹⁰² *Einzeltransport* – transport jednotlivců.

¹⁰³ *Hitlerjugend* – Hitlerova mládež.

Paní Sabatová pracovala v L 410 ve *Wärmeküche*. Tam jsme si někdy mohly přihrát jídlo. Večer jsme šly k ní s termoforem (jaký luxus!), že jsme nemocné a pak jsme se tou troškou vlažné vody umyly.

Berušky. Přišly do Q 802 jako vždy hledat kontraband, tj. peníze, léky, šperky – kdo ještě něco takového měl? – snad konzervy, už nepamatuji. Má malá sestřička byla nemocná. Museli jsme všichni ven z pokoje, jen ji jsme nechali ležet na zemi, měla vysokou horečku. Berušky hledaly a hledaly a nevěděly, že v panence Olince, kterou Karma držela, byly peníze. Za ně rodiče kupovali chleba – bochník za 300 Kčs – hlavně pro mne. „Dítě roste“.

Nade mnou na kavalci bydlela Kobyla (Soňa Schulzová), prima žába, ale bordelářka. Neptejte se, co na mě každý den od ní shora padalo! Kdyby Soňa žila, byla by velikou herečkou; byla moc nadaná. Zemřela několik let po válce.

Byly jsme vědychtivé a tatínek přítelkyně Lilly Hochnerové nám dvěma zařídil privátní hodiny chemie – fyziky u dr. Saluse. Starý, smutný a vyschlý pán; chodily jsme za ním do Hannoverských kasáren.

Výpisky z deníku a slohových prací

15. VII. 1943¹⁰⁴

Kam bych šla na procházku

Šla bych úplně sama někam do lesa. Tam bych si všímala přírody, okolo které jsem před několika lety chodila jako slepá. Azurové nebe se spojuje v dále s lesy, ozářenými sluncem. Položím se do hebké trávy a dívám se na mráčky, které se honí po obloze. Přitom potřebuji jen trochu fantazie a hle, z mraku se stává loďka, pohupující se na moři, tu se zase vlní lesy, zde je malé jezírko.

Pak jdu dál a přijdu na louku. V zelené trávě se skví květiny různých barev. Tu teče potůček, vroubený pomněnkami. Nad ním se sklání vrba, v jejíž koruně sídlí ptáčekové, vesele trylkující. Pomalu začíná slunce zapadat. Na západě jsou červánky, které vrhají na louku svou načervenalou zář a slunce jako velká ohnivá koule klesá pomalu za obzor. Stmívá se, a já se vracím očarovaná dojmy z krásné procházky.

¹⁰⁴ Tyto výpisky z deníku jsem psala do vlastnoručně vyrobeného sešitku v letech 1943–1945. Papír na sešitek jsem měla díky strýčku Ottovi a tetě Lotě, kteří pracovali v Terezíně v kartonáži. Původní deník přivezený z Prostějova do Terezína jsem v Izraeli, v době, ve které jsem se jako mladá žena a matka potýkala s terezínskými zážitky, jednoho dne spálila.

22. XI. 1943*Chanuka*

Již se blíží *Chanuka*. Kdykoliv na tento svátek pomyslím, vždy se mi vybaví před očima stůl, okolo něj stojí děti a v jeho čele matka a otec, který rozžihá svíčky na *menoře* stojící uprostřed prostřeného stolu. V pokoji je klidné ovzduší, děti mají v očích šibalství a rodiče radost.

Ještě si představuji jinou oslavu *Chanuka*. V prostorném pokoji stojí dlouhý stůl. Okolo něj sedí mladí muži a ženy ve svátečních bílých *chulcot*. Na stole stojí velká *menora*, na níž planou svíčky. *Chaverim* teď zpívají nebo někdo předčítá.

Poslední obraz, který vidím pod slovem *Chanuka*. Tmavá, úzká světnička, kolem stolku sedí několik vousatých mužů v kaftanech. Na něm stojí malá měděná *menora*, u které spočívají žilnaté ruce starců. Leží tam též stará ohmataná modlitební knížka.

1943–1944

Snaž se být vždy dobrým člověkem.

Hlavní je, aby měl člověk před sebou samým dobré svědomí.

Je lepší, když se člověk podceňuje, než když se přeceňuje.

Každý člověk má v sobě něco dobrého.

Musíme se snažit být co nejprospěšnější svému okolí.

Když člověk pracuje s chutí, udělá mnohem víc, než by udělal nuceně.

Když něco chceme udělat, musíme to brát intenzívně.

Kdyby měly všechny děti bezvadnou výchovu, byli by lidé mnohem lepší, poněvadž dětská povaha se zkazí špatnou výchovou.

Člověk dojde nejdál upřímností, pravdou a poctivostí.

Kdyby byli všichni lidé vzdělaní, nedělalo by se rozdílu mezi chudými a bohatými.

Suďte lidi podle vnitřku a ne podle vnějšku.

Přetvářka je to nejhorší, co může existovat.

14. III. 1944*Sama*

Je večer. – Jdu po setmělém ghettu. Ačkoliv jsem stále mezi mnoha lidmi, přece se cítím osamocená. Jsem přece nepatrná. Jsem sama. Proti mně jde sehnutý starý muž s pytlek na ohnutých zádech. Ten je přece mnohem osamocenější, chudší nežli já. Je starý, opuštěný, ubohý. Já mám však něco, co on nemá. Mám svoje mládí, naděje, myšlenky a ideály, kterých tento stařec jistě pozbyl.

Ukázka rukopisu Maud z Terezína

IV. 44.

První květen.
 máj.... Když slyším to slovo, vždy si
 představím sytě zelenou louku s mnoha
 květinami, nad níž se sklene modré
 nebe se sláhlým sluníčkem. Stojím
 tam, s ním a přemýšlám. Proč jsou
 lidé tak zlí, když přivode dorede
 být tak hezká a mírná? Svět by
 byl tak krásný, kdyby ho lidé nebyli
 zohřívili. Někteří lidé tvrdí, že svět
 je nutně jinak by mu nastalo přichl-
 nění. Nebylo by mnohem lepší a lepší než
 vyračet a vypracovat straně, udě-
 lat obyčejnou dušičku a poušť?
 Člověk je přece nejvyšší tvor, má
 schopnost myslit a to zvířata nemají
 a přece je tak nízký. Lidé by neměli
 být tak malicherní, měli by být
 všichni rovnoprávní, měli by se bráset
 a přitit přikázání Ježíšovo: "miluj své-
 ho bližního jako sebe sama." Až přij-
 de doba, a lidé budou takoví, pak
 bude mít první máj svůj opravdo-
 vý význam.

14. III. 1944

Vesmír a člověk

Člověk je proti vesmíru úplně bezvýznamný. Je schopen vnímat jen svými smysly, což mu činí vesmír tak záhadným a obrovským. Vesmír a skupina atomů je myslím v základě to stejné. Vesmír, Věčnost, Bůh, Příroda, Nic, Osud, Prozřetelnost, Smrt, Život, jsou problémy, ze kterých nenajdu východiska.

1. V. 1944

První květen

Máj... Když slyším to slovo, vždy si představím sytě zelenou louku s mnoha květinami, nad níž se klene modré nebe se zlatým sluníčkem. Stojím tam, sním a přemýšlím. Proč jsou lidé tak zlí, když příroda dovede být tak hezká a mírná? Svět by byl tak krásný, kdyby ho lidé nebyli zošklivili. Někteří lidé tvrdí, že válka je nutná, jinak by nastalo přelidnění. Nebylo by moudřejší a lepší, než vyrábět a vynalézat zbraně, udělat obydlitelnou Arktidu a pouště?

Člověk je přece nejvyšší tvor, má schopnost myslet, a to zvířata nemají, a přece je tak nízký. Lidé by neměli být tak malicherní, měli by být všichni rovnoprávní, měli by se snášet a plnit přikázání Ježíšovo: „Miluj svého bližního, jako sebe sama.“ Až přijde doba a lidé budou takoví, pak bude mít první máj svůj opravdový význam.

11. VI. 1944

Představa budoucího života budoucích lidí

V budoucnu by se měly všechny materiální otázky vyřešit, jako: rozdíl mezi lidmi, soužití lidí, zevnějšek, výdělek atd. Měly by se tyto problémy stát samozřejmostí a důležitosti by nabyly jiné otázky - vyšší. Bůh, umění, krása, příroda, dobro a všechno krásné a dobré, co je od nás teď bohužel tak moc vzdáleno. Snad po několika stech nebo tisících letech bude lidstvo na takové úrovni, že mu tyto otázky budou samozřejmými a bude o nich přemýšlet zrovna tak, jak teď přemýšlí o svém výdělku, jídle atd. Člověk by žil v kolektivu a mohl by být individualistou, poněvadž by mu běh života v kolektivu byl samozřejmým. Bude pracovat, přemýšlet o těchto věcech a úroveň jeho života bude mnohem vyšší. Má život sám o sobě velkou cenu? Ne, člověk mu musí dát náplň.

16. I. 1945

Z terezínské marodky

*Ležím zde sama a sním,
do dálek hledím,
nic nevidím,
jen stařenky dvě ubobé,
oči zavázané,
hlasy skřehotavé, které ruší můj sen.
Duše by chtěla daleko ven,
volnost, volnost jen!
Zavřu oči a jiný svět
mám na pohled.
Je to ale jen let
do světa dalekého,
do světa ideálního
snad i neskutečného.
Spravedlnost, dobro a krásu,
vidím též k bližnímu lásku
a odpovídám na otázku,
že budeme-li chtít,
vše se může zdařit,
jen zlo může naše sny zmařit.*

17. I. 1945

*Proč je tak smutno duši mé,
možnost k životu nemáme.
K životu dobrému, cennému
modlím se někdy k Němu –
ale vždyť nevěřím, jistě ne,
Bůh přece už nežije! –
Je snad nějaký Bůh,
který je k modlitbám hluch.
Je vyšší, lepší, než-li my,
to vše jsou jenom prázdné sny.
Lidé se k němu modlí, doufají, že je vyslyší,
že se mu budou líbit svíce.
On se však na ně nepodívá více.
Bůh je příroda, Bůh je vše,
my ho tak brzy nepochopíme.*

7. II. 1945

*Země volnosti a štěstí.

Zde žiji, zklamána jsem,
Však existuje jedna zem,
kde bylo by mi lépe.
Tam dobro jenom kvete
a zlo a špatnost zmírá,
taková je moje víra!
Tam člověk šťasten je i bez peněz,
tam chodí volně, bez želez.*

Konec války

Třináctého února 1945 (datum jsem zjistila až po válce) jsme byli svědky bombardování nedalekých Drážďan spojenci – slyšeli jsme je dobře. Nyní na jaře 1945 jsme někdy zahlédli a někdy slyšeli letadla ve velké výšce, někdy k nám spadly z nebe kousky staniolu, které spojenci asi používali, aby nepřítel popletli. Bylo zakázáno tyto kousky staniolu zdvihát ze země či sbírat, byly ale děti, které je zdvihly a potají je ukazovaly; pro nás to byl pozdrav ze svobodného světa.

Sudetské kasárny byly úplně vyprázdněny a byl do nich přestěhován, asi z Berlína, tajemný archív, přivezli tam hromadu papírů, dokladů. Nám bylo zakázáno se k Sudetským kasárnám přiblížit, pamatuji, že každý den jsem v té době šla po dřevěném mostě, který postavili tak, abychom nešli kolem těchto kasáren. Na jaře Němci archív spálili, asi aby po nich nezůstalo tajné svědectví. To, že mají válku prohranou, už věděli. Kromě sazí poletovaly ve větru útržky polospálených dokladů a papírů, dle nich se dalo soudit, že se jednalo o seznamy jmen.

V únoru odjel z Terezína transport do Švýcar.

Přestěhovali nás z L 410 do L 414.

Na jaře 1945 jeli dánští Židé domů do Dánska v bílých autobusech od Červeného kříže.

Dvacátého dubna 1945 došel do Terezína první transport z východu.¹⁰⁵ K večeru jsme se právě vrátily z práce a děvčata přinesla v dřezu společně naši večeři jako obvykle. Tentokrát byl k večeři kousek bucht. Slyšely jsme, že došel transport vyhladovělých lidí – vzaly jsme dřež s buchtami; utíkaly k Myslivecké kasárně (Jegerovka), kam prý transport došel, chtěly jsme je vidět a buchtu jim rozdat. Mezi příchozími bylo několik lidí, kteří v říjnu byli odtransportováni z Terezína, tzn. před pěti měsíci – nebyli k poznání! Oholené hlavy, kost a kůže, štráfkované oblečení, vši, nemoci, slabí a hrozně hladoví – říkalo se jim *musulmani*. Řekli nám o plynových komorách a my jsme jim věřili. Došli Židé z Francie, Maďarska, z všelijakých zemí – přišli také nežidovství vězňové, zločinci, vrazi, vyhladovělí, nemocní, zavšivení, tyfus, kanibalismus. Osvobození nebylo tak šťastné a příjemné, jaké jsme si je po tři dlouhá léta představovali.

¹⁰⁵ Transporty z východu přivezly přes 13 000 lidí původně z Maďarska, Polska, Rumunska, Sovětského svazu, Slovenska, Francie, Jugoslávie, Belgie, Řecka, Itálie aj. Nejméně 298 osob byli bývalí terezínští vězňové odvezení předtím na východ. Viz: Kárný, c. d., s. 39.

Nové příchozí umístili na baště v nedávno postavených barácích a také jinde v ghettu. Od té doby přicházely denně transporty pěšky nebo vlakem. Jednou přijel vlak do Terezína, až k Hamburským kasárnám, až kam byly v roce 1943 položeny koleje - ten vlak nákladák byl plný mrtvol, těch pár živých, co v něm zůstalo, jedli maso zemřelých hladem. Na vlastní oči jsem to neviděla, slyšela jsem o tom.

Jednoho dne byli mezi příchozími pan Robert Schreiber a Dolfek Perschak, dva Prostějováci. Jestli oni poznali mě nebo já je, už si nepamatuji. Říkali, že dlouhé dny nic nejedli, že na trase, po které přišli, už ani tráva nebyla... Běžela jsem na druhý konec ghetta k mamince, aby z trošky krupice, kterou jsme měly v železném zásobě, uvařila kaši z vody, mléko nebylo. A už jsem utíkala s kastrolkem s horkou kaší a se lžící, abych ji přinesla dvěma Prostějovákům.

V poslední době, když do Terezína přicházelo mnoho transportů z různých koncentračních táborů, jsme se teprve dověděli, v jak hrozném stavu je Německo. Příchozí tvrdili, že za několik dní bude konec války. Jednoho večera se muži, kteří stavěli tzv. kačení rybník, v domnění, že jde o plynové komory, vzbouřili. Aby nás uklidnili, nařídili esesáci, aby nám byla mimořádně rozdána polívka!

Žandarmové, kteří s námi chodili do práce za ghetto a tam nás hlídali, se k nám začali chovat lépe. Jeden z nich nám dal svou desátku - každé dítě si ukouslo. „Náš“ žandarm vlastně „měl románek“ s naší židovskou vedoucí, v ten čas před koncem, stával k nám zády a mluvil s Aničkou a někdy i s námi.

V našem dívčím domově v L 410 skoro vše šlo po starém; nacvičovaly jsme „besedu“, chodily jsme po celém ghettu a sháněly si červené květované šátky, bílé blůzky a pro děvčata, která se převlékla za chlapce, kalhoty a holínky. Jednoho pěkného jarního dne jsme si oblékly oblečení přichystané pro besedu, procházely jsme se po ghettu, přese vše nálada byla dobrá, konec se blížil, došly jsme až k „šraňkám“ u Magdeburských kasáren, vesele a drze jsme se zeptaly žandarmů, kdy už přijdou Američani.

Jedna událost začala stíhat druhou. Němci se chystali na útěk. Cestou do a z práce jsme někdy našli na *árijské* silnici doklady, tobolky, dopisy, rodinné fotografie esesáků, kteří je asi zahodili na útěku. Německá auta jezdila šílenou rychlostí kolem ghetta, někteří lidé se odvážili uprchnout, do ghetta chodily nežidovské návštěvy, většinou ze smíšených manželství. Přišli zástupci Mezinárodního Červeného kříže.

Jako každý den, chystaly jsme se v šest hodin ráno v našem *heimu* do práce. Z vedlejšího pokoje vešlo děvče a řeklo nám, že zase přišel transport z nějakého koncentráku. Rychle jsme vyskočily z kavalců, hodily na sebe šaty a běžely do

šlojsky. Zas ten hrozný pocit bezmoci, že nemůžeme pomoci těm ubožákům a vědomí, že z našich se už asi nikdo nevrátí. Pomáhaly jsme, kde to bylo třeba a naráz bum, bum... Co je to? Střelba! Tito lidé, vrátivši se z pekla do poměrného bezpečí Terezína, zjistili, že se nevyhnuli poslednímu setkání s Němci. Za celodenní střelby očekávalo ghetto v hlubokém mlčení rozsudek osudem daný. Bude zničeno, nebo se dočká konce války? Pomalu se stmívalo a s tmou rostla střelba a napětí. Najednou slyšíme ženský hlas: „*A rojte Fuhrn!*“ (v jidiš „červený prapor“). V ulicích, které se během okamžiku naplnily lidmi, se po hrozivém tichu rozlehl jásot. Ghetto si šťastně oddychlo, že přečkalo předešlou hrůzu a s radostí vítalo osvoboditele, vojsko a tanky Rudé armády. Kdo mohl, utíkal tam, Rusové nám házeli chleba; jeden z těch štráfkových, co nedávno přijel, byl přejet tankem, když chtěl zdvihnout ze země chleba. Neměli jsme to štěstí být osvobozeni blahobytnými Američany. Rusové přivezli jen černý hranatý chleba a brambory. Hlavní věc, že jsme konečně byli osvobozeni, a hladoví jsme též už nebyli. Vojáků jsme se bály, nešly jsme na ulici samy a pro jistotu na obranu jsme měly vždy v ruce „ešus“.

Radost nás všech kalila myšlenka a vědomí, že tolik lidí čekajících na tento okamžik se ho nedožilo. My děvčata jsme se ještě sešly v *heimu*, než se rozejdeme a řekly jsme si, že záleží na nás mladých, zda ještě bude třeba hrozných válek, vyžadujících tolik obětí, beroucích všem lidem štěstí a spokojenost.

Maminka mezitím ošetřovala nemocné, hlavně „tyfusáky“ – měla jsem strach o její zdraví a život. „Berušky“ – litoměřické Němky, které nás okrádaly (braly kontraband – proto berušky) – chodily teď v kolonách do ghetta čistit latríny. Setkali jsme se, malá hrstka Prostějováků, skoro jen ženy kromě pana Grabscheida, poradu vedl doktor Wald, mluvilo se o tom, máme-li jet rovnou do Palestiny. Padlo rozhodnutí odjet napřed do Prostějova pro případ, že by se někdo z našich vrátil z Polska. My děti jsme zatím jely do ozdravoven pana Přemysla Pittera v zámcích po Němcích v Čechách. Před začátkem školního roku se ty děti, které měly aspoň jednoho rodiče, vrátily do svých původních domovů, aby mohly po pěti letech zase jít do školy. Má sestra Karmela seděla poprvé ve školní lavici v první měšťance – obecnou školu zameškala.

SVOBODA

MAUD MICHAL BEEROVÁ / CO OHEŇ NESPÁLIL

Štířín, Přemysl Pitter

Konečně dlouho očekávaný konec hrůzostrašné války! Osmého května 1945 Rudá armáda osvobodila ghetto Terezín. Krátce před tím přišel do Terezína transport pochodu smrti; mezi příchozími bývalí Terezíňané – od nich jsme se dověděli o Osvětimi, o plynových komorách, o skoro totálním vyhubení evropského Židovstva. Píší to, aby bylo jasno, v jakém duševním rozpoložení jsme byli. Takových transportů pak přišlo mnoho, ghetto bylo přeplněno. Příchozí byli v hrozném stavu, říkalo se jim *musulmani*, měli tyfus, byli zavšivení, kost a kůže, slabí a hrozně hladoví. Proto byla hned po osvobození ustanovena karanténa, nikdo nesměl z Terezína ven. Nebezpečí nákazy bylo velké – lidé umírali.¹⁰⁶

Z naší rodiny jsme v Terezíně zůstaly teta Lotte z Miroslavi, maminka, má sestra Karmela, tehdy jedenáctiletá a já šestnáctiletá. Konečně jsem mohla Karmě ukázat zahradu mezi šancemi, kde jsem skoro tři roky pracovala – odkud jsem pro ni někdy přinesla trochu zeleniny.

Začátkem června myslím, se rozšířila zpráva, že děti pojedou do ozdravovny. Napřed malé, pak větší. Přestože pro nás bylo výsostně důležité, aby to, co z rodin zbylo, zůstalo pohromadě, souhlasily naše maminky, abychom jeli, hlavně kvůli nebezpečí nákazy v Terezíně a asi také tušily, že nám tam bude lépe.

Léto, pěkné počasí, jednoho dne nás naložili na nákladní auto – a jelo se! Přes ten hrozný, tíživý, ještě čerstvý smutek, který nás doprovází po celý život – bylo to úžasné!! Jet v otevřeném nákladáku, rychle, ven, SVOBODA!!! Odpoledne jsme dojeli do Štířína. Přijaly nás milé mladé ženy – první věc byla okoupat se; po tolika letech koupelna s bílými kachličkami, teplá voda! Pak večere – sen – chleba, snad i housky – máslo – vajíčko – krupičná kaše! Ráj, ráj na zemi! Těsně po válce byl nedostatek potravin, ale pan Pitter se o nás staral! A my koncentračnické vyhladovělé děti jsme si vzaly kus chleba do kapsy a pak v noci pod polštář – kdo ví, co bude zítra...?

Poznali jsme našeho dobrodince pana Přemysla Pittera, paní Olgu, Milušku a další dobré lidi, kteří o nás pečovali a starali se a jejichž jména si už nepamatuju.¹⁰⁷ Do Štířína nás přijelo několik děvčat z L 410, která zůstala v Terezíně;

¹⁰⁶ Epidemie skvrnitého tyfu postihla více než dva tisíce osob, každý čtvrtý této nemoci podlehl. Viz: Kárný, c. d., s. 39.

¹⁰⁷ Přemysl Pitter (1895–1976), křesťanský humanista, který věnoval celý život sociální práci s dětmi. V Praze vybudoval Milíčův dům sloužící chudým dětem jako centrum zájmové činnosti. Působil také jako redaktor, laický kazatel a člen mnoha mezinárodních mírových organizací,

později přijelo několik děvčat, která prošla Osvětimí a jinými tábory. Zvlášt si pamatuji na Renku Iltisovou – byla úplně *musulman*, ve čtrnácti letech vysoká, vyhublá až na kost, napučené břicho, hlavu měla oholenou.

Od počátku pro nás bylo důležité učit se, abychom v září mohli jít do školy, poté, co jsme pět let do školy nechodili. Z Terezína přijela prof. Irma Lausche-rová s Míšenkou (svou tehdy asi devítiletou dcerou) a ještě několik vychovatelů, učitelů, lékařů; se spolupracovníky pana Pittera o nás pečovali a vyučovali nás. Učili jsme se pilně a intenzivně, kromě jiného dokonce i latině. Některé hodiny byly v Kamenicích, jiné v Olešovicích, chodili jsme tam pěšky nádhernou letní krajinou, lesy a loukami; stromy, květinčky, motýli, broučci. Jednou jsem šla z jednoho zámku do druhého s jedním polským chlapcem – jakž takž jsme se dorozuměli. Rozplakal se a vyprávěl mi, že v koncentráku pracoval u plynové komory, vytahoval a nosil mrtvé; jednoho dne mezi zahubenými našel své rodiče a sourozence. Nevím, jak se ten chlapec jmenoval...

Každou neděli bylo shromáždění, pan Pitter nám kázal – byl to spíš rozhovor; pamatuji, že jednou mluvil o smrti – pokoušel se nám ulehčit, smířit se s tím, co se nám stalo. Život v zámcích byl pro nás jakoby pobytem ve ztraceném ráji. Zámky byly krásné – byla v nich umělecká díla, objevili jsme bohatou knihovnu (německou), četli jsme, pokud nám čas stačil. Velký krásný park, louky, lesy, jahody, maliny. Našli jsme také jezírko či rybníček; měli o nás strach, koupání nám zakázali. My, kteří jsme toho tolik po tak dlouhý čas postrádali, jsme ale nemohli odolat. I naše opatrovnice Olga myslela, že by byla škoda se takového požitku vzdát. Jednoho večera za tmy nás několik starších děvčat šlo s Olgou plavat. Plavky jsme neměly – nevadí – však byla tma. Olga, slabá po nedávném onemocnění tyfem se začala topit, naštěstí se nám podařilo naši milovanou opatrovatelku z vody vytáhnout.

Jednou přijel z Terezína na návštěvu Willy Groag. Přinesl nám dopis od maminky; dělala jsem si o ni starosti, vždyť byla ještě v zamořeném Terezíně. Karma a já jsme napsaly dopis – nasbírala jsem jahody a maliny, Willy to přivezl mamince. Tehdy pošta sotva fungovala, neměli jsme obálky, ani známky, ani peníze.

mezi jinými i Ligy proti antisemitismu. V květnu 1945 zorganizoval pobyt židovských dětí z koncentráků v ozdravovnách vybudovaných na zámcích a jiných objektech (Štířín, Kamenice, Olešovice, Lojovice) nedaleko Prahy. Po únoru 1948 byl okolnostmi donucen k emigraci na Západ, působil v Německu. Viz: Pavel Kohn: Kolik naděje má smrt. Brno 2000, s. 11-20.
Olga Fierzová (1900-1990), švýcarská učitelka, vychovatelka a tlumočnice, roku 1928 přijela do Prahy a stala se spolupracovnicí P. Pittera, uskutečňovatelkou a organizátorkou jeho projektů.

REGISTRACNI PRONAZ

Primo vykazani klucne ve u separatistnich
cizincu!
V tomto bezpecnostni spravni dohledu
musi byt zachovano!

C zamestnani vykonavanim zpravni a po-
zornostmi spravni!

Il v tomto bezpecnostni spravni dohledu
musi byt zachovano!

Call at the collaboration authorities with this
certificate!
Keep it all times in your safe custody
level!

15.8.45 Registracni urad Praha
na starostu ochrany praci a socialni pece
16.VIII.1945

Stredoslovanska krajina
1.8.1945

Heckelwatschord
Walter x. ...

REGISTRACNI PRONAZ
РЕГИСТРАЦИОННОЕ
REGISTRATION CERTIFICATE

Prava *Prava*

Uněsová s. ...
v. ...
dne ...

2722

Registracni číslo
Heslo procestování
Registracni číslo

ČESKOSLOVENSKÝ REPATRIČNÍ ÚŘAD
ЧЕХОСЛОВАКСКИЙ РЕПАТРИАЦИОННЫЙ ОРГАН
CZECHOSLOVAK REPATRIATION OFFICE

Jméno a příjmení:
Фамилия и имя: *Heckelwatschord, Maud*
Family name:

Sex, místo narození:
Пол, место, дата и место рождения: *2.4.1917*
Date, place and country of birth: *Prodiž*

Povolání:
Занятие:
Occupation:

Místo určení:
Место назначения: *Štětí*
Destinal destination:

Vlastnoručně podpis:
Подпись заявителя:
Signature of holder:

V *Prodiž* dne *4.11.1945*
II *Prodiž* dne *4.11.1945*
date

Jednoho dne nás pan Pitter svolal a řekl nám, že pomáhá všem a zachraňuje všechny děti, že děti jsou vždy nevinné. Nyní trpí a jsou v nebezpečí německé děti; mezi nás do zámku přijedou německé děti. Pamatuji si na sourozence, chlapce a holčičku, oba světlolvasí a hubení. Chovali jsme se korektně, nic jsme jim neudělali, jen jsme s nimi nemluvili. Myslím, že tak krátko po válce bylo toto naše chování slušné.

Jednou učitelka přerušila naše pilné učení a pověděla nám, že Američané shodili v Japonsku atomovou bombu.¹⁰⁸ Nebylo nám známo, že válka vlastně ještě neskončila. Nebylo rádio, nebyly noviny.

V ozdravovnách byly také mladší děti. I ony se učily. Má sestra a její kamarádi do jedenácti let ještě nikdy neseseděli ve školní lavici. V Lojovicích, v zámku, ve kterém jsem nikdy nebyla, pobývaly malé děti asi do šesti let. Přijelo několik psychologek z Anglie; ptaly se na všelico, nechaly nás malovat. Chtěly vědět, o čem se nám zdává. Tehdy mě to zlobilo; po mnoha letech jsem se dověděla, že ty malinké sirotky převezli do Anglie, asi díky těmto slečnám; snad, doufám, to bylo pro jejich dobro.

Jednou jsme my, děvčata z L 410, připravily kulturní večírek. Nacvičily jsme recitaci básní, pamatuji si na Nezvala, Seiferta, překlady z čínské poezie, „Když“ od Kiplinga. Úroveň tohoto večírku byla chválena a obdivována, hlavně posluchači, kteří nebyli v Terezíně a vlastně nás neznali a nevěděli o kulturním životě v ghettu.

Po nějaké době přijelo několik dívek z Polska. Zkusily asi mnohem víc než my. My Tereziňanky jsme přese všechno byly ještě mladé dívky, zatímco dívky z Polska nám připadaly předčasně zestárlé, tiché, zakřiknuté, oblečené v dlouhých sukních.

Návrat do Prostějova

Koncem srpna 1945 jsme my, kteří jsme nebyli sirotky, jeli do Prahy. V tramvaji nás nechali jet zadarmo, poznali na nás, že jsme z koncentráku, neměli jsme peníze. V Milíčově domě na nás čekaly naše maminky; kromě míšenců nikdo z nás už neměl tatínka; naše maminka pro nás přijela až z Prostějova, aby si nás odvezla „domů“.

¹⁰⁸ Atomové bomby byly svrženy 6. 8. na Hirošimu a 9. 8. 1945 na Nagasaki. Celkový počet obětí včetně následných onemocnění z ozáření se do dnešního dne odhaduje asi na 310 000 osob.

V Praze mi maminka koupila novou halenku! Strávily jsme celý den chozením po úřadech v naději, že se něco dovíme o našich zmizelých příbuzných. Šly jsme na repatriační úřad a na jiné úřady; všude visely listiny se jmény hledaných osob. Před odjezdem do rodného Prostějova jsme musely v Praze přenocovat. Stala se nepříjemná příhoda, na kterou nemohu zapomenout. V kině Roxy na Dlouhé třídě zřídili tehdy hromadnou noclehárnu pro lidi z koncentráků – bylo to hrozné. Pán ze židovské náboženské obce se nad námi slitoval, pozval nás přenocovat u něho doma. Když jsme k večeru přišly do jeho bytu, jeho *árijská* manželka nás vyhnala, protože jsme Židovky. To sice do věci nepatří, ale měla jsem potřebu to napsat. Tak jsme v tom Roxy přespaly a na druhý den jely vlakem do Prostějova. Vlaková spojení ještě nebyla uspořádaná, musely jsme přespát v čekárně na nádraží, již nevím, bylo-li to v Přerově či v Olomouci, a konečně dopoledne druhého dne jsme z dálky viděly známou věž prostějovské radnice, tyčící se nad rovinou Hané, a byly jsme po třech dlouhých letech zase v Prostějově – doma?

Maminka přijela z Terezína dříve, přivezla naše věci do Prostějova, nastěhovala se s jinými repatrianty do najatého bytu. Podařilo se jí sehnat pro nás jednu místnost ve čtyřpokojovém bytě v Křížkovského ulici; bydlela tam s námi paní Koblerová, pan Herzog a manželé z Maďarska či ze Slovenska. Bydlelo nás v jednom bytě sedm lidí – zbytky čtyř rodin. Maminka náš pokoj trochu zařídila, zpočátku jsme neměly ani skříň, ani postele, ještě několik týdnů jsme spaly na podlaze a naše skrovné oblečení viselo na skobách na stěnách. My tři – maminka, Karma a já – jsme se později přestěhovaly s paní Koblerovou do jejího bývalého bytu na Třebízského ulici, blízko nádraží (tam jsem napsala báseň „Vlak“¹⁰⁹).

Vlak

*Dokud jsem byla malým děvčátkem
ráda jsem se dívala za vlakem.
Z oken nahnutí lidé, radost v líci,
všichni vesele mávající.*

*Dnes však, když slyším vlaku zvuk
a před odjezdem na nádraží hluk,
si na transporty statisíců vzpomínám,
ti jeli smrti vstříc, neznámo kam.*

*Ta brozná hamburská brána
byla příliš často otvírána.
Na dvoře pláč, loučení navždy, zmatek,
vždyť jde o život, nejcennější lidský statek.*

*Tu stojí matka, dítě jí odjíždí,
tam zase syn jak za mříží
je poután, nesmí s otcem jeti
odchází sirotci - jak ubohé to děti!*

*Vagony již natřísknuty jsou,
píšťala zapískne svou obvyklou -
ale jak brozně v našich uších zní,
jak nad tisíci píseň pobřežní.*

Maminka obešla některé z našich *árijských* známých, ti slušní, a byla jich většina, jí vrátili věci, které nám uschovali předtím, než jsme byli odtransportováni do Terezína. Naši prostějovští sousedé a známí byli velice hodní a slušní, když jsme se s maminkou vrátily; paní, která u nás pracovala, Marie Koudelková ze Slatinek, příběhla s konvičkou na mléko, že nám ji vrací. Také pan Metoděj Ševčík a jeho paní a syn se k nám chovali moc slušně - díky nim mám dodnes tatínkovu skříň. Jiní nám vrátili prádlo, nádobí, a hlavně u rodiny Michalovské v Holešově schovali moje album, které mi strýc Josef Steiner daroval v roce 1941 k dvanáctým narozeninám, a jiné fotografie. Jsem bezmezně

vděčná strýčkovi, rodině Michalovské, mým rodičům, kteří v tak těžké době mysleli na to dát album do úschovy.

Ale jedna paní, jejíž jméno neprozradím, řekla mamince, která u ní na zdi viděla náš obraz a bylo u ní ještě všelico: „... Já vás neznám.“

V roce 1994 jsem zašla k Vařekům, Emil vytáhl ze zásuvky hračku, kterou mu v roce 1942 dal do úschovy mamčin bratranec Gusta – byli sousedé.

Poté, co jsme se Karma a já v srpnu 1945 vrátily do Prostějova z ozdravoven Přemysla Pittera v zámcích ve Štíříně, Kamenici, Olešovicích, kde jsme se všichni nejen zotavovali, ale také moc pilně učili, jsme v září začaly chodit do školy. Já jsem dostala „opravdovskou“ aktovku, jelikož jsem šla na reálné gymnázium; sestra šla poprvé do školy v jedenácti letech přímo do první třídy měšťanky na Komenského ulici, musela se spokojit s „aktovkou“, kterou jí maminka spíchla z kousku látky. Neměli jsme skoro nic, v říjnu 1944 byl můj kufr odeslán z Terezína do Osvětimi – já jsem v Terezíně zůstala zázrakem. V únoru 1945 nás zařadili do jediného transportu, který jel do Švýcar výměnou za německé zajatce.¹¹⁰ Nakonec vlak byl plný, my jsme zůstaly v Terezíně, ale téměř veškerá naše zavazadla jela do Švýcar! Několik měsíců po skončení války nám pan Rudolf Berger, který válku přežil ve Švýcarsku, naše ubohá zavazadla poslal. Paní Bergerová a obě dcerky, Zdenička a Eva, jely posledním transportem v říjnu 1944 do Osvětimi a nevrátily se.

Dívčí reálné gymnázium v Prostějově

V září 1945 jsem se začala učit v kvintě dívčího reálného gymnázia na Komenského ulici. Než mě na gymnázium pan ředitel Letocha přijal, řekl: „Stecklmacherová, skončila jste pátou třídu, běžte do primy!“ Nějak se mi podařilo ho přemluvit, že jsem se v Terezíně a potom učila, aby mě nechal zkusit kvintu; věkově jsem patřila do sexty. Slíbila jsem složit zkoušky během roku. Brzy jsem zjistila, že franštinu a latinu se děvčata učila už několik let a ruštinu od počátku května, že je asi nebudu moct dohonit. Zažádala jsem, aby mě přeložili do kvarty, kde se učila Eva Herrmannová, kamarádka, která pobyla také dva roky v Terezíně sama, bez rodičů – byla míšenka. Evina maminka nám do Terezína posílala balíky s potravinami – do balíku přibalila vždy něco pro Evu. *Arijci*

nám balíky posílat nesměli – Židé nikde nebyli, všichni už byli odtransportováni do koncentráků – zůstali jen lidé ze smíšených manželství, kteří nám směli posílat balíky – jeden balík za dva či tři měsíce. Díky paní Herrmannové jsme my dostali balík se životodárnou potravou a Eva, která byla od čtrnácti let v Terezíně, dostala přilepšenou.

Hned jsme si s Evou sedly vedle sebe a už to bylo lepší. Učila jsem se v noci nebo časně ráno, složila zkoušky z fyziky, matematiky a snad z jiných předmětů, s Evou jsme šprtaly franštinu. Přesto jsem poprosila maminku, aby mě nechala chodit na soukromé hodiny angličtiny k paní Ambrosové¹¹¹ (učila jsem se anglicky od osmi let), s dr. Lohrem jsem pokračovala ve výuce hebrejštiny. Doma nebyl žádný muž, ani pomocnice; poté, co jsme v Terezíně konaly otrocké práce, neviděla maminka nic výjimečného v tom, když mě zapřáhla do vozíku, abych přivezla domů dříví, které jsem pak ve sklepě štípala a sekala. S Evou jsme někdy šly do Národního domu¹¹² na divadelní představení či na koncert. Přes veškerá léta a „železnou oponu“ je naše přátelství – Evino a mé – pevné. Od té doby, kdy je to zase možné, se navštěvujeme, setkáváme se, dopisujeme si.

Eva Herrmannová

¹¹¹ Mabel Ambrosová, manželka prostějovského hudebního skladatele Vladimíra Ambrose, původem Angličanka.

¹¹² Národní dům v Prostějově – spolková a divadelní budova s kavárnou a restaurací, sloužící kulturním účelům, vybudovaná roku 1907 v secesním stylu podle návrhů arch. J. Kotěry.

Sen

Při vši té činnosti jsem byla moc nešťastná a deprimovaná. Hrozně se mi stýskalo po Hermannovi. Z hlubin paměti se mi vybavuje sen, asi z roku 1945, poté, co jsme se vrátili z Terezína do Prostějova. Že jsme se potkali s Hermannem na konci Brněnské ulice, tam, kde je křesťanský a za ním židovský hřbitov. Co se mi nejvíc vybavuje, je alej topolů, vysokých a štíhlých. Ani nevím, jestli tam teď ještě jsou...

Jiskřičky z popela

Z naší rodiny se kromě miroslavské tety nikdo nevrátil. Z mých kamarádek a kamarádů jen Eva Herrmannová. Hloubala a uvažovala jsem o významu života, myslela jsem na sebevraždu; bylo mi ale jasné, že po tom, co maminka prodělala, bych jí něco takového nemohla udělat; a zdravý pud sebezáchovy mě asi zachránil.

Dopisovala jsem si se známými z Terezína, kteří v té době žili většinou v Praze, a dosti intenzívně s Dagmar Fantlovou (nyní Lieblovou), která byla v sanatoriu v Žamberku poté, co v koncentráku velice těžce onemocněla tuberkulózou. Šlomo Fürth, který mě v Terezíně učil hebrejštině, mi oznámil, že v zimě bude tábor organizovaný sionistickým hnutím mládeže *Hechaluc* v Kežmarských Žlebech na Slovensku. Na zimní prázdniny 1945–1946 jsem dostala pozvání do tohoto tábora. Tam jsem se poprvé setkala s vojáky ze židovské palestinské brigády s bílomodrou hvězdičkou na rukávě. Z Prostějova jsme tam jely jen dvě, Anna Lenkawitzová a já. Byla zima, spousta sněhu. Sešlo se tam několik známých z Terezína, Max, Ida, Ipik, Stella, Miriam, Anita, všichni starší než já. Byla tam mládež z Podkarpatské Rusi. Přijeli *šlichim* – vyslanci z Palestiny.¹¹³ Od vlaku až do tábora jsem šla s Hanušem Lichtwitzem, už tehdy známým spisovatelem a kulturním atašé; byl jako ostatní *šlichim* ve vojenské uniformě s bílomodrou hvězdou na rukávě (na rozdíl od naší žluté hvězdy).

¹¹³ Dobrovolníci z Palestiny (vojáci z britské Židovské brigády nebo zvláštní emisaři) spolu s odborníky a sociálními pracovníky vyslanými židovskými dobročinnými organizacemi se aktivně zapojili do rehabilitace bývalých vězňů, zajišťování potravin, lékařské péče, vyučování, organizování sportu, zřizování dílen pro výcvik v budoucích povoláních. Viz: Atlas univerzálních dějin židovského národa. Praha, s. 240–241.

Poznala jsem židovské vojáky původně z ČSR Reubena Zentnera, Efraima Schöna. Poznala jsem mladé lidi mého věku ze Slovenska, s některými jsem ve styku dodnes. Zpočátku byl tábor, pak nás tam některé nechali na seminář – i já jsem zůstala. Viděla jsem dva mladíky, psali hebrejsky – četla jsem, co psali a rozuměla jsem tomu, jelikož se to podobalo němčině – tak jsem se setkala s řečí jidiš.

Hachšara

Poté co jsem se vrátila z tábora, bylo po mnohém uvažování rozhodnuto, že opustím školu a pojedu na *hachšara*, tj. přípravku pro Palestinu. *Hachšara* byla v Bratislavě – v Čechách a na Moravě nebylo dost mladých židovských lidí, aby se mohla dát *hachšara* dohromady. Totéž rozhodnutí udělalo ještě několik bývalých terezínských vězňů. Max Lieben z Prahy už tam byl, poznala jsem mladé lidi, s některými dodnes udržuji kontakty – ale opravdové přátelství už nebylo, byla jsem nadále smutná a zlomená.

Z Bratislavy mě pak přeložili do Žiliny. V letních a zimních táborech jsem bývala vedoucí skupiny dětí či mládeže. Pak mě poslali asi na rok do Prahy a pak do Brna organizovat židovské děti na odjezd a život v Palestině. Když jsem byla v Praze, konalo se v Organizaci spojených národů hlasování, zda bude či nebude v Palestině židovský stát.¹¹⁴ Sledovali jsme to, bylo to napínavé a úžasné. Po komunistickém převratu v roce 1948 vyšlo oznámení: kdo se chce vystěhovat do Izraele, může do určitého data v roce 1949 opustit ČSR, kdo do té doby neodjede, zůstane.¹¹⁵

Maminka s Karmou zůstaly v Prostějově; maminka pracovala, snažila se, aby Karma po třech hladových letech, ve kterých skoro nevyrostla, měla dobrou stravu. V našem templu byl sklad nábytku, který Němci zabavili z opuštěných židovských bytů; všechno bylo rozebráno, až na ty předměty, o které nikdo nestál; z těch si maminka pár kusů vzala, něco z toho mám dodnes. Maminka

¹¹⁴ Valné shromáždění OSN přijalo 29. 11. 1947 návrh na rozdělení Palestiny na dva nezávislé státy. Hned následujícího dne začala válka za izraelskou nezávislost, která trvala do 7. 1. 1949.

¹¹⁵ Po osvobození žilo v českých zemích asi 18 000 Židů. Setkávali se s přežívajícím antisemitismem, měli problémy s navrácením arizovaného majetku, které ztěžovalo složité byrokratické řízení. V letech 1948–1949 se z Čech a Moravy vystěhovalo do Izraele na 7000 Židů. Viz: Nosek, B. – Krejčová, H: Židé v českých zemích. Praha 1995, s. 18.

Karmela, maminka Kateřina a Maud v Prostějově po válce, 1946-1947

přivezla z Terezína pár matrací, abychom měly na čem spát, pak v Prostějově koupila tři postele, matrace nechala předělat (co se stalo terezínským štěnicím, nevím, matrace jsme léta používaly a štěnice jsme neměly). Během doby koupila maminka trochu nádobí, oblečení, knih a dokonce Karmě a mně kolo!

V Bratislavě jsem dost těžce pracovala, zasela jsem na zahrádce zeleninu a pěstovala ji, vařila jsem, prala, nakupovala potraviny. Přes všechny mé těžké životní zkušenosti jsem byla idealistka, spojovala sionismus s *chalucit* (pionýrstvím), tedy s prací – dnes si myslím, že jsem se nechala využívat, jen málo děvčat pracovalo tak těžce jako já. Pokračovala jsem v učení se hebrejštině. V létě a v zimě se pořádaly tábory organizované hnutím mládeže, byla jsem vždy *madricha*, tj. vedoucí skupiny mladších; dělala jsem to dosti dobře a jistě poctivě, jen vadilo, že neumím zpívat; také můj orientační smysl není valný, jednou, když se má skupina účastnila skautské hry, spletla jsem si směr a octli jsme se Bůh ví kde – museli nás hledat. Později mě přeložili do Žiliny, zase jsem byla mezi těmi pracantý – pak maminka už nepovolila, chtěla, abych se něčemu učila; chodila jsem tedy několik měsíců ke švadleně paní Šmídlové, naučila jsem se několika základním věcm v šití, to mi pak v mé domácnosti s dětmi přišlo vhod.

Potom se hnutí rozhodlo poslat mě do Prahy organizovat židovské děti pro *alija*, tj. cestu do Palestiny. Poslali mě, protože jsem uměla česky, měla jsem za sebou seminář a vedení skupin v táborech. Pokud si pamatuji, zůstala jsem v Praze asi jeden rok. V té době se staly důležité události. Komunisté převzali vládu, Jan Masaryk¹¹⁶ spáchal sebevraždu, při jeho pohřbu jsem stála mezi tisíci na Václavském náměstí, byla jsem na Requiem v Reprezentačním domě. V květnu 1948 byl prohlášen židovský stát v Palestině.

Kromě toho, že jsem organizovala pražské židovské děti, šla jsem někdy do di"vadla, na koncert či operu, setkávala jsem se s židovskou mládeží. Mnozí i ze Slovenska se učili na vysokých školách v Praze; byli zde *slichim* – vyslanci, z Palestiny Honza Beck původně z Brna, pak z *kibucu* Givat Chaim se svým loutkovým divadlem – Avraham Jelinek (Bratislava – *Kfar Hamakabi*), jehož dcera Ruth pak bydlela se mnou v jednom pokoji v bytě na Královédvorské ulici. Setkala jsem se se svým příženěným příbuzným Xylem Federmannem (švagr mé sestřence Ruth Federmannové), který kupoval pro mladý stát zbraně. V Praze byli lidé, kteří nám přednášeli česky, slovensky, jidiš (říkali tomu švýcarská němčina).

Přeložili mě do Brna, tam jsem pracovala s dětmi, s mládeží až do „*alija*“ do Izraele koncem února 1949. Mnohé z mých brněnských dětí přijely sem, některé ne, jejich maminky, bývalé koncentračnice, měly strach ze života v neznámu. Po roce 1990 jsem se v Brně zase setkala se Zuzkou Ungarovou, dcerou zavražděného malíře, s Beďou, Pavlem, Petrem Sagherem.

Pavel, Tomy, Jitka, Bobík, Hynek, Rutka a další přišli do Izraele ve stejné době, jako já. V roce 1948 pomáhala československá vláda mladému státu, naši piloti se učili létat v Hranicích (také Ezer Weizmann, který se po letech stal prezidentem Izraele¹¹⁷). ČSR prodala Izraelské letadlo, zbraně. Protože do určeného data roku 1949 se židovští občané museli rozhodnout, zda chtějí zůstat zde nebo se vystěhovat do Izraele, měli např. studenti dilema, nechat studii – jet, nebo nejjet? Hnutí se na mě obrátilo, abych ještě zůstala a pomáhala při likvidaci. Požadovala jsem však, že odjedu s maminkou a sestrou; poté, co jsme spolu přežily koncentrák, jsem chtěla, abychom společně opustily Evropu a jely konečně spolu do vysněného a vytouženého Izraele.

¹¹⁶ Jan Masaryk (1886–1948), syn prvního československého prezidenta Tomáše G. Masaryka, v letech 1925–1938 čs. velvyslanec ve Velké Británii, od roku 1940 člen exilové vlády v Londýně, po roce 1945 ministr zahraničních věcí. Okolnosti jeho úmrtí nejsou dodnes uspokojivě objasněny.

¹¹⁷ Ezer Weizmann (nar. 1924), synovec Chaima Weizmanna, generál letectva, sedmý izraelský prezident v letech 1993–2000.

Ještě jednou do Brna k mým chovancům, pak do Prostějova, balit před jízdou. Konec února 1949. Komunisté vládnou. S sebou si smíme vzít jen to a to, nesmíme ono a ono. Když jsme balili, poslali k nám kontrolora z Brna, pana Chlupa. Zalíbila jsem se mu, kdybych byla povolná, přivřel by oči; ale já jsem povolná nebyla, vyhýbala jsem se mu, jak jsem jen mohla. A tak: ventilátor - ne, kamínka - ne, ani o kousek víc než půl tuctu spodního prádla, obrazy - ne, lepší nádobí a koberec - samozřejmě ne. Nakonec maminka poslala bratrance Brunovi, který se zachránil v Anglii a žil v Praze, bednu toho, co jsme nesměly vzít s sebou - tři roky po koncentráku jsme toho moc neměly. Na dva malé pěkné obrazy, které mám v bytě, nalepila maminka rodinné fotografie, třetí obraz mi Bruno dal, když jsem jej poprvé navštívila v roce 1990 - je to to jediné, co mi zbylo z domu dědečka a babičky na Pernštýnském nám. č. 6 v Prostějově. Před naším odjezdem se mamince podařilo tento dům prodat, samozřejmě za směšnou cenu 1 000 000 Kč; při ilegálním převodu peněz se jejich cena ještě zmenšila, nakonec to stačilo na to, že z půlky či třetiny, kterou jsem dostala, jsme si v roce 1951 mohli s manželem najmout jeden pokoj v dvoupokojovém bytě na jednom haifském předměstí. Když už jsme seděli ve vlaku na bratislavském nádraží, přiběhl kupec našeho domu s právníkem, že se domy znárodňují a on chce peníze zpět. Ale vlak už se rozjížděl... Vzpomněla jsem si, byl to pan Suchomel!

IZRAEL

MAUD MICHAL BEEROVÁ / CO OHEŇ NESPÁLIL

Návrat do staronové vlasti

Naši cestu do Izraele organizovalo hnutí mládeže *Gordonia-Makabi Hacaír*¹¹⁸, jehož středisko v Československu bylo tehdy v Bratislavě. Mládež byla rozdělena do skupin podle věku a podle toho, kam která skupina půjde. Karmela šla se skupinou téměř výhradně slovenských dětí do *kibucu Kfar Hamakabi*. Já jsem se přidala ke skupině v Ginegaru, ale odjížděla jsem později než ostatní, protože jsem do poslední chvíle pracovala s dětmi v Brně a hlavně jsem chtěla odjet spolu s maminkou a sestrou. Měli jsme příbuzné v *kibucu* Givat Chaim, kteří přišli do Izraele z Vídně (pocházeli původně z Ivančic) a ti se postarali, aby do tohoto *kibucu* přijali i maminku. V roce 1949 a později přijížděly do nového státu tisíce lidí, pro něž nebylo dost obydlí, jídla, ničeho, ale v *kibucech* byl tehdy život snad o něco lehčí.

Na cestě jsem měla na starost skupinu dětí, které jely do Izraele samy. Buď rodiče už neměly, nebo jen jednoho, nebo rodiče měli jet později; skoro všechny děti byly ze Slovenska, protektorátních přežilo moc málo a o ty se rodiče báli. Ve Vídni na nádraží jsme se na chvíli setkaly se strýčkem Lucem, který přežil válku leckde a vrátil se do rodné Vídně. Jeli jsme do Itálie, o *šabatu* jsme stáli a měli na dohled Benátky; tak jsem si přála opustit loď a podívat se tam, ale to samozřejmě nebylo možné.

Byli jsme naměstnáni v podpalubí na čtyřpatrových kavalcích obstarlé lodi Campidoglio – vedle nás pomalu zahnívající náklad cibule (ta vůně!) a bedny plné jablek. Až v Haifě se nad dětmi jeden dělník smiloval, bedna mu spadla, rozbila se a každé dítě dostalo jablíčko – během celotýdenní plavby jsme ovoce nedostali. Moře v únoru a začátkem března (Karma na lodi slavila 1. března své patnácté narozeniny) bylo moc bouřlivé – šedivé a hnědé – o azuru ani řeči. Bylo nám špatně, dokonce jsem omdlela – nějak jsme to vydrželi. Konečně Kypr – tam jsme přivezené sardinky vyměnili s řeckými rybáři za pomeranče – jaká slast! A zase v sobotu, o *šabatu*, stojíme několik set metrů od Tel Avivu, čekáme, až *šabat* skončí a v neděli ráno, moře nadále bouřlivé, lezeme po provazových žebříkách na lodičky – telavivský přístav je mělký, velká loď do něj nemůže.

152 ¹¹⁸ *Gordonia-Makabi Hacaír* – sionistické hnutí mládeže.

Směrem na Ginegar

Čeká na nás Efra, mamčin bratranec z Vídně, který přijel do Palestiny už v roce 1930; díky němu se zachránili jeho rodiče a sestra – díky nim máme nyní v Izraeli mnoho příbuzných, už pět pokolení. Přijel pro nás malý khaki vojenský autobus – jedeme směrem na sever, cítíme omamnou vůni kvetoucích citronovníků – to nikdy nezapomenu! Maminka a Efra opouštějí autobus u silnice, která vede do *kibucu* Givat Chaim, my jedeme dále do Haify, Karma a její skupina do *Kfar Hamakabi*, menší děti do Dagania, já jediná do Ginegaru. V Haifě na mne čekají Ági a Jožko; autostopem jedeme do Tivonu, začíná se stmívat, jdeme pěšky dál v naději, že nějaké auto pojedje naším směrem. Máme hlad, ukusujeme z českého vuřtu, který jsem přivezla, v rostoucí tmě vyjí táhle šakali. Jdeme do kopce, v Ramat Jišaj si sedneme u silnice do starého vozu, jsme unaveni, Ginegar je ještě daleko. Po dlouhé době přijede otevřené auto, zastaví nám, skočíme do něj a jedeme. Jede směrem na Ginegar horem, ne obvyklou cestou dole v údolí. Slezeme za skoro úplné tmy u lesíka, svítí nám jen měsíček zdaleka ne v úplňku. Vejdeme do lesíka, Jožko první, Ági za ním, já poslední. Cítím napětí svých kamarádů – ani slovo – až potom, co jsme přešli lesík a přišli dolů, si oddychli a řekli: „Přešli jsme teď minové pole.“ V březnu 1949 nebyly následky války s pěti arabskými státy ještě odstraněny.¹¹⁹

V dětském domě měla hlídku Soňa, víc než rok jsme se neviděly, byla jedna z prvních, která odjela z *hachšara* do Palestiny, ještě jsme neměli stát. Soňa mi dala tlustý hliněný hrnek s vlažnou vodou – nechutnala mi. Jdeme spát do velkého stanu, ve kterém už spí několik známých děvčat ze Žiliny. Jako všem novým i mně dali pár dní volna, prohlédla jsem si Ginegar – nedávno měli slavnost dvacet pět let od založení *kibucu*. Přihlásím se, že chci pracovat v zeleninové zahradě. Pobyla jsem v Ginegaru necelé dva roky. Zakladatelé *kibucu* pocházeli z Ruska, po všech letech se nezbavili ruského akcentu, tak jako jsem se já doposud nezbavila českého.

Co mi učarovalo, byly děti, tolik rozkošných židovských dětí, které nevědí... Nikdo nevěděl, že jsem vídávala v Terezíně kojence zabalené do krabic či beden na cestě do vlaku na východ do záhuby. Nejmladší děti, jednotlivci, které se z východu vrátily, měly čtrnáct let, snad jedno dvě o něco méně. Mívala jsem

¹¹⁹ Válka za nezávislost vypukla 30. 11. 1947. Po vyhlášení nezávislosti 15. 5. 1948 napadly Izrael armády Egypta, Zajordánska, Iráku, Sýrie a Libanonu. 7. 1. 1949 válka skončila.

někdy službu ve společné jídelně, někdy v kuchyni. Zima 1949–1950 byla doposud jediná, kdy v Ginegaru a skoro v celé zemi napadl sníh, skutečný několika-centimetrový sníh, od té doby – padesát pět let – ani jednou! Jen v horách nebo v Jeruzalémě bývá někdy sníh. Tehdy nebyla práce na zahradě a já jsem pracovala v kojeneckém domově. Pro mě to bylo úžasné, poprvé jsem dítě brala do rukou, krmila, přebalovala, mnohému jsem se naučila, děťátka jsem milovala, ale řekla jsem si, že své děti bych v domově mít nechtěla, byť tam bylo moc čisto a děti dostaly výtečnou péči. Na jaře 1950 se v Ginegaru začali objevovat mládenci, kteří přijeli z ČSR a byli v *kibucu* Dorot v Negevu (na jihu); chtěli se seznámit s českými děvčaty.

Svatba

Pavel si vybral Editu, Karel Soňu, další mládenci neuspěli, Pavlův bratr Šimon se stal mým mužem. Byl v Palestině už deset let, *kibuc* dávno opustil, bydlel v Haifě; v době druhé světové války byl v palestinské brigádě, která bojovala proti Němcům na straně Angličanů.¹²⁰ Když jsme se v roce 1950 poznali, bydlel Šimon v Haifě v maličkém pokojíčku s jedním mláďencem; pracoval na celnici v přístavu, ve volném čase překládal do hebrejštiny „O smutných očích Hany Karadžičové“ od Ivana Olbrachta; chystal se složit externě maturitu. V lednu 1951 jsme se vzali v Haifě u rabína, pana Glasera, který býval rabínem v Brně a pořádal Šimonovu *bar micva*. Svátba byla velice skromná v rabínově bytě, bylo tam pár příbuzných a známých, ani nové šaty jsem si nekoupila. Dnes by mi to nikdo nevěřil, ale měla jsem na sobě šaty, které kdysi patřily mé nebožce babičce a někdo z prostějovských známých je mamince vrátil.

Poté co jsem opustila Ginegar, našla jsem si práci jako opatrovatelka ve vesnici, ve které žily děti, které nedávno přišly do Izraele – v Ramat Hadase. Šimon bydlel nadále v pokojíčku v Haifě. Dostala jsem maličký dřevěný domek, jako bedna, po podlaze se procházeli mravenci a jiná zvířátka, voda v něm nebyla, vše ostatní bylo někde jinde. S dětmi jsem pracovala ráda, i když to nebylo lehké; byly z tolika zemí, z tolika různých kultur: Turecko, Irák, Polsko, Jugoslávie, Maroko, Rumunsko... Jak již řečeno, Šimon bydlel a pracoval nadále v Haifě, navštěvoval mě, pokud si pamatuji, přes sobotu, z Tivonu do Ramat Hadasy

¹²⁰ Od roku 1940 byly součástí britské armády zvláštní židovské pěší setniny, z nichž roku 1942 vznikly tři palestinské prapory, bojující v Egyptě a Itálii.

chodil pěšky, autobusy tím směrem byly velice vzácné. Pak jsme začali hledat nějaké společné bydlení, maminka nám dala peníze, vždyť v Prostějově prodala dům; najali jsme si jeden pokoj v dvoupokojovém bytě v Gav-Jam, naši sousedé byli mladí manželé z Jugoslávie, Mírek a Bori. Šimon dojížděl do Haify do práce, připravoval se sám na maturitu. Náš pokojík byl blízko moře, všude plno písku až na silnici a cestičky. Moc se mi to líbilo, mám fotky, Bori byla fotografka.

Prozatímne jsme dostali obě kola, Karma své v *Kfar Hamakabi* nepotřebovala, mohli jsme jezdit! Jakmile jsem opustila Ramat Hadasa a přestěhovala se do Gav-Jam, ohlédla jsem se po práci; jezdila jsem na kole do starších a tím majetnějších míst jako Kyriat Mockin, Kyriat Chaim a tam jsem chodila lidem prád, uklízet; pár nocí mě zaměstnali ve velké prádelně, která prala pro lodě, po večerech jsem hlídala děti, jejichž rodiče chtěli jít do kina či na návštěvu. Pak jsem se rozhodla absolvovat urychlený kurz pro učitelky ve školce. Kurz se pořádal v Petach Tikva, dojížděla jsem tam, často autostopem; po celý týden jsem byla v Petach Tikva, na pátek a sobotu jsem jezdila domů. Po skončení kurzu jsem dostala práci v Akku, zase jsem dojížděla autostopem. Bylo tam v té školce

Svatební fotografie Maud a Šimona Beerových, leden 1951

moc dětí, víc než čtyřicet a z tolika zemí! Měla jsem dvě pomocnice, cítila jsem, že toho dost neumím a nevím. Byla zima, moc deště, pak krásné jaro, často jsem děti brala na procházky. Některé děti zůstávaly s pomocnicemi až do odpoledne, některé děti šly v poledne domů, i já jsem v poledne jela, často autostopem, domů. Jednou mělo auto nehodu, byla jsem trošku poraněná, obvázali mě a vše šlo dál po starém. V Akku jsem se poprvé setkala s dětmi a jejich rodiči z Jemenu. Byli tam také Evička a Emilek z Prahy. Míleček se po letech stal pilotem a v *Jom kipur* válce (1973) padl.

Můj manžel Šimon

Oskar Šimon Beer se narodil 27. 2. 1925 v Brně jako druhý syn finančního rady JUDr. Juliuse Beera a Hildegardy, rozené Friedové. Starší bratr Pavel Cvi se narodil roku 1923. Beerovi pocházeli z Jevíčka, Friedovi z Holešova, příbuzní Beerovi a Friedovi byli také v Olomouci. Pavel a Šimon chodili v Brně do židovské školky, školy a gymnázia, kde se vyučovalo moderní hebrejštině. Šimona ovlivnil profesor Kurzweil, takže Šimon byl nejen sionistou, ale stal se též zbožným. Proto, přestože byl Šimon ze sourozenců mladší, odjel v prosinci 1939 posledním transportem z protektorátu do Palestiny.¹²¹ Zpočátku byl u příbuzných, chodil do školy v Haifě, přešel na zemědělskou školu v Pardes Chana, podařilo se mu přeskóčit třídu. Pak odešel do *kibucu* a jakmile dosáhl vhodného věku (osmnácti let), narukoval do palestinské brigády v anglické armádě, aby bojoval proti nacistům, kteří v mezidobí uvěznili a pak v Osvětimi zabil jeho rodiče a veškeré příbuzné; bratr Pavel zázrakem přežil a v roce 1949 přijel do Izraele, oženil se, měl dvě děti a pět vnoučat. Šimon se s Pavlem setkal v létě 1945 v Brně, z brigády dostal povolení hledat příbuzné. Pavel byl ještě *musulman*, zvěstoval o smrti rodičů – Šimon se zhroutil – to ho doprovázelo po celý život. Cítil, že musí žít v určité kázni, aby mohl fungovat. Přestože Šimon maturoval, chtěl být *chalucem* (pionýrem) a pracovat v zemědělství. *Kibuc* jsme oba nechtěli – já hlavně kvůli dětem¹²².

Z dopisu psaného před *Jom kipur* 1951 mému manželovi Šimonovi:

¹²¹ V letech 1933–1939 nastalo další období přistěhovalectví do Palestiny – *pátá alija* (první byla v letech 1881–1903).

¹²² V *kibucu* děti žily v dětských domovech a ne u rodičů.

Maud a Šimon Beerovi, 1952

... blíží se Jom kipur, napadají mě v tu dobu myšlenky a vzpomínky. Ty se snad divíš, že jsem tak nevěřící člověk, má to asi mnoho důvodů, chci ti o jednom, který k utvození mé nevěry přispěl, napsat.

Na podzim 1944 Němci rozhodli odeslat z Terezína mnoho lidí. My jsme se ovšem dozvěděli jen to, že transport dvou tisíců mužů má odjet na Jom kipur. Vše tedy ráno bylo připraveno k odjezdu, ale vlak nejel a nepřijížděl. Celé ghetto, i ti největší „amborcové“ (nepobožní; o ty tam nebyla nouze) si říkali nebo aspoň na dně své duše doufali, že se snad stal nějaký zázrak kvůli Jom kipur, ve všech se vzbudila jiskřička naděje, jiskřička víry. A chlapci, muži, místo aby ještě využítvali posledních slastí, které jim Terezín ve formě trošky jídla mohl poskytnout, se postili celý den. A po dni opravdu jedinečném, plném naděje a víry (dovedeš si takové povznesení uprostřed celé té špíny a smutku představit?), přece jen večer přirachotil vlak, a tak se začala krvavá historie jedenácti transportů asi dvaceti tisíců lidí během necelého měsíce. – Víš také, že si opravdu moc přeji mít děti. Je to jistě přirozený pud vězící v každé ženě, který mi toto přání tak silně vnuká, kromě toho to však připisuji tomu, že jsem byla svědkem vyhubení našich dětí. Posílali děti, a co bylo nejbroznější, z Terezína byly vyobcovány všechny děti tam narozené. A tak zabalené v krabicích, koších aj. zavazadlech, nesli maličká děťátka většinou spící s palcem

v puse do vlaku. To byla hrůza! Ze začátku v Erecu mi vůbec byl divný pohled na naše židovské děti, na to, že je jich tolik a chválabohu nevědí... Z jedné strany si přeji jich mít hodně, z druhé, ačkoliv vím, že to se jim nestane, si přece myslím, mohu-li si vůbec brát na svědomí, přivést na svět lidi...

Děti

V roce 1952 jsme šli do *mošavu*¹²³ Beit-Lechem Hagalilit¹²⁴, kde Edna žije dodnes a Šimon a Jael jsou pochováni.

Měla jsem děti ráda, přirozeně jsem se chtěla stát matkou, v roce 1952 jsem už byla těhotná. Šimon chtěl být věrný ideálu *chaluciu* – pionýrství a být zemědělcem, i když ne v *kibucu*, ale každopádně nezůstat úředníkem. Mně se v Gav-Jamu moc líbilo a být ne ráda, myslela jsem, že i já bych měla být věrná ideálu a jít tam, kam Šimon chce (jak je psáno v bibli, že Sára šla za Abrahamem do země pusté), i když *mošav* Beit-Lechem Hagalilit (Betlém Galilejský) se mi líbil méně než Gav-Jam, nemluvě o tom, že dokud jsme byli ve městě, byl měsíční plat, v *mošavu* ne. Gav-Jam jsem milovala hlavně kvůli moři, původem jsem přece měšťačka a vůně hnoje ve vesnici mi byla méně po chuti, než vůně moře. Snad jsem měla stát na svém – ale vždyť i já jsem plánovala odmalička, že budu zahradnicí v Palestině.

Jeden z důvodů, proč jsme se rozhodli jít do *mošavu* Beit-Lechem byl, že většina usedlíků pocházela z Rakouska, mysleli jsme, že nám mentalitou budou blízcí. Já jsem se ale spřátelila (pokud jsem toho byla schopná) s Avivou a Adou, obě byly *sabres*¹²⁵, tj. v Palestině narozené, a později s Ester, která přišla z Egypta. Mladé ženy vyrostlé v Rakousku mi nepřípadaly dost přirozené, dost upřímné – pravdivé.

V Beit-Lechemu jsme zpočátku bydleli ve starém domě s ještě dvěma rodinami, které už měly děti, a s Leou, která byla ještě svobodná. V únoru 1953 se narodila Edna. Přijela mi pomoci maminka a pak Karma, která v té době sloužila na vojně a měla pár dní volno. Když byly Edně tři měsíce, stěhovali jsme se zase. Byl nám přidělen kus pole, na němž stál dřevěný domek větší a lepší než ten v Ramat Hadase. Zpočátku jsme pár měsíců neměli elektrinu, když poprvé

¹²³ *Mošav* – družstevní osada v Izraeli

¹²⁴ Beit-Lechem – hebrejský výraz pro Betlém.

¹²⁵ *Sabre* (hebr.) – plod kaktusu, zvenku ostnatý se sladkou dužinou vevnitř, v přeneseném významu „domorodec“, člověk narozený v Izraeli.

zazářila žárovka, Edna už stála a řekla „or“, tj. hebrejsky světlo, bylo jí asi osm měsíců. Někdy jsme neměli vodu, nebyla silnice ani chodník a v zimě bylo hluboké bláto všude.

Začali jsme pěstováním zeleniny (k tomu není třeba velkého začátečního kapitálu), pak jsme dostali krávu, později kuřátka, z kterých část šla na maso a část zůstala, aby snášela vejčká. Blízko parcely, na které bylo míněno, že postavíme dům, jsme zasadili ovocné stromy, mnoho druhů pro vlastní potřebu, měli jsme krásné guavy velké i malé, mandarinky, pomeranče, grepy, citrony, a všelico, dokonce i anonu a mandloň, která nedala ani jednu mandli. Později Šimon zasadil řadu granátových jablek a ještě citrusy. Když něco stavěl, zastrčil do země proutek, aby si něco označil, dnes jsou z toho dvě obrovské moruše. Edna ve věku necelého roku prodělala tyfus, aniž jsem věděla, že touto hroznou a nebezpečnou nemocí onemocněla; výsledky laboratorních zkoušek jsme obdrželi, když už byla zase zdravá. Měla jsem asi dost mateřského citu a zdravého rozumu a dobrou knihu od amerického dětského lékaře dr. Spocka; neúnavně jsem Edně měnila a vyvařovala plenky, vařila jí rýžovou vodu, díky Bohu to pomohlo.

Telefon nebyl, jen v úřadě, a tam jsem neměla čas jít, lékař dojížděl jednou či dvakrát týdně, ne vždy mohl v blátě dojít do naší chaloupky; zkouška v laboratoři znamenala, že Šimon musel všeho nechat a jet do Afuly na nemocenskou, jak a kdy a kam došly výsledky, už si nepamatuji.

V prosinci 1954 se narodil Chanan. Obě děti byly hodné, dobře se snášely – všude je dávali za příklad, a i když podmínky byly moc těžké, byla to radost a potěšení mít děti a pečovat o ně. V mezidobí jsme jako všichni začali stavět dům a v roce 1958 jsme se do něho nastěhovali. Neměli jsme elektrickou ledničku, ještě jsem vláčela led, který přinášeli třikrát týdně a který se rozpustil vždy dřív, než došel další. Po celý čas jsem kromě v domácnosti pracovala v hospodářství, jednotila, plela, okopávala, sklízela, balila desítky beden salátu, zašívala pytle s bramborami, cibulí, krmila slepice, naučila jsem se dojit, na to ale mám asi příliš malé ruce a víc než jednu krávu jsem nemohla vydojit.

Šimon pracoval těžce, ale nikdy jsme moc nevydělali, jako většina rodin jsme i my měli dluhy, s tím mi bylo těžko žít. Žili jsme velice skromně, ale ani to nepomohlo. Když děti trochu povyrostly, byla jsem první, která se nestyděla a šla pomáhat za peníze ženám v domácnosti, když porodily, byly nemocné, měly těžká těhotenství, jedna měla dvojčata. Šimon začal pracovat venku v pokusné zemědělské stanici. To už jsme měli naše třetí dítě, holčičku Jael, která se narodila v roce 1962. Byla to radost mít tak krásné dítě, které se tak pěkně vyvíjelo. Když jí byly necelé dva roky, přišli Edna a Chanan v poledne ze školy

Edna, Jacl, Chanan, 1964

a našli mě na zemi v bezvědomí. Edna se styděla, ale Chanan utíkal k místní zdravotní sestře Rachel. Poslali mě rychle do nemocnice, už jsem sotva dýchala. Byla to encefalitis, zánět mozku, nemoc, kterou jsem v mnohem lehčí formě už prodělala v roce 1943 v Terezíně, kde to byla epidemie. Tentokrát v letech 1963–1964 byla nemoc tak těžká, že lékaři mysleli, že se z několikadenní mdloby s moc vysokou horečkou už neproberu. Ale probrala jsem se – mateřský pud?

Zázrak v Betlémě¹²⁶

Betlém Galilejský se rozkládá na mírných svazích pahorků oddělujících Haifský záliv od Ezdrelonského údolí. Pahorky jsou hojně pokryté nádhernými duby a barevným křovím. Nahoru se díváme směrem k vysočině Nazaretské na jedné straně, k majestátné hoře Karmel (řekla bych spíše pohoří Karmel) na straně druhé, dole na jihozápadě jsme odměněni pohledem na barevně kostkovaná pole a osady Ezdrelonské roviny.

¹²⁶ Vyšlo v červenci 1975 v australském katolickém listě *The Vineyard*. Autorem byl můj muž Šimon Beer, který psal krásným stylem a uměl výborně anglicky. Roku 2003 jsem to přeložila z angličtiny a doplnila svými poznámkami v závorkách.

Na rozdíl od *kibucu*, ve kterém členové žijí v komunitě, my v Betlémě žijeme v *mošavu*. Každý člen vlastní své malé hospodářství a jen marketing, těžké stroje a vedení obce jsou prováděny družstevně. Byl pátek, za časného odpoledne jsem se vracel domů z práce v blízké zkušební stanici Neve-Jaar. Můj malý traktůrek tuto malou vzdálenost většinou ujel za patnáct minut, onoho dne jsem však nepospíchal. Zítra je *šabat*, nebudu ráno muset pospíchat s dojením, abych byl zavčas v práci ve zkušební stanici. Byl nádherný slunný zimní den, všude kvetla spousta květin. Štíhlé rozpačité cyklámy, skryté ve stínu stromů nebo skal, veselé sasanky skvrnily kraj dráždivými barvami.

Mé oči vpíjejí kouzelnou krásu Galileje a myslím na potěšení, které mě očekává, až uvidím Jael, naše třetí dítě. Moudří tvrdí, že otec se umí těšit teprve ze svého třetího dítěte, když je kojencem. Kousek pravdy v tom asi jest, byv sedlákem, nemohl jsem neporovnávat Jaelinu bezmocnost s vitalitou nově narozeného telátka. Od prvního dne je tele vzrostlé, samostatné, stojí na vlastních nohách a energickým šleháním ocasu ukazuje svůj požitek při krmení. Jael zatím tráví svůj život ležíc na zádech – divím se, že je nemá otláčené. Ale na rozdíl od telátka se Jael usmívá. Každý úsměv je jiný a kouzelnější. Směje se pusinkou, očkami, bradičkou, celým svým obličejíčkem. Je to úsměv, který svírá tvé srdce a stahuje ti hrdlo štěstím.

A tak můj traktůrek vhrkal do *mošavu*. Během vteřin byly má pohoda a myšlenky na Jael roztrženy krutou ranou. Několik zmatených sousedů vyprávělo, že má žena Michal byla asi před hodinou převezena do nemocnice. Co jsem mohl dát dohromady z řeči mých postrašených dětí, jedenáctileté Edny a devítiletého Chanana, bylo, že se vrátili ze školy a našli ji v posteli „spící“. (Edna mi nedávno vyprávěla, že to, co je polekalo, bylo, že jsem vypadla z postele na podlahu.) Nikdo neví, kdy ztratila vědomí. Děti vyprávěly, že se ráno podivně chovala, že samy posnídaly a šly do školy. (Mé děti vždy dostávaly snídani ode mne, kromě toho osudného dne a dnů, kdy jsem byla v nemocnici.) Silný mateřský pud pomohl Michal při jejích posledních vědomých činech – sousedé našli malou Jael čistou a sytou.

Běžel jsem k jedinému telefonu v Betlémě. Byl to nemoderní primitivní aparát, který většinou fungoval špatně anebo vůbec ne. Modlil jsem se, aby mě aspoň tentokrát nezklamal. Za pár vteřin jsem slyšel naléhavý hlas naší ošetřovatelky Rachel: „Šimone, jsi to ty? Lékaři v nemocnici tě chtějí okamžitě vidět.“ „Rachel, Michal...řekni mi...“ „Ona je velice nebezpečně nemocná. Neptej se a pokus se dostat do nemocnice v Afule co nejdříve.“

Afula je „hlavní město“ Ezdrelonského údolí. Rušná a účelná porodnice v nemocnici byla a je místem, kde se narodily všechny děti pocházející z tohoto nádherného údolí, ovšem pod podmínkou, že místní doprava (traktory, vozy a koně, nákladáky) je tam dopravila včas.

Některé symptomy poukazovaly na to, že Michal byla otrávená, prvních osmnáct hodin lékaři pracovali na základě tohoto předpokladu. Viseli na mých rtech pro každý ždibec informace, která by mohla poukázat, co zapříčinilo její chorobu. Netajili se s její nadějí na přežití. Přes pozdní odpolední hodinu byla provedena tracheotomie. Dýchání se vrátilo, avšak teplota a tep byly tak vysoké, že nebylo místo, kam je označit na archu předtištěného papíru, určeném pro anamnézu.

Právě když jsem říkal tichou modlitbu, vrchní internista řekl: „Pane Beere, dnešní medicína nezná zaručený způsob, jak uzdravit takovou mozkovou nemoc, vše, co můžeme dělat, je pomáhat vaší ženě v jejím boji. Věřte mi, děláme vše, co můžeme, věříte-li v Boha, bude lépe, když se k němu budete modlit, ona také bude potřebovat jeho pomoc.“ Novina se rychle rozšiřovala; když jsem se té noci vrátil do Betléma, lidé spontánně jako jeden muž povstali, aby mi pomohli: čas, peníze a všechny jiné zdroje mi byly nabízeny. Muži pomáhali v hospodářství a denně mě vozili do nemocnice a zpět. Ženy se staraly o děti, uklízely, praly a také nás obdarovávaly nepřetržitým proudem jídla.

V sobotu odpoledne stanovili diagnózu. Michal trpěla těžkým onemocněním – encefalitidou. Ležela připoutána k posteli. Na jedné straně láhev napájející její cévy, na druhé drenáž čistící otvor v hrtanu, kterým sípavě dýchala. V pondělí mi lékař řekl, že nemá význam čekat u jejího lůžka. Nemohla vidět ani mě slyšet a její pohyby byly nevědomé reflexy. Chystaje se odejít, ptal jsem se lékaře, mohu-li ještě chvilku posečkat. Divil se, když jsem vzal její ruku do své a začal k ní mluvit. Cítil jsem, jako by reagovala na můj stisk, pak se její oči začínaly otvírat. Lékař přiskočil k loži. „Běžte stranou, prosím,“ nakázal. A pak: „Mluv, Michal, mluv!“ Otevřela oči a chraptivě, nepřírozeným hlasem třikrát za sebou zavolala: „Boi!“ (hebrejsky – pojď). Matčina naléhavá výzva dceři. – Od toho okamžiku začalo zázračné a dramatické uzdravování.

V úterý láhev s glukózou zmizela, Michal začala přijímat potravu ústy. Byla vždy ostýchavá a uzavřená osoba, nyní však dávala najevo úplně jinou povahu. Byla veselá a šťastná, úplně bez zábran a bez ohledu na společenský protokol. Vůbec si ani nebyla vědomá nebezpečného stavu, ve kterém se nedávno ocitla. V nemocnici byla veškerá pozornost obrácena na ni a byla stálým středem pozornosti. Vedle ní jsem byl nula, nazývaná prostě „její manžel“. Lékař mě varoval:

„Její úplné uzdravení bude pomalý a namáhavý proces. Budeš možná slyšet věci, které jsi nikdy neslyšel.“

Když ke mně Michal mluvila, s údivem a fascinací jsem poslouchal přede mnou se odhalující nejnvtřnější záhady lidské mysli. Nejdéle se obírala a stále se vracela k době, kdy byla v koncentráku. Osvobozena byla v šestnácti letech, přechod z tábora smrti do svobodného života byl zjevně opojným a šťastným zážitkem, zanechávajícím trvalý dojem.

Všichni mi blahopřáli k zázračnému uzdravení mé ženy – nejen osazenstvo nemocnice a pacienti, ale i lidé ze sousedních usedlostí, řidiči autobusu, telefonistky i beduini z našeho okolí. Ve středu se mě zeptala, jestli se dobře starám o děti. Řekl jsem, že si nemusí dělat starosti, ptal jsem se: „Jak se jmenují?“ Se smíchem: „Edna a Chanan.“ „Kolik dětí máš?“ – zase se smíchem: „Dvě.“ Byl jsem bez sebe. „Michal, máme tři děti, Ednu, Chanana a Jael!“

„Ne“, řekla, „jen dvě“ a dodala s unaveným a vzpomínajícím úsměvem: „Vždy jsem si přála mít třetí dítě.“ Zavřela oči a upadla do spánku.

Jizva na krku Michal je dnes jedinou připomínkou naléhavé modlitby k Bohu, který umožnil člověku účastnit se na zázraku v Betlémě.

Ztráta paměti

Má první chraptivá slova poté, co mi rozřízli hrtan, patřila malé Jael. Nějaký čas jsem trpěla ztrátou paměti a pak bylo zase vše při starém, jenom maminka a snad i jiní mysleli, že bych se měla víc šetřit. Nakonec jsme krávy prodali; když Šimon pracoval venku, musela jsem je po pastvě shánět do chléva, po nemoci by to asi na mě bylo moc.

Šimon viděl, že na pokusné stanici lidé s akademickým vzděláním mají jiné postavení, jiný plat. Přes veškeré potíže se začal učit na univerzitě, vyučoval angličtinu, to už jsme měli malinké auto, které raději stálo, než jelo. Po nemoci jsem onemocněla na astma a krátce potom se astma projevilo i u Jael.

Z Bejt-Lechemu Galilejského na Kypr

Čas ubíhal, děti rostly, Edna a Chanan jezdili na střední školu do Tivonu, Jael v pěti letech už uměla číst, Edna s ní párkrát seděla a už četla! Když Edně bylo čtrnáct, Chananovi dvanáct a Jael pět let, vypukla šestidenní válka v roce 163

1967; naštěstí trvala tak krátko.¹²⁷ Z naší pavlače jsem viděla padat letadlo. Edna v osmnácti maturovala a šla na vojnu. Sloužila v Tel Avivu v blízkosti Moše Dajana, Davida Elazara a jiných známých vojáků.¹²⁸ Pak maturoval a šel na vojnu Chanan, krátce poté se Edna vdávala. Šimon udělal B. A.¹²⁹ na haifské univerzitě. Pak odpověděl na inzerát, ve kterém americká vláda hledala překladatele z hebrejštiny do angličtiny; povolali ho, nechal se vyzkoušet, prý moc těžká zkouška a vyvolili jeho, aby pro ně pracoval v FBIS,¹³⁰ zahraniční rozhlasové službě, jejíž centrum pro Střední východ bylo na Kypru. Edna s manželem Elim zůstali bydlet v našem domě, Chanan, voják, dojížděl, když měl volno, buď k nim nebo k mé mamince, která mezitím i s Karminou rodinou opustila *kibuc* a žila v Kyriat Gat. Šimon, Jael a já jsme v roce 1973 jeli na Kypr. Je to letadlem ne o moc dál než do Eilatu, kdyby se něco stalo – a největší starost jsem měla o Chanana – jsem za necelou hodinu doma.

Pro mě to bylo vysvobození z těžkého života na vsi a i když Kyrénia byla malé městečko, přece to nebyla vesnice a bylo tam moře, úžasné moře a přístav a turisté, poznávala jsem nové lidi, musela jsem se snažit mluvit anglicky, poznala jsem jiné zvyky, jiné pokrmy. Šimon dostával americký plat, já jsem od roku 1970 začala dostávat nějaké peníze z Německa (zdravotní odškodnění), už jsme nebyli tak bezmocně chudí jak dopsud. Ale pohoda trvala jen kratoučko. Na podzim 1973 vypukla krutá *Jom kipur* válka.¹³¹ Chanan byl vojákem v Sinaji hned na egyptské hranici, patřil mezi první, co se střetli s egyptským vojskem. Většina jeho kamarádů byla zraněna, mnozí padli; později jsme se doslechli, že Chanan své zraněné a mrtvé kamarády svázel rychle, kam bylo potřeba. A Šimon seděl na Kypru u rádia a televize a překládal... Já jsem byla úplně ochrnutá strachem a jakmile to bylo možné – letěla jsem domů. Po několika dnech

¹²⁷ Tzv. šestidenní válka ve dnech 5.–10. 6. 1967, v níž Izrael porazil koalici arabských států připravenou na zničení židovského státu. Izrael obsadil egyptský Sinajský poloostrov, syrské Golanské výšiny, jordánský západní břeh a arabský Jeruzalém, což dodnes vyvolává řadu problémů.

¹²⁸ Vojenskou službu v Izraeli nastupují všichni muži v 18 letech a aktivně slouží tři roky; poté jsou do 55 let v záloze. V armádě vykonává povinnou dvouletou službu také většina žen. Moše Dajan (1915–1981), izraelský politik a generál, v letech 1967–1974 ministr národní obrany, později ministr zahraničí (1977–1979). David Elazar (1925–1976), od roku 1972 vrchní velitel izraelské armády.

¹²⁹ B. A. – Bachelor of Arts, bakalář svobodných umění, univerzitní titul.

¹³⁰ FBIS – Foreign Broadcast Information Service (zahraniční informační rozhlasová služba) s centrálou v USA, funguje asi 60 let. Součást World News Connection.

¹³¹ Válka *Jom kipur*, 6.–24. 10. 1973, útok Egypta a Sýrie na Izrael byl po těžkých bojích odražen.

Rodina Beerova 1967-1968, zleva: Chanan, Maud, Šimon, Edna, uprostřed Jael

jsem se setkala s Chananem, který dostal několik dní volna. Byla to těžká doba, Chanan měl před sebou ještě tak asi dva roky vojenské služby. Válka končila, tentokrát jsme měli hrozný ztráty a já jsem s těžkým srdcem byla na Kypru. Tak asi dva měsíce po mně dostal Šimon volno a letěl domů – o svátku *Pesach* na jaře 1974 jsme všichni letěli domů a účastnili se rodinného *sederu* s maminkou a s Karminou rodinou, i náš voják dostal pár dní volna.

Jael, která asi zdědila Šimonovo nadání učit se řečem, šla po několika týdnech intenzivní výuky, které jí FBIS poskytla, do anglické školy v Nikósii, jezdila tam s ostatními žáky školním autobusem; šla samozřejmě do patriční třídy, neztratila rok a brzy patřila mezi nejlepší žáky. V zimě se na pohoří Trodos učila lyžovat. Poznali jsme na Kypru lidi, se kterými jsme se stýkali; starší manžele, kteří uprchli z Německa do Anglie a nepodařilo se jim vrátit se do uzavřené anglické společnosti, sousedku Němku vdanou za Turka, arménskou rodinu, pár Američanů, mladé Izraelity, kteří dočasně žili na Kypru. Měli jsme auto, dělali výlety. Jednoho dne nás zavolali z izraelského vyslanectví v Nikósii, že Arabové chystají nějaký atentát, snad na Kypru. Na víkend nás s dalšími Izraelci poslali do hotelu s mladým chlapcem, který nás s revolverem v kapse hlídal. Pak se k nám nastěhoval Uri s revolverem a kamkoli jsme šli, šel s námi, Jael vozil do školy. Netrvalo to dlouho a očekávaný atentát se stal v Izraeli – v městečku Maalot v Galilei obsadili školu a zabili a poranili velký počet žáků.¹³²

Šimon měl s Američany smlouvu, že pro ně bude pracovat na Kypru dva roky. To nám ale nebylo dopřáno. Poté co skončil školní rok, jsme jeli s Jael do Nikósie na letiště – letěla na prázdniny domů. Plánovali jsme, že pobude u maminky v Kyriat Gat a v Bejt-Lechemu u Edny, že já měsíc zůstanu v Kyrénii a druhý měsíc budu v Izraeli. Tomu tak ale nemělo být; na Kypru vypukla válka, Turci obsadili naši část ostrova.¹³³ Šimon byl v práci v Karvasu několik kilometrů od Kyrénie, já jsem byla sama v naší vile. Byla sobota, kvůli stannému právu jsme nesměli z domu ven. Poslouchala jsem rádio, dva izraelští zpravodajci hlásili z Nikósie, střílelo se, snažila jsem se být na nejchráněnějším místě. V ledničce jsem měla sváteční *šabatové* jídlo, v pátek jsem byt uklidila, umyla podlahu, jak se před *šabatem* sluší. K poledni mi volal pan Cree z FBIS, že nás evakuují, ať se připravím, že pro mě přijede autem. Sbalila jsem dva kufříky, jeden pro

¹³² V dubnu 1974 se v Maalotu v Horní Galileji arabští teroristé zmocnili 90 dětí jako rukojmí, při osvobození jich bylo 16 zabito.

¹³³ Roku 1974 turecká armáda obsadila severní část Kypru, vznikla mezinárodně neuznávaná Severokyperská turecká republika.

sebe, druhý pro Šimona a do tašky potraviny, které jsem měla doma a nepotřebovaly chlazení. Pan Cree přijel, rychle – rychle a že mohu vzít jen jeden kufřík. Ze Šimonova jsem spěšně vytáhla košili, z tašky balíček krekrů a už jsme jeli do vyvýšeného lesa za městem, kde měli vojáci OSN tábor. Byli tam jen cizí občané, naštěstí také Zahava z Izraele. Zůstali jsme v lesíku, byl myslím začátek srpna, ve dne bylo moc horko. Spali jsme na holé zemi, mravenci štípali. Každý dostal flaštičku s vodou, jídlo skoro nebylo; uvařili polévku, nádobí nebylo, pokoušeli se nám ji nalévat do flaštiček.

Byly s námi americké rodiny s kojenci a batolaty. Američanky se chovaly prima. Lítalý střely, jednomu Američanovi to prostřelilo dlaň. Na druhý den ráno jsme se se Zahavou šly podívat kousek dál na Kyrénii. Turecké lodě přistávaly v přístavu – střely začaly lítat do naší blízkosti – utíkaly jsme s jedním kanadským vojákem OSN do domku, ve kterém byli lidé od OSN se svými rodinami. Dali nám kus chleba a rajče, mohly jsme si umýt ruce a obličej. Střílení sílilo – vlezla jsem pod velký stůl, byly tam se mnou dvě malé rakouské děti, dělala jsem jim z novin čáky a lodičky. Panika! Les hoří! Všichni, bylo nás aspoň patnáct, jsme vlezli do džípu, leželi jeden na druhém a prchali z hořícího lesa. Zahaviny a moje věci zůstaly kdesi; někdo z Palestinců, kteří pracovali pro FBIS, vzal mou tašku s sebou a dal mi ji. Tak to pokračovalo ještě den a noc, pak jsme jeli ke břehu a helikoptérou na velkou anglickou loď. Loď objížděla ostrov, sbírala cizince, za pár hodin doplula ke Karavasu, kde lidé z FBIS pracovali, a tam mezi jinými nastoupil na loď Šimon. V dalších dnech jsem mu půjčovala své spodní prádlo – jednu košili jsem mu přinesla, byl jako obvykle v práci v papučích...

Mínili nás jinou lodí dovézt do Izraele, ta ale jela přes Libanon; kdo měl izraelský pas, nemohl s sebou – tak nás naložili do letadla (ne tryskového) a letěli jsme do Londýna!! Já – poprvé po pětadvaceti letech v Evropě! Šimon zde byl už dřív, měl v Londýně tetu, která ho v roce 1961 pozvala a cestu zaplatila. Z FBIS se nám postarali o hotel, dostali jsme peníze, abychom si mohli koupit oblečení – koupili jsme většinu v Marks a Spencer¹³⁴ a nosili je potom mnoho roků. Byla jsem v Londýně něco přes dva týdny, naše pasy zůstaly na úřadě v Níkósii, museli jsme si nechat dělat nové; Šimon musel odjet o něco dřív do nového pracoviště – Tel Avivu! Při zpátečním letu jsem se stavila na tři dny v Curychu a na tři dny v Římě – byla jsem turistkou a vše jsem si dobře prohlédla.

¹³⁴ Marks&Spencer – britský obchodní dům, který má zastoupení také ve 30 zemích celého světa.

Tel Aviv

V Tel Avivu jsme zatím bydleli v hotelu. První noc po mém příletu jsme zase jednou celá rodina byli spolu a přespali v našem dvojlůžkovém pokoji – částečně na podlaze. Radost ze shledání byla veliká. Hlavně že s námi byl také náš voják Chanan. Najali jsme pak byt v ulici Sirkin nedaleko amerického velvyslanectví – tam byly úřady FBIS. Šimon pracoval, jak je v FBIS obvyklé, na směny, Jael šla do blízké školy, pokud se nemýlím do sedmé třídy. Asi za rok, v letech 1975–1976, jsem absolvovala kurz pro lékařské sekretářky – jediná cesta, jak se přiblížit k lékařství, které mě vždy moc zajímalo, ale kvůli mým skončeným jen pěti třídám obecné školy jsem na nic víc nemohla ani myslet. Pak jsem pracovala několik let v ambulanci v nemocnici. Práce mě bavila, napřed mě zaměstnali v lékařském středisku Zamenhof, potom v nemocnici Ichilov.

Museli jsme se stěhovat, naše smlouva s majiteli bytu byla na jeden rok. Našli jsme byt v severní části Tel Avivu, Jael začala chodit do blízkého gymnázia „Herzlia“. Právě když jsem skončila kurz a začala pracovat coby lékařská sekretářka, narodila se v červnu 1977 Inbal, naše první vnučka, to už jsme bydleli v našem třetím bytě v Tel Avivu ve Šderot David Hamelech (Třída Krále Davida). Tam jsme za necelý rok v březnu 1978 slavili mamčinu sedmdesátku. Jael odmaturovala a sama jela s batohem na kratší výlet do Evropy. Pak nastoupila vojenskou službu. Chanan už dávno skončil vojenskou službu, ale musel jako každý voják aspoň jednou ročně jít nejméně na měsíc na vojnu. Asi jeden rok cestoval po světě, napřed jezdil na lodích jako bezpečnostní důstojník a byl za to docela dobře placen; když už měl něco našetřeno, jel s batohem na túru po Evropě s Eurail Passem,¹³⁵ tj. vlaková jízdenka platící skoro v celé západní Evropě. Jízdenky dobře využil, kromě Itálie a Francie se mu nejvíce líbilo ve Skandinávii.

Šimona práce v FBIS přestávala bavit, směny pro něho asi nebyly lehké, v roce 1980 si zažádal o jeden rok volna a dostal je. Najali jsme byt v Tivonu

*Kateřina Stecklmacherová,
1978*

¹³⁵ Eurail Pass – jízdenka většinou na cestu vlakem, umožňující návštěvu různých zemí během určitého počtu dní a za zvýhodněnou cenu.

blízko Beit-Lechemu, často jsme do naší vesnice jezdili, Šimon uvažoval o tom, že bychom se tam vrátili, já ne. V té době byla Jael na vojně a v srpnu 1980 se narodila vnučka Tali. Edna chtěla dokončit kurz pro učitelky, který kdysi začala, a já jsem se o Tali v prvním roce jejího života hodně starala, buď jsem jela ranním autobusem do Bejt-Lechemu, nebo mi ji Eli časně ráno přivezl ještě nepřebalenou a nenajezenou a já jsem s ní všechno dělala moc ráda; měli jsme v bytě vše, čeho bylo pro kojence třeba.

Po roce jsme se přece jen zase vrátili do Tel Avivu a Šimon do FBIS; asi si uvědomil, že na zemědělskou práci je už trochu starý a že bychom zase zapadli do dluhů, nemluvě o tom, že já jsem se do Beit-Lechem vrátit nechtěla. Rok jsme ještě bydleli v najatém bytě a v roce 1981 či 1982 jsme koupili byt na Shmuel Hanagid. Hledala jsem byt intenzivně, viděla jsem jich asi dvacet, tento se zdál nejvhodnější, byt je tmavý a kuchyň moc malá.

Jael pomalu končila vojenskou službu, bydlela u nás a pracovala všelikde, uklízela byty, hlídala děti, vydělávala si, aby se také mohla rozjet do Evropy, tentokrát na delší čas.

Chanan mezitím začal studovat chemii na univerzitě v Jeruzalémě. Bydlel na kolejích, sám si vařil a učil se dobře, od druhého či třetího ročníku dostal stipendium. Musel ale nadále chodit každý rok aspoň na jeden měsíc na vojnu, bylo to těžké, někdy nemohl skládat zkoušky, protože byl na vojně, a ještě si nacházel všelijaká zaměstnání, aby si přivydělal. Uprostřed učení se rozhodl vzít si rok volno, udělal všechny zkoušky, které mu scházely, pracoval po celý rok v chemické továrně, kde získal zkušenost, byl docela dobře placen a něco si ušetřil. V roce 1982 vypukla válka s Libanonem,¹³⁶ Chanan si k nám přijel pro své vojenské boty. Šla jsem ho doprovodit na ulici Ibn Gabirol, odkud chtěl jet na sever autostopem; prosila jsem ho, aby nejezdil. Chanan však odjel večer za tmy k libanonské hranici. Nějaký čas jsme od něho neměli zprávy, pak jednoho večera volal ze severních hranic, že přijede k nám. Do dvou či tří hodin ráno jsme na něho čekaly, Jael a já. Konečně přišel, bledý a s neznámým výrazem v očích. Byl svědkem toho, že naše letadlo omylem ostřelovalo řadu našich vojáků v tancích. Chanan se účastnil jejich záchrany. Zase nosil a vozil mrtvé a zraněné a hrozně se ho to dotklo. Byli to vojáčky mnohem mladší než on.

¹³⁶ Válka s Libanonem – v červnu 1982 zahájil Izrael odvetná opatření proti palestinským arabským teroristickým organizacím, které se usadily právě v sousedním Libanonu.

Náš zájezd

V roce 1979 bylo Jael sedmnáct let, studovala v předposlední třídě gymnázia „Herzlia“; učila se lehce, byla vyspělá, samostatná. Mysleli jsme, že ji můžeme nechat několik týdnů samotnou; maminka slíbila, že za ní tu a tam přijede. Šimon koneckonců odjel do Palestiny sám ve čtrnácti letech, bez rodičů a vlastně i já jsem od třinácti let nežila v rodinném kruhu, tak nám to, že Jael zůstane krátký čas sama, nepřipadalo nevhodné – nebezpečné. Ledničku měla plnou, nechali jsme jí něco peněz, měli jsme dobré sousedy. Rozhodli jsme se totiž přidat se k měsíčnímu zájezdu, který cestovka výhodně nabízela; bylo mi padesát, Šimonovi padesát čtyři – skoro nikde jsme do té doby nebyli. Letěli jsme do Johannesburgu v jižní Africe, navštívili Pretorii, safari v Krugerparku, pak let do Austrálie – Sydney, Melbourne, setkání s přáteli a známými, kteří se tam přistěhovali z ČSR a z Izraele. Nejkrásněji bylo na Novém Zélandě, zeleno, ovečky, Maori, gejízy. Pak Singapur, Bangkok, Hongkong. V Bangkoku jsem měla padesáté narozeniny.

Jael

Jael si v době naší nepřítomnosti zahrávala s drogami. Později jsme se dozvěděli, že to dělala již dříve. Tehdy to ještě nebylo „in“ – Jael byla vždy první, avantgardní. V létě téhož roku jsem s ní jela na poloostrov Sinaj – patřil tehdy ještě nám. Jael mě naučila šnorchlovat, úžasně jsme si toho užily, „bydlely“ jsme pod přístřeškem na písku, seznámily se s lidmi z různých zemí. Jael pak absolvovala poslední třídu gymnázia; přestože maturovala, vydělávala si po večerech jako číšnice, hlídala děti. Po maturitě jela na výlet do Evropy, pak narukovala na vojnu. Tam, kde sloužila zpočátku, se jí nelíbilo, jela do Jeruzaléma a u patřičných instancí si zařídila, aby byla přeložena do Šarm-al-Šejch na nejjihnější cípu Sinaje v Rudém moři. Skamarádila se s vojačkami z *kibucu*, bydlely spolu, byla spokojená, každé dva až tři týdny přijela (přiletěla) domů – po poušti jí Tel Aviv připadal tak zelený! Zařídila mi, abych za ní přiletěla vojenským letadlem, díky tomu jsem byla v Šaremu dva dny předtím, než jsme jej opustili a Sinaj „vrátili“ Egyptu.¹³⁷ Jael byla přemístěna na libanonsko-syrskou hranici

170 ¹³⁷ Sinajský poloostrov, obsazený Izraelem v době šestidenní války, byl v dubnu 1980 vrácen Egyptu.

krátce předtím, než začala libanonská válka, o které jsem se ve spojení s Chananem zmínila.

Když Chanan poté, co zachraňoval ostřelované vojáky, přijel v noci k nám do Tel Avivu, byla Jael doma – dostala od lékaře volno, měla silné bolení hlavy. Byla citlivá, bylo toho na ni moc, první den války padl její spolužák, pak další – byl tam hrozný hluk. Válka skončila, Jaelina vojenská služba také – bydlela doma, pracovala, čistila byty, hlídala děti, aby si vydělala na cestování. V roce 1982 byl Šimon nemocný – v nemocnici – Jael mi moc pomáhala, navštěvovaly jsme ho každý den, nosily mu doma připravované jídlo, to nemocniční mu nechutnalo. Poté, co se uzdravil, jela Jael do Evropy. Na lodi potkala vojáka z OSN, který pokračoval v cestě do Švédska autem a vzal ji s sebou. Jela dál do Norska, kde si našla práci v továrně na ryby. Na zimu ze svého výdělků letěla do Thajska, Nepálu, Indie; byla v Ašramu, podnikla „trek“ (cestu) na horu Annapurna.¹³⁸ Na jaře se vrátila do Norska do práce. V létě 1984 jsem jela s Eurail Passem navštívit Jael. Letěla jsem do Mnichova, bydlela u Věry, známé z Tereziána. Po sedmatřiceti letech jsem se ve Vídni setkala se strýcem Brunem z Prahy. Pak přes Švýcarsko, Kodaň, Švédsko, z Narviku lodí podél břehu Norska – Nord Cap – ještě jedna stanice – a byla jsem v Kjøllefjord, kde na mě v přístavu čekala Jael. Všimla jsem si u ní divných cizích názorů, ptala jsem se sebe, co to znamená. Za mého pobytu u Jael (čtyřicet hodin světla) jsem jí nakupovala a vařila a dělala krátké výlety. Za týden jsem odjela zase lodí – Lofoty – Trondheim – Bergen, nádherný výlet fjordy, Stockholm; jela jsem částečně ve šlépějích K. Čapka dle knihy „Cesta na sever“. Vrátila jsem se k Věře do Mnichova – zbylo mi ještě několik dní – udělala jsem krátkou túru Německem „Die romantische Straße“, kterou kryl můj lístek a pak vlakem do Benátek! Opak Skandinávie.

Jael se zatím zapsala na univerzitě v Jeruzalémě – vrátila se domů. Nebyla, jakou jsme ji znali. Po několika týdnech na univerzitě řekla, že ji to nebaví, že se nemůže soustředit. Vrátila se domů. V listopadu 1984 se konala svatba Sáry a Chanana, na fotkách Jael vypadá moc dobře. Nějaký čas bydlela s přítelkyní, dělala všelijaké práce, pak zase bydlela u nás, její chování bylo stále divnější – psychologové, psychiatři, diagnóza: depresivní mánie, a tak to vypadalo, že to má co dělat s tím, že na Dálném východě brala drogy. Trvala na tom, že pojedje ještě jednou do Norska – měla tam přítele. Tentokráte jela na podzim, měli jsme o ni obavy; došel dlouhatánský dopis, byl dlouhý telefonický rozhovor, Chanan

¹³⁸ Annapurna – horský masív v Himáláji ve středním Nepálu s vrcholy 8091 m a 7937 m. n. m.

Jael

byl ten, který si toho všiml a upozornil nás na všelico, co znělo špatně. Poslala jsem Jael peníze (tehdy to odtud nebylo povoleno, náhodou tu byla známá z Terezína žijící v Anglii a ta pomohla), aby se vrátila domů. Její stav se stále zhoršoval, chodila k psychologům, psychiatrům; do nemocnice jsme ji dát nechtěli. Dostávala léky, které jí měly pomoci. Pokoušela se ještě pracovat, uklid, číšnice, nikde nevydržela, nebyla schopna dobře pracovat. V březnu 1986 se narodila Ednina nejmladší – Adi. Jael ještě jela Edně pomoci, ale už to zdaleka nebyla ta zdatná a šikovná Jael.

V té době jsem pracovala napřed u dvou dětí a pak postupně u tří starších pánů. Šimon opustil FBIS a pracoval na různých místech začínaje jako vysoký úředník v ministerstvu komunikací. Po šedesátce vyučoval angličtinu, hebrejštinu. V červnu 1986 jsme jeli navštívit maminku, Šimon a já, Jael nechtěla jet. Nejela jsem klidná, ale nemysleli jsme, že ji musíme hlídat. Jael využila naší nepřítomnosti, spolykala všechny prášky, které od psychiatra dostala, a otevřela plyn. Když jsme se vrátili od maminky z Kyriat Gat, byla Jael v nemocnici. Ležela tam měsíc v bezvědomí, 15. 7. 1986 zemřela ve dvaceti čtyřech letech. Nic horšího se člověku nemůže stát. Vyčítala jsem si, jakých chyb jsem se dopustila – koho vinit, ne-li sebe – matku, která o dítě pečovala? Šimon a já jsme se rozhodli nebrat žádné uklidňující prášky, ani si nenechat pomáhat psychology, kteří nebyli schopni pomoci naší drahé milované Jael.

Šimonova a moje terapie

První dva roky byly peklem. Jael zanechala deníky, mnoho. Šimonovou terapií byla kniha. Psal, dal knihu dohromady; nemohla jsem dát svolení, aby ji vydal, hlavně s ohledem na vnučky Inbal a Tali (tehdy asi deset a sedm let staré), které by na vesnici, kde žijí, „sežrali zaživa“. V prosinci 1986 se narodil náš jediný vnuk, Sárin a Chananův prvorozený Lior. První rok i déle jsem k nim každý měsíc jezdila – to byla má terapie. Chanan a Sára jsou oba chemici, Sára pracuje na policii. Kdykoliv je výbuch, volají ji, i v noci, i když byly děti malé! Chanan v pětatřiceti letech udělal doktorát, pracuje u americké firmy Intel.¹³⁹ Děti odmalicka museli přenechávat cizím, mrzelo mě to, nedalo se nic dělat, až na časté návštěvy u nich v Jeruzalémě. V roce 1988 se narodila Noah, v roce 1994 Dana.

¹³⁹ Intel – americká počítačová firma, založená roku 1968, v současnosti zaměstnává asi 78 000 osob.

Chananova rodina. Zleva: Sara, Chanan, Noah, Dana, Lior

V roce 1989 jsem podnikla organizovanou túru do USA a Kanady. Šimon měl Američanů dost z práce, a tak ve stejnou dobu jel s Eurail Passem do Evropy, poprvé po padesáti letech do Československa, ještě za komunismu. Stěží ho tam pustili – černocho dostal vízum hned, Šimon, který se v ČSR narodil, jelikož byl z Izraele, musel na vízum čekat tři týdny. Z cesty do Anglie, Holandska, Švýcar, Dánska, Finska a nakonec ze tří dnů v Brně si přinesl zajímavé zážitky. Krátce nato se u moře v Tel Avivu potkal s paní Štěpánkovou a začal pracovat pro pana Štěpánka. V roce 1990, už po převratu, jsem jela s Ednou do Československa. Začala jsem hned pracovat na tom, abychom dostali zpět náš dům v Prostějově v Sádkách č. 4, což se mi v roce 1991 podařilo. Tehdy tam byla školní družina. V roce 1994 jsem jela do České republiky, abych vyřídila záležitost s domem v Prostějově. Pobyla jsem dva a půl měsíce. Poprvé po pětadvaceti letech jsem byla v těchto krajinách na podzim a v zimě, Vánoce se blížily, sněžilo. Zasněžené město mi připomnělo mé dětství.

V roce 1993 zemřela maminka, bylo jí skoro osmdesát pět let. Měla osteoporózu, spontánně se jí zlomila kyčel; operace se nezdařila a maminka trpěla hroznými bolestmi. V lednu 1993 v nemocnici v Beer Ševě za mé přítomnosti zemřela. Střídaly jsme se u jejího lože se sestrou.

Od roku 1989 Šimon pracoval coby „prduch“ (pro nás tehdy neznámé slovo – pracující důchodce) u pana Štěpánka, který byl zástupcem podniku Transakta v Tel Avivu.¹⁴⁰ Po listopadu 1989, roku 1990, začaly dávno přerušené diploma-

¹⁴⁰ Transakta byla založena v roce 1958 jako podnik zahraničního obchodu pro zprostředkování obchodu. V roce 1990 došlo ke změně na akciovou společnost. Provádí obchodně finanční operace i klasickou dovozní a vývozní činnost.

tické styky mezi Československem a Izraelem; pan Štěpánek byl prozatímní konzul a Šimon měl hodně práce, a zajímavé. Dávali víza – otvírali po mnoha letech vyslanectví. Pak Štěpánkovi odjeli (jen jejich dcera zůstala a žije tu dodnes) a Šimon začal pracovat v *Jad Sara* (dobrovolná společnost půjčující invalidům pomůcky), pracoval tam mnoho let, skoro až do konce svého života, moc si ho vážili a on se tam cítil dobře. Čas utíkal, vnučata rostla a my stárli.

Karmela

Moje sestra Karma přijela do Izraele s maminkou a se mnou v roce 1949, když jí bylo patnáct let. Šla se skupinou mládeže do *kibucu Kfar Hamakabi*, jehož členové pocházeli většinou z ČSR. Ve dvaceti letech opustila *kibuc* a vdala se za Jana Weisse; později si změnili příjmení na hebrejské Ben-Dom. Mají dvě děti, syna Rana a dceru Naomi, doktorku biochemie. Ran je lékařem, jeho žena Dalia pochází z Persie (Íránu). Mají dvě pěkné děti, syna Itaje a dceru Maajan, žijí v Beer Ševě. Naomi má dcerku, pětiletou pěknou a chytrou Roni, která si točí všechny dospělé kolem prstu.

Maminka žila od roku 1964 s Karminou rodinou v Kyriat Gat, kde v roce 1993 zemřela a kde jest pochována.

Rodina sestry Karmely - Ran, Karmela, Jano, Naomi Ben-Dom v Kyriat Gat

Má dcera Edna - prvorozená

Těšili jsme se na příchod našeho prvního dítěte – tehdy ještě nebylo možno zjistit předem, jakého rodu dítě bude, avšak vlastně jsme Šimon i já byli přesvědčeni, že je lépe nevědět. Toto tajemství zvětšuje kouzlo veliké události – zrození nového člověka. Otěhotněla jsem, když jsme ještě bydleli v malém pokojíčku na haifském předměstí Gav-Jam. Když jsem v té době jednou plavala v nám tak blízkém moři (Jam je hebrejsky moře), popadla mě velká vlna a strhla mi hlavu do písku mořského dna. Od té doby jsem si uvědomila, že nyní musím být opatrnější. Dokonce jsem se začala obávat jezdit na kole, aby se chraň Bůh něco nestalo ještě nenarozenému dítěti.

Na podzim 1952 jsme se přestěhovali do kooperativní vesnice – *mošavu* Betléma Galilejského. Nebyla jsem si jistá, že to je to, co chci – v Gav-Jamu se mi hlavně kvůli moři moc líbilo, v oné době však žena šla tam, kam chtěl jít její muž. Dostali jsme ubytování ve starém domě po templářích, v prvním poschodí malý pokojíček, v přízemí větší místnost, která sloužila coby kuchyň, jídelna, pokoj pro hosty, „koupelna“. Po narození Edny se Šimon přestěhoval dolů, v horním pokojíčku nebylo pro nás tři dost místa. V přízemí bylo moc much, Šimon přinesl z vádí (potůček, který v létě vysychá) rákosí, nařezal je na stejně dlouhé kousky a navlékl na provazy, které pověsil do dveřního rámu (něco podobného bývalo kdysi v ČSR ve dveřích holičství) v naději, že to mouchy zastráší. Mouchy se moc nepolekaly, ale naše dveře měly aspoň zvláštní ozdobu.

Před naším příchodem bydlela v domě rodina Friedmannova, Miriam a Josef s dvěma dětmi, rodina Sendöfi, kteří měli malého chlapečka a Leah, která byla ještě svobodná. Šimon na dvoře zryl záhon, od kohosi dostal staré scvrklé klíčící brambory, které už nebyly k jídlu, zasadil je – a hle, za pár týdnů jsme měli vlastní pěkné brambory! Několik dní před Edniným narozením jel Šimon do Haify, aby složil poslední maturitní zkoušku – už mu bylo skoro 28 let. Ještě v téže zimě 1952–1953 jsme začali obdělávat naše pole, které bylo od našeho prozatímního obydlí dost daleko. Šimon, který se učil v zemědělské škole, věděl, že luštěniny zušlechťují půdu, zasel hrách. Měli jsme úrodu pěkných, velkých lusků hrášku. Bedny hrachu vozil Šimon do středu vesnice na trakaři, který sám vyrobil. Podarovali jsme hrachem naše sousedy, ptali se nás, jak se to vaří, jak se to jí – my jsme si pochutnávali hlavně na syrovém hrášku. Pěstovali jsme také jiné druhy zeleniny, ale neměli jsme ještě žádné nářadí, vše jsme dělali rukama. Naseli jsme ředkvičku, s tou není moc práce a za krátký čas se dá sklídit.

silnější. Byla bouřlivá únorová noc, vál silný vítr, přišlo krupobití. Štěňátko Friedmannových celý čas naříkalo. K ránu jsem trochu krvácela – Miriam, zkušená matka řekla, že přišel čas jet do nemocnice. Šimon běžel k Šragovi Weissovi, byl to dobrý a přívětivý muž. Šraga musel vzbudit traktoristu, aby vytáhl nákladák z bláta, a jeli jsme do Afuly. Pamatuji si, že na dvoře nemocnice ležely hromady navátých krup. Nechali mě v nemocnici jen proto, že jsem přijela z takové dálky. Tehdy v nemocnici nebyly povolené návštěvy kromě určitých hodin, Šimon se musel vrátit do Beit-Lechem autostopem, Šraga s nákladákem na něho nemohl čekat. Odpoledne a večer byly bolesti stále silnější. Chodila jsem po chodbě nemocnice sem a tam, nevěděla jsem, jak se s bolestmi vypořádat. Až v noci mě uložili do porodního sálu – porodní sestra byla hodná, milá a spolehlivá; časně ráno byla Edna tady. Uložili mě do obrovské místnosti plné rodiček. Má postel stála na vzdáleném konci, díky čemuž se mi dařilo mít své sladké dětátko u sebe co nejdéle, když nám je přinesli ke kojení. Když mi ji donesli poprvé, hned jsem ji vysvlékla, abych viděla, že je vše v pořádku. Díky tomu, že jsem v *kibucu* Ginegar pracovala u kojenců, uměla jsem zacházet s malými dětmi. Přestože Edna byla maličká, byla pěkná od prvního okamžiku a měla už dost dlouhé černé vlásy.

Přivezly jsme ji domů s mou maminkou; v kanceláři nemocnice si mysleli, že maminka je rodička – bylo jí teprve čtyřicet pět let a poté, co se zotavila z koncentráku, vypadala dobře. Doma jsme zjistili, že si Edna z nemocnice přinesla infekci v dutině ústní. Přišel k nám lékař z nemocenské, doktor Bergmann, jehož paní Šimon moc dobře znal. Starost o Ednu byla veliká, po šest týdnů nepřibrala. Nejlépe mi poradily sousedky, mladé matky. Poradna pro matky a kojence ve vesnici nebyla, telefon a auto také ne. Dělala jsem, co jsem mohla. Edna se uzdravila a konečně začala přibírat na váze, byť nikdy ne moc a vždy byla a je drobná. Velkým jedlíkem se Edna nikdy nestala; snažila jsem se jí i dalším dětem dávat dobrou potravu a to, co měly rády. Po tom, co mě doma do jídla nutili, rozhodla jsem se, ještě než se mé děti narodily, že toto dělat nebudu.

Edna byla pěkná, drobounká, roztomilá. Sousedé, kteří pocházeli z jiných kultur nežli my a ještě věřili pověrám, nám radili uvázat malé Edně červenou stužku proti uhranutí. Od spřátelené rodiny jsme dostali starý a už moc opotřebovaný kočárek, Šimon namontoval rám se sítkou proti mouchám a komárům. Nemohl se vynadívát na usmívající se malé děvčátko. Když se narodila Jael, napsal krásné pojednání o tom, že nemůže neporovnat telátko, které hodinu po narození už stojí na vlastních nožkách, a kojence, který leží dlouhé týdny na zádech a jen třepotá ručičkami a nožičkami. Ale človíček se liší od dobytčete

krásným, milým, dojemným bezzubým úsměvem. Edna se hodně usmívala a přestože byla na začátku svého života několikrát nemocná, ani Šimon, ani já si ji nepamatujeme coby plačícího kojence či dítě.

Měla jsem několik kousků jemného ložního prádla „ještě z domova“, které nám hodní prostějovští sousedé uschovali a dali je mamince, když jsme se vrátili z Terezína. Povlaky na polštáře byly pro maličkou Ednu příkrývkou, byly tak měkké a příjemné, že je Edna nazvala „muma“¹⁴¹, a bez nich už nemohla usnout. Naše děti vyrůstaly bez dudlíků, zdály se mi nehygienické a nehodily se do našeho pojmu pionýrství. A kdo měl peníze na takový luxus, který bylo možno koupit jen ve městě? – autobus dodnes do naší vesnice jezdí jen dvakrát za den. Přeháněla jsem to trochu s hygienou, dětské prádlo jsem vyvařovala, jednou jsem se pokusila sterilizovat teploměr, který ve vařící vodě samozřejmě praskl. Přes veškerou péči dostala Edna, když jí byl sotva rok, hrozné průjmy. Zázrakem se uzdravila, nemalý podíl na tom mělo, že jsem jí dávala pít rýžový odvar, stále jsem ji přebalovala a vyvařovala plenky. Několik týdnů po jejím uzdravení přišla odpověď z laboratoře, že Edna měla tyfus.

Maličká, drobounká Edna byla hodná, svým způsobem samostatná. Jednou ráno o *šabatu* jsme se šli projít do lesíka nedaleko našeho domečku. Odpoledne Edna zmizela, přestože jsem ji sotva pustila z očí. Po dlouhém hledání jsme ji našli v lesíku, ve kterém jsme byli ráno – měla něco přes jeden a půl roku. Později, to už jsme měli kojence Chanana, moje sestra a švagr opustili *kibuc* a bydleli krátký čas v naší vesnici. Řekla jsem mimochodem: „Potom půjdeme ke Karmele.“ Během chvílky Edna zmizela. Šla ke Karmě sama, mezi nohama krav, které právě byly na cestě na pastvu. Já, rozená měšťačka, jsem se krav bála, Edna ne. Někdy jsme ji našli u telátka – hrála si s ním. Když povyrostla, naučila se na všechno šplhat – na stromy, komíny, nakonec i na vysoké stožáry, které nedávno postavili v našem okolí – ještě na nich nebyly elektrické kabely. Chanan chodil s Ednou, dělal totéž, ale rozdíl byl v tom, že Edna nevěděla, co je strach, zatímco Chanan strach znal a jej překonával. Edna se nikdy nenudila, vždy si našla něco, co ji bavilo – nikdy jsem ani od jednoho z našich dětí neslyšela, na co si dnešní děti tak často stěžují: „Nudím se, co mám dělat?“

Naše děti měly málo hraček, skoro všechny zděděné; většinou byly jednoduché. Televize a počítače nebyly. Panenek jsme moc neměli – Edna stejně nebyla holčička s panenkami, raději si hrála s kluky. Dvůr, pole, hornaté okolí naší vesnice byly jejich hřištěm, a zvláště Edně, která odjakživa měla ráda živočichy

Rodina Beerova s kobylou Chemdou a hříbětem

a rostliny. Děti z našeho sousedství byly dobrými kamarády, hrály si spolu, byly vynalézavé, všechno je zajímalo a bavilo; pokud to počasí dovolovalo, hrály si venku, bylo jim dobře. Avšak povinnost, spolehlivost, to zase pro naši Ednu nebylo. Jednou jsem se pokusila poslat ji do místního obchůdku se smíšeným zbožím koupit nějakou maličkost. Edna nechala kabelu na lavici vedle krámu a šla si hrát s dětmi. Vzali jsme to na vědomí a moc jsme od ní nežádali. Úkoly však dělat museli, a to jsme slyšeli, že jen my máme na ně takové požadavky, že ostatní rodiče nenutí děti dělat úkoly. A totéž jsme slyšeli o pár let později, když jsme žádali, aby se večer v určitém hodině vraceli domů.

Nezmínila jsem se o epidemii polia (dětské obrny), která řádila v 50. letech. Všichni rodiče měli strach. Dělal jsem, co bylo v mé moci, abych děti před hroznou nemocí ochránila. Dr. Salk vynalezl vakcínu proti poliui – tu zpočátku měli jen soukromí lékaři, nemocenská ještě ne. Právě jsme prodali kobyly Chemdu, měli jsme peníze, tak jsem zajela s dětmi do Haify k dětskému lékaři a dostaly injekci proti poliui. Ednu jednou pokousal náš pes, který nakonec onemocněl, byla obava ze vztekliny. Šimon přivezl psa k veterináři; Edna, jak tehdy bylo zvykem, musela dostávat profylaktické injekce pod kůži na břicho. Chodila hrdinně sama k ošetřovatelce na injekce, až z patologického ústavu oznámili, že pes vzteklinu neměl. Nezapomenu, jak Edna, když jsem byla těhotná s Jael a bylo mi špatně, lezla u sousedů na stromy, natrhala ořechy, rozlouskala, oloupala a dala mi je. Bylo jí osm let a byl to její nápad.¹⁴²

Chanan

Chananův syn Lior napsal svému tátovi ke čtyřicátým třetím narozeninám v roce 1997 básničku. Byla mi podnětem k tomu, abych napsala něco o našem synovi a jeho dětství. Pokusila jsem se básničku přeložit z hebrejštiny, ale rýmy mi moc nevyšly.

<i>Mám nejlepšího tátu</i>	<i>Všechno mi vysvětlí</i>
<i>a mohu ho mít rád;</i>	<i>nemusím se ho ani ptát</i>
<i>spolu si hraje</i>	<i>hrajeme si a vyvádíme –</i>
<i>a děláme pokusy.</i>	<i>je to můj kamarád.</i>

Chanan se narodil 27. prosince 1954, když Edně ještě nebyly dva roky. Je dobré, když je mezi dvěma prvními dětmi malý věkový rozdíl, avšak v zimě je vše obtížnější (tehdy ještě nebyly plenky Pampers). Bydleli jsme v malém dřevěném domečku na konci vesnice, bez sousedů, bez silnice a chodníku, kromě úzké cestičky, kterou Šimon vyložil kameny a vysypal štěrkem. Elektřinu jsme měli jen pár hodin během dne, stávalo se, že nebyla voda. „Koupelnu“ Šimon smontoval z několika plechových plátů, které přistavěl k domečku. Kus dál vyhrabal hlubokou jámu pro záchod, postavil z prken zdi, stříšku, sedadlo a dveře, vše vyrobil vlastnoručně ze dřeva. Toaletní papír jsme neměli, používali jsme staré noviny – ty nám vždy nastříhala babička Kateřina, když nás přijela navštívit, jelikož já jsem na to neměla čas. Byly to naše začátky, byli jsme pionýři; peníze jsme neměli, šlo to bez nich těžko.

Den před Chananovým narozením jsme se Šimonem sklízeli brambory na nejvzdálenějším konci našeho pole. Edna byla maličká, neposílala jsem ji ještě do školky, obávala jsem se, že se tam od jiných dětí něčím nakazí. Už si nepamatuji, ale jistě se v ten den točila na poli kolem nás. Zima v roce 1954 byla suchá – nepršelo a bylo poměrně teplo. Přestože jsem byla ve vysokém stupni těhotenství a po těžkém pracovním dni, dělala jsem večer něco výjimečného; ve vesnici dávali film – asi byl ve mně jakýsi neklid – šla jsem se na něj podívat, Šimon zůstal s Ednou doma. Hráli „The Show Boat“ s Avou Gardnerovou.¹⁴³ Myslím, že jsem nezůstala do konce. V noci jsem cítila, že se porod blíží. Šimon nějak zpravil Gideona, jela jsem s ním do Afuly do nemocnice, tentokrátě sama, Šimon zůstal s Ednou. K ránu se narodil Chanan, šlo to poměrně rychle a lehce. Pamatuji si, jak mi ho poprvé přinesli – nebyl tak droboučký, jako byla Edna.

Maminka měla přijet pomoci, ale byla moc nachlazená, tak místo ní přijela naše příbuzná Gerti. Chanan se narodil den po Nimrodovi, Nimrodův strýc měl auto, měla jsem možnost svést se domů zadarmo, tak jsem opustila nemocnici o den dřív; chválabohu, vše bylo v pořádku. Zima byla suchá, ale právě ty tři dny, kdy jsem byla v nemocnici, pršelo. Přijeli jsme do vesnice, nechali mne s Chananem a taškou v blátě uprostřed cesty. Naštěstí přišla Cipora, vzala mi Chanana z náručí a šla se mnou domů. Nevím už, jak jsem to bez telefonu zorganizovala. Chtěla jsem, aby příchod bratříčka nebyl pro Ednu traumatický,

¹⁴³ Show Boat, americký filmový muzikál s Avou Gardnerovou z roku 1951, režie George Sydney.

a tak jsem zařídila, že když jsme přišli domů, byla Edna u sousedky Chavy, která měla stejně starého Raniho. Když ji pak Šimon přivedl domů, spal již Chanan v košíku a jeho přítomnost byla samozřejmá.

Obřízka (náboženský rituál) – za všech okolností nelehká záležitost. Nechtěla jsem zapříčinit bolest svému děťátku, ale nedalo se nic dělat. Museli jsme pozvat alespoň deset mužů (*minjan*), kteří musejí být přítomni při každém náboženském rituálu. Pozvali jsme své příbuzné a s pomocí maminky, která se zatím uzdravila, jsme upekly všelicos na petrolejovém vařiči v tzv. zázračném hrnci, česky je to asi remoska. Jak se tolik hostů do malinkého domečku vlezlo, už ani nevím. Shodou okolností byl v den obřízky v *mošavu* Nahalal pohřeb, proto se jemenitský rabín pan Kohen opozdil. Radili mi nechat kojení až po obřízce, a tak malý Chanánek plakal napřed hlady a pak bolestí – srdce mě bolelo.

Chanan byl hodný a roztomilý kojeneček, dobře papal, rostl, vyvíjel se a všechno ho zajímalo. Krátce po narození začaly jeho dlouhé tmavé vlasy vypadávat a pod nimi se lesklo krátké zlaté chmýří. Kvůli rodinnému přírůstku jsme domeček zvětšili asi o 6 m², udělal to Šimon s pomocí dovedného souseda. „Dětský pokoj“ jsme od našeho oddělili skříní, kterou jsme přivezli z ČSR. Patřila kdysi mému tatínkovi, když byl ještě svobodný, a jediná z našeho nábytku zůstala, protože byla v Prostějově ve skladišti a ne v našem bytě, který Němci úplně vyrabovali. Ta skříň je u mne dodneška.

Zpočátku byl Chanan v koši, který v naší vesnici sloužil jednomu kojenci po druhém a který prý naše soudružky společně upletly, ještě než jsme se do *mošavu* přistěhovali. Pak strýc Pavel koupil větší postel pro Ednu a Chanan zdědil její, jakož i starý kočárek a Šimonem vyrobenou ohrádku. Místo prostěradel jsme používali rozpárané pytle od cukru, které si maminka vyprosila v kuchyni *kibucu* Givat Chaim, ve které pracovala. Kojenecké oblečení se také dědilo, plenky nám daroval strýček, takže jsme toho pro děti moc kupovat nemuseli – vždyť jsme neměli z čeho a zadlužit jsme se nechtěli. Když vyrůstaly, musela jsem jim někdy koupit boty. Na nákup potravin v místním obchůdku jsme místo peněz dostávali poukázky, tzv. bony, peníze v hotovosti skoro nebyly.

Chanan byl dobře vyvinuté dítě, v šesti měsících už stál, v deseti udělal první samostatný krok (máme fotku! – Šimonova teta, lékařka Berta, která uprchla do Anglie, nám darovala fotoaparát).

182 Pěstovali jsme různé druhy zeleniny a ty byly naší hlavní stravou; ve vsi zůstaly po templářích, kteří tam žili před námi (byli fašisté a v roce 1948 uprch-

li většinou do Austrálie¹⁴⁴), ovocné stromy, také olivy, které se Šimon učil nakládat, v zimě jsme chodili na houby. Hladoví jsme nikdy nebyli, ale cokoli jsem chtěla koupit, musela jsem si dobře rozmyslet, aby bony stačily. Jednou týdně každá rodina odstředila konev mléka. Měli jsme smetanu a z odstředěného mléka jsme dělali tvaroh. Někdy jsem z tvarohu dělala tavený sýr, se Šimonovými olivami už byl delikatesa. Oliv jsme měli vždy několik velkých nádob.

Díky malému věkovému rozdílu a díky svým povahám se naše děti dobře snášely a v celé vesnici je dávali za příklad. Jejich zdraví pro mě bylo výsostně důležité, dokud byli malí, pěstovala jsem pro ně pár řádků různé zeleniny. Měli rádi špenát, dokud byli kojenci, připravovala jsem jim pomocí struhadla a hadříku mrkvovou šťávu; přichystat rajskou a pomerančovou šťávu bylo lehčí. Jablka a banány byly vzácné. Naše teta z *kibucu* nám někdy poslala jablka, která nebyla dost pěkná, aby se dala poslat na trh. Hlavně se však naše děti živily rajčaty a mrkví, které jsme sami pěstovali. Elektrickou ledničku jsme neměli, ani „Maternu“ (umělou dětskou výživu vyráběnou stejnojmennou firmou). Chana na jsem kojila pět měsíců a pak jsem každou flašku připravovala zvlášť, aby jídlo bylo čerstvé. Vařila jsem na petrolejovém vařiči, který „černil“. Naše děti přestaly pít z flašky, když jim ještě nebyl rok. Začali jíst normální stravu, bylo pro mě důležité, aby byli samostatní. Tak jsem je nechala v létě jíst samotné a nahé, schválně jsem v té době umývala nádobí nebo něco dělala, abych neviděla, jak jde polovička drahocenného jídla nazmar. Po jídle jsem je pod vodovodem umyla – za krátký čas se naučily jíst samy. O Chananovi se vypráví, že jednou, když mu byly asi tři roky, usnul u stolu s hlavičkou v talíři polévky... Starala jsem se také o druhou stranu zažívání – každé ráno seděli Edna a Chanan vedle sebe na hrnci. Někdy proto přišli pozdě do školky, což se mi vůbec nezdálo být důležité, vždyť je to jen školka! Chanan měl moc rád oslazené mléko; když jsem s nimi někdy jela do města (velice zřídka), byl to problém. Také vodu sehnat ve městě bylo těžké, sodovku neměli rádi, nazývali ji „voda, která skáče“. Termosku jsme nevlastnili.

V létě jsem ráno postavila před náš domeček dřez s vodou a když se děti v poledne vrátily ze školky, měly teplou nebo aspoň vlažnou vodu na koupel. V dřevěném domečku byli někdy škorpióni a také hadů jsem se bála, aby neublížili dětem. Jednou v zimě nebyl Šimon večer doma, vyřizoval cosi v Tivonu.

¹⁴⁴ Roku 1868 vznikla v Haifě německá křesťanská náboženská organizace „Deutscher Tempel“, od roku 1910 působila mimo jiné i v Betlémě. Po 2. světové válce byli tito němečtí osadníci v Palestině internováni a roku 1948 se vystěhovali do Austrálie.

Děti už byly v posteli; z neopatrnosti se mi převrátila hořící petrolejová kamínka, začal požár. Hodila jsem přes kamna deku a vytáhla je ven před domek. Byl však *chamsin* – silný suchý, horký vítr ze Sahary. Křičela jsem, volala jsem o pomoc. Naštěstí už vedle nás bydleli sousedé. Sousedka přišla pomoci. Rozbila jsem okénko „dětského pokojíčku“, roztrhala holýma rukama drátěnou síť proti komárům, která u nás bývá v oknech, vlezla jsem okénkem dovnitř a podala sousedce jedno dítě po druhém; přenesla je k sobě domů. Byla jsem poraněná, musela jsem jít k místní ošetřovatelce, která mi za světla petrolejky dala injekci proti tetanu (náš generátor tehdy pracoval jen pár hodin denně, většinu času jsme byli bez elektřiny). Mezitím z vodní věže zvonili zvonem, že hoří. Lidé přišli hasit, ale požár nebyl velký – domeček zůstal celý, jen pár věcí se připálilo. Naštěstí jsme z toho vyšli celí a zdraví, jen několik dní jsme byli beze skla v okně – a bylo to v zimě. Šimon musel jet s oknem do Tivonu, trvalo to pár dní, než je zasklili, a pak zas autobusem pro okno – autobus jel jen dvakrát za den. Maličkost – přivezly jsme z ČSR šedivé „bombardáky“, obrovské dámské spodní kalhoty, asi je maminka koupila někde na trhu. Z každé nohavice jsem dětem ušila pár tepláčků (v ruce samozřejmě, stroj jsem neměla) a právě ten večer je měli na sobě. Trochu jsem se před sousedkou styděla, dnes vlastně nevím proč...

Chanan, který je dnes doktor chemie, pracuje pro americkou firmu Intel a dost často jezdí do Ameriky, se mnou jel ve svých dvanácti či třinácti letech do Haify. Šli jsme do obchodního domu, ve kterém byly jezdící schody, a Chanan mi s vážností povídá: „Že něco takového existuje, jsem si nikdy nepředstavoval.“ Svě první nové, pro něho koupené pyžamo dostal v patnácti letech a nosil je až do roztrhání. Není to tak hrozné, ale jeho dětem by to asi připadalo divné. Dnes už nevím proč, netroufala jsem si Chanana sama ostříhat. Když už to dál nešlo (měl vlasy světlé jako len), jela jsem s ním autobusem k holičovi do Tivonu. Chananova první jízda a první setkání s holičem, oboje bylo provázeno velkým pláčem a křikem – ještě neměl dva roky.

Obě děti někdy chtěly spát se mnou. V domečku jsme měli dvě postele, na kterých se během dne sedělo a každá stála vedle jiné stěny. Pro oba najednou nebylo místa, nikoho by tehdy nebylo napadlo, že jedno dítě mohlo jít k tatínkovi. Asi tak ve třech letech prožíval Chanan těžkou dobu, dokonce jsem se radila s psychologkou, ale pomalu se začal stabilizovat a za pár měsíců bylo zase vše v pořádku. Žili jsme v Beit-Lechem skoro dvacet let bez silnice a samozřejmě bez chodníků. V zimě bývalo hrozné bláto a obrovské louže, bez gumových holínek člověk vůbec nemohl vyjít ven. U vchodu každého příbytku byl „vzouvač“ vlastní výroby, jehož pomocí se holínky zouvaly. Jednou v zimě spadl

Chanan na cestě ze školky do velikánské louže – až po krk; byl celý mokrý – nad hlavou však držel sáček s papučemi – a ty zůstaly suché.

Ohledně školy byl problém. V naší vesnici se narodili čtyři chlapci v listopadu a prosinci 1954 – tři matky trvaly na tom, že je pošlou do první třídy v pěti a půl letech. Já jsem nechtěla, ale nemohla jsem Chanana nechat ve školce, zatímco jeho tři kamarádi šli do první třídy. Poslala jsem ho tedy také do školy, přestože se proti tomu ve mně vše přičilo.

Když měl Chanan tři a půl roku, přestěhovali jsme se z dřevěného domečku do domku, který jsme zatím postavili. V dětském pokoji Šimon smontoval ze dřeva skříň, místo dveří byly staré záclony. Naše děti si moc rády hrály na schovávanou; jenže Chanan byl ještě malý, neuměl se opanovat, často vyprskl smíchy, a tak byl rychle nalezen. Jednou se schoval v té skříni a usnul. Chanan byl hodné dítě, činnorodé, měl hodně nápadů a vynálezů. Když mu bylo asi deset let, vyplnili jsme mu jeho přání k narozeninám tím, že mu Šimon na vetešnickém trhu v Haifě koupil čtyři kola z bývalého dětského kočárku. Chanan smontoval vozík, udělal plachty a pokoušel se tak jezdit ve větru „plachetním vozem“ – svým vynálezem. Když měl šest a půl roku a tatínek nebyl doma, zabil vedle našeho domu hada.

Když už byl větší, našel nemocné koťátko. Pečoval o ně věrně, ale koťátko přece jen zdechlo. Chanan celý den nejedl. Pak vykopal hrobeček, pohřbil koťátko a na kámen vyryl (samozřejmě hebrejsky): „Tu jest pochováno mé milované kotě.“ Jen po tomto rituálu přišel domů, vykoupal se a najedl. Viděla jsem jeho vyrovnávání se se smrtí – poprvé v životě – kladně. Nedlouho potom se stal vojákem a ve válce se se smrtí setkával velmi často.

Co se dělo o svátku *Purim*, jsem Chananovým dětem často vyprávěla. O *Purim* se lidé a hlavně děti „maškarádí“. Chanana jsem převlékla za elegantní paní – oblékl si moje pěkné šaty a nylonky, dostal klobouček a z čehosi jsem mu udělala dlouhé vlasy. Než odešel na slavnost do školy, ještě jsem za ním volala: „Běž pomalu, abys vypadal jako dáma!“ Dívám se za ním z pavlače a vidím, jak se Chanan – elegantní dáma – kolem mne mihne, stoje na kole! Chanan také vynalezl muže se třema rukama – jedna byla umělá. Bylo to velice komplikované. V jedné ruce měl dětský revolver, na to si oblékl velký tmavý kabát, vzal tátův klobouk (který měl táta na hlavě jen na naší svatbě) a kožené rukavice, které jsme měli „ještě z domova“. Vešel do koupelny, kde malá Jael právě seděla ve vaně a řekl hlubokým hlasem: „Jsem strýc Bruno!“ (naš pražský strýc). Jael se moc polekala. Po mnoha letech jsem to vyprávěla Brunovi, když jsme se v roce 1984 po šestatřiceti letech setkali ve Vídni.

Vyprávěli mi, že když jsem tak těžce onemocněla a děti mě našly v mrákotách na zemi, když se jednoho podzimního dne vrátily ze školy, byl to Chanan, který utíkal pro pomoc a tím mi zachránil život.

Ještě pár řádků, které připsal Šimon. Chananovo myšlení bylo vždy originální a analytické, rád všechno důkladně promýšlel. Jednou jsem s ním byl v naší vesnici v obchodě se smíšeným zbožím. Vedle nás stál pracovník telefonní společnosti se svým malým synkem, který se moc polekal velkého psa, který se k nim přiblížil. „Neboj se, on je mapajník, nic ti neudělá,“ chlácholil otec chlapečka. Mapaj byla tehdejší nejpopulárnější politická strana v Izraeli.¹⁴⁵ Chanan šel se mnou domů, celou cestu mlčel a rozmýšlel. Asi po půl hodině přišel ke mně a ve vši vážnosti se zeptal: „Táto, vysvětlí mi, prosím tě, jak může pes být členem politické strany?“

(Napsala babička Michal, upravil dědeček Šimon, leden 1998)

Beerovi asi roku 1960. Zleva Chanan, Maud, Šimon a Edna

186 ¹⁴⁵ Mapaj – politická strana v Izraeli, Dělnická strana Erec Jisrael pod vedením Ben-Guriona, vznikla roku 1930 sloučením dvou stran práce.

Svatba Edny a Eliho, 1973. Zleva: Maud Beerová, Kateřina Stecklmacherová, Eli Michalovič, Edna, Šimon Beer

Ednina rodina. Zleva: Edna s Adi, Tali a Eli, vpředu Inbal

Svatba Rana a Dalia, 1991. Zleva: Naomi Ben-Dom, Kateřina Stecklmacherová, Karmela Ben-Dom, Dalia, Ran Ben-Dom, Jano Ben-Dom

Rodina sestry Karmely. Zleva: Karmela Ben-Dom, její dcera Naomi s dcerkou Roni, Jano Ben-Dom, syn Ran, vpředu jeho dcera Maajan a syn Itaj, asi 2001

Kateřina Stecklmacherová a paní Starková, roz. Husserlová, Tel Aviv 1971

Karmela a Maud v Kyriat Gat, 1990

Rodina na Chananově svatbě, 1984. Zleva: Jael, Jano, Karma, Ran, Naomi, Sara, Chanan, Šimon, Kateřina, Edna, Maud, otec Eliho Chaim Michalovič, dole: Eli s Inbal a Tali

Šimon a Maud Beerovi, Tel Aviv 1982

Karmela a Jano Ben-Dom

*Prostějováci v kibucu Naot Mordechai, 1986 - setkání bývalých členů sionistické mládeže.
Zleva: Ruth Kemenyová, roz. Mandlová; ???; pan Brun; Ruth Bocková, roz. Marburgová,
první manžel Hirsch se z koncentráku nevrátil; paní Brunová; pan Kessler; Maud
Stecklmacherová-Beerová; Heinz Herrmann; Josef Manuel (Manci); Ruth Federmannová,
roz. Stecklmacherová; ???; Ani Lobrová, roz. Balleková, první manžel Pollak se z koncentráku
nevrátil; ???; sedící: Eva, roz. Kemenyová, Ervín Grünbut, Jenny Manuelová, roz. Grabscheidová*

*Bývalý učitel židovského náboženství v Prostějově
Pinchas Brössler v Izraeli, 1993*

Rozloučení se Šimonem

Šimon zemřel roku 2002, bylo mu přes sedmdesát sedm let; poslední rok a půl byl nemocný – rakovina plic, nechtěl žádné radikální zásahy ani léčení. Poté, co jsem byla jeho ženou skoro dvaapadesát let, jsem věděla, že pobyt v nemocnici není pro něho; nechala jsem ho umřít doma v jeho posteli. To jsem aspoň udělala správně. Teď bojuji se samotou a se stářím, jsem vděčná za to, že jsem poměrně zdravá, až na astma a záda, že jsem volným člověkem, že mám co jíst; nepřeji si nic jiného, než aby to tak zůstalo. Od roku 1977 píše své vzpomínky, v letech 1997–1998 z toho udělali film a mé psaní (přepřacované spisovatelí) je ve dvou knihách. Jsem činná v „Beit Terezín“, tj. Dům Terezín;¹⁴⁶ kdykoli mě zavolají a mohu (za Šimonovy nemoci jsem nemohla), jedu tam a vyprávím mládeži o *šoa*.

Šimonův dopis Františkovi Gale

27. 11. 1993

Milý Františku,¹⁴⁷

Vaše výzva mě nemálo překvapila. Za mých dob se slova anabáze nepoužívalo. Ve dvou česko-anglických předtotalitních slovnících jsem je nenašel. Teprve ve třetím, českém z roku 1953 byla následující definice: „dlouhé a namáhavé tažení vojska (z bojiště domů).“ Tedy ani životopis, ani curriculum vitae, spíš podnět k separátnímu článku. Nevidím, jak to má souviset s tím ojedinělým miničlánkem o jemenitských Židech, ale budiž.

Největším milosrdenstvím lidského mozku je prý schopnost zapomínat, a v mém případě byla spousta příčin k oné amnézii. Proto jsou mé vzpomínky týkající se českých aspektů mé anabáze velice mlhavé. Tatínek, dr. Julius Beer, vrchní finanční rada na berní správě v Brně, pocházel z Jevíčka. Maturoval v Olomouci a dostudoval ve Vídni. V 1. světové válce se na východní frontě přidal k legionářům a teprve roku 1921 byl repatriován z Vladivostoku přes Cejlon, Aden a Rudé moře do vlasti. Už v pokročilém věku se oženil s mámou,

¹⁴⁶ Beit Terezín (Dům Terezín) – vznikl v *kibucu* Givat Chaim na památku ghetta Terezín. Roku 1955 se v *kibucu* konalo první z pravidelných setkání bývalých terezínských vězňů. Dům byl otevřen roku 1975. Zdejší vzdělávací centrum se zabývá studiem holocaustu, pořádáním výstav, shromažďováním dokumentů a památek.

¹⁴⁷ František Gale, tehdy kvestor brněnské Masarykovy univerzity.

rozenou Friedovou z Holešova (a poté z Olomouce). Pocházím tedy ze dvou jak se říkávalo „dobrých židovských rodin“ na Moravě.

Sem patří stručná zmínka o několika skutečnostech pro dnešní nezasvěcenec: V třicátých letech výraz „Palestina“ neměl co dělat s OOP¹⁴⁸ (hrstka Arabů zde žijících jej neuznávala, ba odmítala) a byl používán jen nemuslimským světem a Židy pro malý úsek bývalého otomanského impéria, jenž byl mezi válkami britským mandátem.¹⁴⁹ Sionismus nebylo sprosté slovo příbuzné imperialismu, nýbrž povznesený pojem vyjadřující touhu uvědomělých Židů po návratu do historické vlasti. T. G. Masaryk i jeho syn Jan byli vášniví zastánci sionismu. Na rozdíl od tzv. Čecho-Židů v Čechách byla většina Židů na Moravě silně sionisticky orientována. Bohužel to byl převážně „salonní sionismus“, jenž aktivní vystěhování do Palestiny neustále odkládal. Brno se právem chlubilo svou výjimečnou židovskou výchovou, od mateřské školky až po maturitu. Čeština byla vyučovacím jazykem a na „židárně“ (židovském reformním reálném gymnáziu na Hybešově ulici) byla nejen němčina, ale i novohebrejšтина povinnými předměty. Skoro celá židovská mládež v Brně byla dvojjazyčná, ale u velké většiny byla čeština dominantní. Nebyla televize a hodně jsem četl. Čapka od A do Z několikrát. V+W byli naši favorité a jejich písničky komponované Ježkem jsme všechny znali nazpaměť.¹⁵⁰

Už asi od dvanácti let jsem podroboval rodiče nepřetržitému otravování, že chci do Palestiny. Po březnu 1939 se konečně začalo něco hýbat i u těch největších optimistů, zejména uvažováním o záchraně mladé generace. Organizovaly se zájezdy židovských dětí do Švédska a do Anglie, před Palestinským úřadem v Praze stály dlouhé fronty kandidátů na emigraci. Máma navázala korespondenci s dalekými příbuznými v Haifě a ti slíbili poslat certifikát (povolení legálního příjezdu do Palestiny). V létě po skončení kvarty, jako hodně hochů z mých vrstevníků, jsem začal s přeškolením. Tři měsíce na malém statku v Sedlicích u Strakonic, kde jsem se kromě zemědělství dostal (u mých spolupracovníků) poprvé do styku s jidiš a s mentalitou východoevropských souvěrců, u nichž židovský cit a duše měly přednost před židovským rozumem a západní asimilací.

¹⁴⁸ OOP – Organizace pro osvobození Palestiny, založena v květnu 1964, od roku 1969 stál v jejím čele Jásir Arafat.

¹⁴⁹ Britský mandát, mandátní území – systém správy bývalých součástí osmanské říše a německých kolonií po 1. světové válce (z roku 1919). Velká Británie měla v Asii svěřená území Iráku, Palestiny a Zajordánska.

¹⁵⁰ V+W, Jiří Voskovec (1905–1981) a Jan Werich (1905–1980), herci Osvobozeného divadla v Praze, známí jak z divadelních, tak filmových představení, v nichž nemilosrdně kritizovali a karikovali politické poměry ve 30. letech. Hudbu k jejich dílům skládal Jaroslav Ježek (1906–1942).

Někdy v listopadu stanuli rodiče se mnou v Praze na nádraží. Tatínek, vážený člen sionistického vysokoškolského spolku „Barissia“ v Praze, mi dal na cestu důležité adresy tří kolegů, inženýra v Terstu a dvou lékařů v Haifě. Bylo mi čtrnáct a půl roku a rodiče jsem viděl naposled.

Lloyd Triestino dělal čilý obchod. SS Galilea a SS Jerusaleme pluly týdně do Haify a zpátky. Nevím jak, ale v Terstu se mi ještě podařilo vyhledat onoho inženýra. Jeho jméno jsem zapomněl, ale ulici si ještě pamatuji: Via dei Moreri.

Má loď byla Galilea. Každý večer jsem podrobně psal své dojmy a před výstupem v Haifě jsem hodil do schránky na palubě čtrnáctistránkový dopis. Itálie byla ještě „neutrální“ a byl to poslední přímý dopis do protektorátu. Korespondence pokračovala nějaký čas přes Maďarsko a pak jen prostřednictvím Červeného kříže, pokaždé dvacet cenzurovaných slov. I to přestalo v prosinci 1941.

Díky lingvistickému talentu zděděném po tatínkovi a novohebrejskému základu ze židárny jsem byl přijat na zemědělskou střední školu, kde jsem za dva roky absolvoval tři třídy. Uskutečnění mých ideálů mi však bylo důležitějším, a proto jsem šel dělat průkopníka do *kibucu* Sdeh Elijáhu v Beisanském údolí. *Kibuc* seděl na vnějším kraji poslední skupiny osad před Zajordánskem; orali jsme s revolverem za pasem a jelikož nebyl telefon, spojení se sousedním *kibucem* bylo ze střež vodních věží, v noci světlometem a ve dne helioskopem. Příroda nádherná, ale vedro až tropické. Malárii jsem si tam odbyl taky.

O holocaustu se nic nevědělo, možná vědět nechtělo, ale předtuchy byly. V roce 1943 jsem vstoupil jako palestinský dobrovolník do britské armády a s židovskou brigádou jsem se dostal po Egyptě do Itálie. Mír mě zastihl na italsko-rakouských hranicích a tam jsem požádal a obdržel povolení pátrat po rodičích. Začátkem června 1945 jsem se dostal americkou zónou do Plzně a odtamtud vlakem do Brna.

Vojín v anglické uniformě byla dost velká rarita a s „PALESTINE“ na epoletách a šesticípou hvězdou na rameni jsem byl vůbec první.

„Vaše původní bydliště?“, ptala se mne slečna na policejním ředitelství.

„Stojanova 3.“

„Račte chvíli počkat.“ A za necelých pět minut se vrátila s adresou mého bratra. Setkání s Pavlem, jenž vypadal jak typický *musulman* a jeho sdělení, že rodiče zahynuli v Osvětimi, byl pro mě nesmírný šok. V uniformě jsem navštívil ČSR několik týdnů poté ještě jednou, tentokrát z Holandska. O čtyřicet let později mi ještě vyprávěli pozůstalci, žijící v Izraeli, jaký blahodárný vliv mé dvě návštěvy na jejich morálku tehdy měly; ale já jsem byl po nich úplně zrcen.

Demobilizován jsem byl až v roce 1946 a trvalo dost dlouho, než se mi podařilo sesbírat trosky, slepit se dohromady a postavit se pořádně na nohy. V roce 1951 jsem se oženil s děvčetem z Prostějova („hanáckého Jeruzaléma“), které se přistěhovalo po Terezíně v roce 1949. Přes jednadvacet let jsem se věnoval zemědělství, maturu jsem složil coby sedmadvacetiletý otec a B. A. na univerzitě o dvacet let později.

Kromě sedlačiny a všech zdejších válek jsem se zabýval vyučováním jazyka a překládáním, prací v rozmanitých vládních úřadech, nejen izraelských, ale po devět let též amerických (z toho jeden rok na Kypru).

Zde si zaslouhuje zmínky, že po několikaletých marných pokusech se mi podařilo v létě 1989, ještě před Sametovou revolucí, pobýt tři kratičké dny v Brně, což byl unikátní zážitek.

Před definitivním odchodem do výslužby jsem pracoval co by „prduch“ dva roky v izraelské odbočce čs. Transakty v Tel Avivu.

Oskar Šimon Beer

Mojžíšův hněv a honba po památkách

Oskar Šimon Beer

Pes je prý bližší vlku než novodobý Žid svým praotcům. Nejlíp je to vidět v bohaté rozmanitosti rysů u různých druhů izraelských Židů sem přistěhovaných ze všech končin světa.

Přistěhovalci z Jemenu jsou však nejvíce vynikající a nejoblíbenější zdejší skupinou, protože se nepochybně podobají nejryzejším a nejpůvodnějším Židům. Jejich štíhle útlá a pružná těla, černé kudrnaté vlasy, šlechetné semitské obličejové a pleť barvy žitné kávy připomínají jakoby oživené osoby z bible. Legenda tvrdí, že žili v Jemenu buď od doby krále Šalomouna, nebo aspoň před zbořením prvního chrámu. Během tisíciletí věrně dodržovali svou tradici; bible a hebrejščina byly základem jejich výchovy a školství, Jeruzalém jejich neustálou touhou. Onu touhu začli uskutečňovat až koncem 19. a začátkem 20. století, nejprve po kapkách, svízelnými poutěmi kolem Arabského poloostrova, a po první světové válce pořád silnějším proudem.

Ve Válce o samostatnost zůstalo v Jemenu ještě několik desetitisíců a novorozený stát Izrael pro ně poslal hrstku letadel. Operace „Kouzelný koberec“¹⁵¹ začala koncem roku 1948, když ještě na všech frontách zuřily boje, a pokračovala s přestávkami – nejprve potajmu a až mnohem později veřejně – do září 1950. Jediný dopravní prostředek známý jemenitským Židům byl osel, a i ten nebyl vždy k mání. Mnohočlenné rodiny putovaly ve vysilujících etapách a převážně bosky ze všech koutů Jemenu na jih a jihozápad do britského Adenu. Tam jejich černé udivené oči poprvé spatřily velké kovové ptáky, do nichž byla vyzáblá těla napěchována do dvoj- až trojnásobné kapacity. Hrstka chrabrých a obětavých letců amerického původu neúnavně přepravovala tento podivuhodný lidský náklad nepřátelskými nebesy do zaslíbené země. Skromnost, zdrženlivost a neoblomná víra těchto exotických cestujících vzbuzovaly i u nejotužilejších a nejdrsnějších pilotů nesmírný obdiv, soucit i lásku. Kouzelný koberec přesunul na padesát tisíc Židů z Jemenu a byl modelem pro podobné akce pro Židy z Iráku (1951–1952) a z Maroka, a o několik desetiletí později z Etiopie a z Ruska.

Ale vraťme se k našemu nadpisu:

Vzdor obrovským civilizačním rozdílům se nenároční Jemenité v Izraeli rychle aklimatizovali a dnes tvoří jednu z nejkonstruktivnějších etnických skupin. Jsou mezi nimi vynikající umělci (zvláště zpěv a tanec), průmysloví dělníci i akademici, vojenští důstojníci a úspěšní zemědělci.

Při návštěvě v jednom vesnickém sídle blízko Meggida v Ezdrelonském údolí vyprávěl jemenitský sedlák následující anekdotu:

Víte přece, že se Mojžíš hrozně rozhněval, když, sestupovav s hory s desatero přikázáními, spatřil, že se klaníme zlatému teleti. Rozdurdil se chudák tak, že shodil desky s Božím zákonem (Exodus 32, Deuter. 9) a rozbil je na cimpr campr. A znáte přece naše souvěrce. Jakmile se doslechli o vzácných střepinách pod svatou horou, hnali se tam horempádem, aby si ukořistili nějakou tu památku. Ti bohatí z nás tam dojeli na velbloudech první a naložili na ně ty největší kusy, na nichž bylo napsáno například: „zabiješ“, „sesmilníš“, „pokradeš“. Ti chudí, co tam běželi šourem, našli už jen malé třísky a na nich bylo toliko psáno „Ne“ a „Ne“ a zase „Ne.“

196 ¹⁵¹ Operace „Kouzelný koberec“ (jinak též „Na orlích křídlech“) v letech 1949–1950 přepravila 50 000 židovských přistěhovalců z Jemenu do Izraele.

ZÁVĚR

MAUD MICHAL BEEROVÁ / CO OHEŇ NESPÁLIL

Válka a mír

Byla jsem na dovolené v Eilatú na jedné z mých návštěv nádherného korálového útesu a jeho rozmanitých obyvatelů. Díky Jael jsem se teprve v mých padesáti letech naučila šnorchlovat. Bydlela jsem v hotelu. Večer jsem seděla v jídelně; německy mluvící turistka mě poprosila, zda by mohla přisednout k mému stolu. Večeřely jsme spolu a hovořily jsme. V době druhé světové války jsme byly svědky stejné události – každá z jiné strany samozřejmě.

13. února 1945 bombardovali spojenci Drážďany¹⁵² tak masivně, že byly skoro do základů zničeny. Turistka z Německa vyprávěla, že byla tehdy ve svém rodném městě Drážďanech; zázrakem zůstala naživu, členové její rodiny a přátelé byli zabiti nebo zraněni.

Byla jsem tehdy v Terezíně – 70 km od Drážďan. Bydlela jsem v L 410 – dvacet čtyři děvčat v pokoji. Probudily jsme se v noci, seděly ve tmě na kavalcích a poslouchaly – bum – bum – bum, bylo to daleko a moc silně. Těšily jsme se – něco se stalo našemu nepříteli, mučiteli – snad to přiblíží konec hrozná války.

O tom jsme vyprávěly v tiché atmosféře eilatského hotelu, dobrá a hojná večeře na stole. Těžko uvěřit – mezi německou ženou a mnou byla pohoda a porozumění. Rozloučily jsme se s přáním, aby byl mír, aby už nikdy nebyly války.

V naší staronové vlasti – Izraeli

Když jsem po *šoa* přišla v roce 1949 do Izraele, byly tu ještě dozvuky války o samostatnost a pak každých pár let válka a mezi válkami neklid – fadajíni, šahídi, intifády – většinu času život ve strachu. Šimon byl z vojenské služby osvobozen, poté, co byl ve světové válce postižen. Náš syn sloužil tři roky a snad víc, právě v době naší nejtěžší války, která vypukla na *Jom kipur* roku 1973 a po celá léta až do pětáctýřiceti let byl „bojovníkem“, každý rok ho povolali nejméně na jeden měsíc vojenské služby. Loni mu bylo padesát let, něco přes čtyři roky neslouží. Pomalu ale vojna čeká vnuka Liora, bude mu brzo osmnáct let. U nás také děvčata slouží na vojně – o ně se bojíme méně než o chlapce. Jak jsem

¹⁵² Ve dnech 13.-14. února 1945 proběhlo anglo-americké bombardování Drážďan s velkými ztrátami na životech civilních obyvatel a obrovskými materiálními škodami.

psala – žijeme ve stálém strachu z další války – stálý strach o existenci vůbec, o naši existenci tady, kde jsme po hrůzném šoa doufali mít útočiště. Přesto bych své židovství neměnila.

Poté, co jsme zázrakem přežili šoa – skoro úplné vyhubení evropského Židovstva, jsme doufali, že budeme moci žít v naší staronové vlasti – Izraeli. V zemi, ve které žili naši praotcové Abraham, Izák, Jakob a jejich potomci až do pádu druhého chrámu, po němž následovalo vyhnanství. Přesto že jsme byli rozprášeni po celém světě, byli jsme si svého židovství vědomi, bylo důležitou složkou našeho života, nikdy jsme ani neuvažovali o tom je opustit.

Život v mladém, maličkém, stále ohroženém státě byl těžký. Žiji tu šestapadesát let, nevím, zda a jak dlouho ještě náš státeček bude existovat. Zda nás muslimové nevyvraždí, nebo nás zase nevyženou, přestože mají tucet velkých zemí a my jen jednu maličkou, o kterou se s nimi musíme dělit. Nezbuďte-li z té naší snahy, námahy a úsilí nic víc, než to, že jsme se tu sešli, Židé z celého světa, že se tu po několik pokolení mluvilo hebrejsky, že se naše děti a vnuci učili Starý zákon a naše dějiny v hebrejštině, že byly vydány tisíce hebrejských knih – i to stálo za to – bude to zapsáno v historii.

Ptáme se – proč? Je to naší vinou, že máme takový osud?

Moje malá modlitba

*Bože, Bože
nechej nám to moře,
nechej nám ten klid,
už nechceme nikam jít.*

Talíře

Letos se konal slavnostní *seder* rodiny u mne v Tel Avivu. Chanan mi nabídl, že mi při té příležitosti koupí nové talíře. Nerozuměla jsem proč a odmítla jsem. Mám dost talířů ze dvou souprav. Povím vám jejich historii.

Talíře s černým kvítkem, který na některých místech vybledl, přišly k nám, když jsme byli na Kypru. V té době zemřela Šimonova teta Berta v Londýně. Požádali jsme Šimonovy americké zaměstnavatele, aby nám místo našich svršků z Izraele poslali to, co zůstalo po tetě v Anglii.

Zpočátku jsme v Kyrénii spali na podlaze; po několika týdnech došel malý *lift* (bedna) a v něm předměty nám neznámé. Mnoho knih německých, anglických a také několik českých, obstarožní nábytek, ložní prádlo a také nádobí, talíře, dokonce krásné křišťálové sklenice. Tím však povídání zdaleka nekončí.

Teta Berta přijela do Londýna s ručním kufříkem, se kterým jela původně z Ostravy na den dva do Prahy. Věrná pomocnice Marie zatelefonovala Bertě do Prahy, že Němci jsou již v Ostravě a jedou dále na Prahu. Tetě se podařilo koupit jízdenku – odjela do Anglie. Byla lékařkou – psychiatrickou, po několika letech se jí podařilo dostat zaměstnání ve svém oboru.

Po válce poslala paní Marie tetě *lift* se vším, co v roce 1939 zůstalo v Ostravě, také talíře s černým kvítkem... Ostatní talíře, které vlastním, patřily mým rodičům – asi je dostali k svatbě. Nepoužívali jsme je každodenně, byly sváteční. Než nás odtransportovali – vyhnali z domova, dali naši rodiče některé lepší předměty do úschovy *árijským* sousedům nebo známým. Byli to hodní a slušní lidé, když jsme se vrátily z Terezína, odevzdali mamince věci u nich uschované. Talíře jsme přivezly do Izraele; polovičku soupravy jsem dostala já, polovičku moje sestra Karma.

Toto jsem napsala pro své děti a vnoučata, doufám, že teď pochopí, proč jsou mi ty talíře drahé. Věřím, že se mezi nimi najde někdo, kdo je s láskou přijme, až tento svět opustím.

Mé přání

Když jsem byla malé děvče, zabývala jsem se myšlenkou na smrt. Přála jsem si zemřít s rodiči a ostatními milovanými členy rodiny – bála jsem se rozloučení a smutku. O několik let později – v době *šoa* – se mi mé přání skoro splnilo. Kamarádi mého dětství zahynuli se svými rodiči a rodinami, dokud byli ještě dětmi; jejich popel je roztroušen po půdě Polska. Čirou náhodou, výjimkou, jsme zůstaly naživu – maminka, sestra a já, vždy v bolu, ve smutku, a přece: přijela jsem do Izraele, založila jsem rodinu, mám děti, vnoučata.

Nyní jsem stará. Těžko tomu věřím a v hlavě mi zaznívá věta Liv Ullmannové¹⁵³: „Mladé děvče, které jest ve mně, odpírá zemřít.“ Někdy zapomínám, jak

200 ¹⁵³ Liv Ullmannová (nar. 1939), norská herečka, proslavená především filmy švédského režiséra Ingmara Bergmana.

vypadala a chovala se prateta Klementina, nejstarší žena v naší rodině, když byla tak stará, jak jsem já nyní, a když já jsem byla ještě dítě. Teta Klementina nosila černé, dlouhé, až ke krku upnuté šaty, černé vysoké boty; chodila pomalu, těžce, úctyhodně a vážně. Já někdy zapomenu a chovám se jak mladá, utíkám, poskočím, zapomenu, že tělo už není tak mladé, už není tak pružné. Přece však myslím na smrt, která mne očekává tak jako všechny smrtelníky – jen je mi teď blíž. Co mě drží při životě, je hlavně má velká zvědavost, strach z neznáma, láska, která je mezi mnou a mou rodinou. Nevěřím, že kromě kostí po mně po smrti něco zůstane, jen vzpomínky těch, kteří budou žít po mně. Mé přání jest – žít a zemřít úctyhodně, abych nebyla břemenem ani sobě, ani svým bližním.

Nyní mohu být spokojená, existuje videofilm a mé povídání a vzpomínky ve dvou knihách, které byly přeloženy do několika jazyků. Vyjde-li prostějovská kniha, budou to tři. Ta prostějovská by pro mne byla největším zadostiučiněním, uzavřel by se tím kruh života.

Slovník

- alijs** – návrat rozptýlených Židů do Izraele, přistěhovalectví z vyhnanství
- amhorec** – neznalý Písma, nevzdělanec, nepobožný
- B'nai Brit** – organizace působící v sociální oblasti a bojující proti antisemitismu a rasismu
- bar micva** – slavnostní přijímání židovského chlapce ve třinácti letech mezi dospělé příslušníky náboženské obce
- Bejt ha-midraš** – dům učení, studovna, modlitebna, škola pro rabínská studia
- Bejt ha-am** – dům lidí, společenský dům
- berušky** – označení příslušnic SS, které kontrolovaly lidi v ghettu a braly „kontraband“
- betreuer, betreuerka** – vychovatel, vychovatelka
- Bettrolle** – srolované deky
- Blaustrumpf** – modrá punčocha
- bonkes** – šeptanda; „jedna paní povídala“
- dušegubka** – tzv. vozy S (Sonderwagen), nákladní auto, v němž byly oběti udušeny výfukovými plyny
- dyzenterie** – infekční průjemové onemocnění, úplavice
- Einzeltransport** – transport jednotlivých osob
- encefalitis, encefalitida** – zánět mozku
- Ententeich** – rybník pro kachny
- Erec, Erec Izrael** – země izraelská, pojem označující biblickou zemi
- esšálek** – jídelní miska, ešus
- fidá' íjún** – osoba připravená k dobrovolné a uvědomělé oběti pro věc islámu
- futro** – podšívka, vložka
- Ghettosperre** – něm., zákaz vycházení v ghettu
- Ghettowache** – policie v ghettu
- hachšara** – kolektivní příprava na život v Izraeli
- Hechaluc** – sionistické pionýrské hnutí mládeže
- heim** – něm., domov, společná ubytovna dětí a mladistvých
- Hitlerjugend** – Hitlerova mládež, nacistická organizace mladých
- Hloučela** – říčka tekoucí kolem Prostějova
- chaluc, chalucim** – předvoj, pionýři, průkopníci, připravující cestu jiným osadníkům Izraele

Chanuka – svátek opětného vysvěcení chrámu v Jeruzalémě na počest vítězství Makabejců nad Seleukovci roku 164 př. n. l., slavnost světel

chaverot, chaverim – členové skupiny, druhové, přátelé

chulca, chulcot – košile

impetigo – kožní onemocnění projevující se puchýři a hnisavými boláky

intifáda – permanentní povstání, válka palestinských Arabů proti Izraelcům, začala v prosinci 1987

Jad tomechet – pomocná ruka

Jahrzeit – výročí úmrtí blízkého příbuzného, pozůstalí odříkávají modlitbu kadiš, zapalují svíce, navštěvují hrob

jidiš – spisovný jazyk aškenázských Židů, jehož základem je středověká němčina obohacená hebrejskými a slovanskými výrazy

Jom kipur – Den smíření, poslední den deseti dnů pokání po Roš ha-šana, nejsvatější židovský svátek

Judenrat – židovská rada, orgán ustanovený nacisty v židovských komunitách a ghettech

Jugendfürsorge – péče o mládež

Jugendgarten – zahrady v Terezíně, kde pracovali mladiství

kantor – hebr. chazan, předzpěvák modliteb v synagoze

kehila – židovská náboženská obec

kibuc – izraelská obec (osada, komuna) hospodařící kolektivně, založená převážně na zemědělské výrobě

košer – potrava rituálně připravená podle židovských náboženských předpisů

kvuca – skupina (osada, komuna)

madrich, madricha – hebr., vedoucí a vychovatel/ka mládeže

Makabi – židovská tělovýchovná organizace

menora – sedmiramenný svícen

mesiba – večírek, slavnost

metapelet, metaplot – opatrovnice

Milíčův dům – dům sloužící chudým dětem jako centrum zájmové činnosti, který v předválečných letech v Praze vybudoval Přemysl Pitter

minjan – deset dospělých mužů nutných při veřejném modlení

mohel – specialista vykonávající rituální obřízku

mošav – družstevní osada v Izraeli, kde každý člen vlastní malé hospodářství, marketing, obstarání těžkých strojů a vedení obce jsou prováděny družstevně

musulman – označení lidí vracejících se z koncentračních táborů, vyhublých na kost

obřízka – operativní odstranění předkožky mužského pohlavního údu, výraz smlouvy s Hospodinem

pejzy, pejot, pe'ot – okraje vlasů a vousů, které si velmi zbožní Židé nestříhají

Pesach – jarní svátek, připomínající odchod Židů z Egypta, svátek nekvašených chlebů

pocketbook – kapesní vydání knihy

„prduch“ – pracující duchodce

Purim – svátek losů, předčítá se kniha Ester, děti mají maškarní karneval, lidé si vyměňují dárky

Roš ha-šana – židovský Nový rok slavíci se na podzim

sabre – plod kaktusu, uvnitř sladký, zvenku pichlavý, v přeneseném významu – narozený v Izraeli

seder – slavnostní večer Pesachu, při sederové hostině se předčítá hagada o odchodu Židů z egyptského otroctví

semitský – týkající se Semitů (Arabů, Židů, Asyřanů a Babylóňanů), zastarale židovský

sionismus – židovské politické hnutí usilující o založení samostatného izraelského státu

Sondertransport – zvláštní transport

šabat – sedmý den týdne, den odpočinku se zákazem práce, vyhrazený bohoslužbě a domácí slavnostní večeři

šahíd – arabský mučedník umírající v boji, synonymum pro národního hrdinu

šames – zřízenec starající se o pořádek v synagoze

šlichim – vyslanci, zástupci z Palestiny

šlojska – (z něm. Schleuse – propust, zdymadlo) dezinfekční místnost

šlojsovat – terezínská hantýrka, krást

šoa – katastrofa, pohroma, označení masového vyvražďování Židů německým nacistickým režimem, holocaust

šochet – židovský řezník, provádějící rituální porážku dobytka

štráfkovaný – proužkovaný

templ – synagoga, místo židovských bohoslužebných shromáždění, modliteb a studia

treuhänder – správce dosazený nacisty do podniků odňatých původním majitelům

Velké svátky – Roš ha-šana a Jom kipur

Wärmeküche – teplá kuchyně

WIZO – Womens International Zionist Organization, Mezinárodní organizace sionistických žen

žandarm – četník

Obsah

O AUTORCE..... 7

ÚVOD..... 13

- Od praotce Abrahama po stát Izrael / 14
- Má čeština je docela dobrá / 15
- Život plný dramatických událostí / 16
- Cvičení / 18
- Mé krédo / 18
- Knížky z knihovny / 20

PROSTĚJOV..... 23

- Hanácký Jeruzalém / 24
- Spolužačky z dívčí obecné školy / 28
- Židovské kroužky / 29
- Uprchlíci a alija / 29
- Rabínové / 31
- Rabín Ludvík Schap / 32
- Židé mají Velké svátky / 33
- Lidé z prostějovské náboženské židovské obce / 35
- Má nejlepší přítelkyně Ruth Weiszová / 37
- Střípky / 40
- Rodina Stecklmacherova, rodina Steinerova / 49
- Přátelé rodiny / 61

Společné výlety / 64

Střípky / 65

TEREZÍN..... 85

- Transporty / 86
- Pan Samet / 87
- Šlojska / 87
- Hermann / 90
- Q 802 / 90
- Volný den v ghettu / 92
- Jíme stejnou lžící / 93
- Loučení / 94
- Dvanáct dopisů pro Maud / 94
- Bez Hermanna / 100
- Ztracení / 101
- Dívčí domov L 410, pokoj č. 25 / 103
- Pomocná ruka / 106
- Kulturní a duchovní život / 108
- Transporty a život / 111
- V zahradě / 112
- Kartáček, oblečení, boty / 115
- Štěnice / 116
- Krev - chleba / 117
- Brambory / 117
- Sčítání v ghettu / 118
- Bonkes / 119
- Zážitek mé sestřičky Karmy v Terezíně / 120

Tatínek / 120
Plstěný klobouk / 123
Babička milovaná / 123
Strýc Moric Samek / 124
Tereziánské postavy / 124
Vlasta / 125
Strach v Terezíně / 126
Kamila Rosenbaumová / 127
Dívka z Německa / 128
Ještě několik epizod z Terezína / 128
Výpisky z deníku a slohových prací
/ 129
Konec války / 134

SVOBODA..... 137

Štířín, Přemysl Pitter / 138
Návrat do Prostějova / 141
Dívčí reálné gymnázium v Prostějově
/ 144
Sen / 146
Jiskřičky z popela / 146
Hachšara / 147

IZRAEL..... 151

Návrat do staronové vlasti / 152
Směrem na Ginegar / 153

Svatba / 154
Můj manžel Šimon / 156
Děti / 158
Zázrak v Betlémě / 160
Ztráta paměti / 163
Z Bejt-Lechemu Galilejského na Kypr
/ 163
Tel Aviv / 168
Náš zájezd / 170
Jael / 170
Šimonova a moje terapie / 173
Karmela / 175
Má dcera Edna - prvorozená / 176
Chanan / 180
Rozloučení se Šimonem / 192
Šimonův dopis Františkovi Gale
/ 192
Mojžíšův hněv a honba po památkách
/ 195

ZÁVĚR..... 197

Válka a mír / 198
V naší staronové vlasti - Izraeli / 198
Moje malá modlitba / 199
Talíře / 199
Mé přání / 200
Slovník / 202

MAUD MICHAL BEEROVÁ / CO OHEŇ NESPÁLIL

Vydalo: Muzeum Prostějovska v Prostějově, příspěvková organizace
nám. T. G. Masaryka 2, 796 01 Prostějov

ve spolupráci s Nakladatelstvím Albert,
Navrátilova 15, 680 01 Boskovice

a Městskou knihovnou Prostějov,
Skálovo nám. 6, 797 33 Prostějov
jako 10. svazek Prostějovské knihovny

Rok vydání: 2005

Náklad: 500 ks

Fotografie: Archiv autorky

Výtvarný návrh obálky: František Spáčil

Redakce: Marie Dokoupilová, Lena Makarova

Sazba a tisk: Reprocentrum, a. s. Bezručova 29, Blansko

ISBN: 80-86276-18-X

